

KASIM/ NOVEMBER 2025 CİLT/VOLUME 4 SAYI/ISSUE 2

TAM | A K A D E M İ D E R G İ S İ

JOURNAL OF TAM ACADEMY

HURİYE ALYEMİŞ GÜRİPEK

İklim Değişikliğinin Sosyal Riskler Üzerindeki Etkileri: Yeşil Sosyal Politika Kapsamında Bir Değerlendirme

CEM ERGUN DURMAZ
VOLKAN DEDEOĞLU

Sosyal Koruma ve Milenyum Kalkınma Hedefleri: İnsan Hakları Perspektifinden Bir Değerlendirme

BÜNYAMİN UZUN
SALİH TIRYAKI

Türkiye’de Sosyal Medyada Göç Olgusu Ekseninde Üretilen İslamofobik Söylemler

MÜRVET ESKİCİOĞLU

KKTC Yazılı Basınının Tarihsel Gelişimi ve Günümüzdeki Eğilimlerinin İncelenmesi

GÖZDE DEMİRCİ
KARAOĞLU

Hititçe Çivi Yazılı Metinler Işığında Tanrı Akni

NEZİHE KARA

Klasik Türk Edebiyatı Roman Kapaklarında Başlık ile Görsel İmge Arasındaki İlişki (Gösterge Çözümlemesi)

Editör Kurulu – Editorial Board

Baş Editör	Editor-in-Chief
Prof. Dr. Mustafa YILMAZ Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, İletişim Fakültesi	Prof. Dr. Mustafa YILMAZ Aydın Adnan Menderes University, Faculty of Communication – Turkey
Editör	Editor
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa GÖKMEN Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, İletişim Fakültesi	Asst. Prof. Mustafa GÖKMEN Aydın Adnan Menderes University, Faculty of Communication – Turkey
Alan Editörleri	Field Editors
Dr. Öğr. Üyesi Kerim KARAGÖZ Alanya Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi	Asst. Prof. Kerim KARAGÖZ Alanya University, Faculty of Art and Design – Turkey
Dr. Öğr. Üyesi Deniz KEBA EKİNCİ Kocaeli Üniversitesi, İletişim Fakültesi	Asst. Prof. Deniz KEBA EKİNCİ Kocaeli University, Faculty of Communication – Turkey
Öğr. Gör. Ali PARİM (M.A.) İğdır Üniversitesi, Tuzluca Meslek Yüksekokulu	Lecturer Ali PARİM (M.A.) Igdir University, Tuzluca Vocational School – Turkey
Arş. Gör. Tolgahan TİKTAŞ Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi, İcra Sanatları Fakültesi	Research Assistant Tolgahan TİKTAŞ Ankara Music and Fine Arts University, Faculty of Performing Arts
Yabancı Dil Editörleri	Foreign Language Editors
Öğr. Gör. Dr. Adnan SERT Kocaeli Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokul	Lecturer Adnan SERT (Ph.D.) Kocaeli University, Academy of Foreign Languages - Turkey
Arş. Gör. Umut YAVUZ Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	Research Assistant Umut YAVUZ (M.A.) Selçuk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences - Turkey
Öğr. Gör. Dr. Ümit Ünsal KAYA Afyon Kocatepe Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu	Lecturer Ümit Ünsal KAYA (Ph.D.) Afyon Kocatepe University, School of Foreign Languages - Turkey
Redaktör	Redactor
Öğr. Gör. Ali PARİM (M.A.) İğdır Üniversitesi, Tuzluca Meslek Yüksekokulu	Lecturer Ali PARİM (M.A.) Igdir University, Tuzluca Vocational School - Turkey
Kemal AKKURT (M.A.) Eyüboğlu Eğitim Kurumları	Kemal AKKURT (M.A.) Eyüboğlu Educational Institutions - Turkey
Görsel Yönetmen	Visual Director
Mustafa ÇOKYAŞAR (M.A.) Aydın Adnan Menderes Üniversitesi	Mustafa ÇOKYAŞAR (M.A.) Aydın Adnan Menderes University - Turkey

Yayın Kurulu – Publication Board

Prof. Dr. Abdülkadir ŞENKAL – Kocaeli Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi	Prof. Dr. Abdülkadir ŞENKAL – Kocaeli University, Faculty of Political Sciences – Turkey
Prof. Dr. Ali Muhammet BAYRAKTAROĞLU – Trakya Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi	Prof. Dr. Ali Muhammet BAYRAKTAROĞLU – Trakya University, Faculty of Fine Arts – Turkey
Prof. Dr. Ali Poyraz GÜRSÖN – Girne Amerikan Üniversitesi, Siyasal Bilimler Fakültesi	Prof. Dr. Ali Poyraz GÜRSÖN – Girne American University, Political Sciences – TRNC
Prof. Dr. Bayram KESKİN – Kocaeli Üniversitesi, Hukuk Fakültesi	Prof. Dr. Bayram KESKİN – Kocaeli University, Faculty of Law – Turkey
Prof. Dr. Bünyamin AYHAN – Selçuk Üniversitesi, İletişim Fakültesi	Prof. Dr. Bünyamin AYHAN – Selcuk University, Faculty of Communication – Turkey
Prof. Dr. Füsun ALVER – İstanbul Ticaret Üniversitesi, İletişim Fakültesi	Prof. Dr. Füsun ALVER – İstanbul Commerce University, Faculty of Communication – Turkey
Prof. Dr. Gülsün KURUBACAK – Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İletişim Fakültesi	Prof. Dr. Gülsün KURUBACAK – Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Communication – Turkey
Prof. Dr. Güven Necati BÜYÜKBAYKAL – İstanbul Üniversitesi, İletişim Fakültesi	Prof. Dr. Güven Necati BÜYÜKBAYKAL – İstanbul University, Faculty of Communication – Turkey
Prof. Dr. Hale ŞIVGIN – Emekli Öğretim Üyesi	Prof. Dr. Hale ŞIVGIN – Emeritus Professor
Prof. Dr. Hüseyin Emre BAĞÇE – Marmara Üniversitesi, İletişim Fakültesi	Prof. Dr. Hüseyin Emre BAĞÇE – Marmara University, Faculty of Communication – Turkey
Prof. Dr. Muhsin HALİS – Kocaeli Üniversitesi, İşletme Fakültesi	Prof. Dr. Muhsin HALİS – Kocaeli University, Faculty of Business Administrations – Turkey
Prof. Dr. Mustafa EMİR – Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	Prof. Dr. Mustafa EMİR – Karadeniz Technical University, Faculty of Economics and Administrative Sciences – Turkey
Prof. Dr. Mustafa YILMAZ – Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, İletişim Fakültesi	Prof. Dr. Mustafa YILMAZ – Aydın Adnan Menderes University, Faculty of Communication – Turkey
Prof. Dr. Özgür ÇENGEL – İstanbul Arel Üniversitesi, İktisadi ve İdaeri Bilimler Fakültesi	Prof. Dr. Özgür ÇENGEL – İstanbul Arel University, Faculty of Economics and Administrative Sciences – Turkey
Prof. Dr. Hale YILMAZ – Southern Illinois Üniversitesi, Tarih Bölümü – ABD	Prof. Hale YILMAZ – Southern Illinois Üniversitesi, Department of History – USA
Dr. Öğr. Üyesi Kerim KARAGÖZ – Alanya Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi	Asst. Prof. Kerim KARAGÖZ – Alanya University, Faculty of Art and Design– Turkey

Danışma Kurulu – Scientific Advisory Board

Prof. Dr. Aslı YURDİGÜL – Atatürk Üniversitesi, İletişim Fakültesi	Prof. Dr. Aslı YURDİGÜL – Ataturk University, Faculty of Communication – Turkey
Prof. Dr. Emine KOYUNCU – Marmara Üniversitesi, İletişim Fakültesi	Prof. Dr. Emine KOYUNCU – Marmara University, Faculty of Communication – Turkey
Prof. Dr. Faruk TURHAN – Süleyman Demirel Üniversitesi, Hukuk Fakültesi	Prof. Dr. Faruk TURHAN – Süleyman Demirel University, Faculty of Law – Turkey
Prof. Dr. Fikret ÇANKAYA – Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	Prof. Dr. Fikret ÇANKAYA – Karadeniz Technical University, Faculty of Economics and Administrative Sciences – Turkey
Prof. Dr. İsmail Latif HACİNEBİOĞLU – İstanbul Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri	Prof. Dr. İsmail Latif HACİNEBİOĞLU – İstanbul University, Philosophy and Religious Studies – Turkey
Prof. Dr. Levent ELDENİZ – Marmara Üniversitesi, İletişim Fakültesi	Prof. Levent ELDENİZ – Marmara University, Faculty of Communication – Turkey
Prof. Dr. Mehmet Cem PEKMAN – Kocaeli Üniversitesi, İletişim Fakültesi	Prof. Dr. Mehmet Cem PEKMAN – Kocaeli University, Faculty of Communication – Turkey
Prof. Dr. Mine HALİS – Kocaeli Üniversitesi, İşletme Fakültesi	Prof. Mine HALİS – Kocaeli University, Faculty of Business Administrations – Turkey
Prof. Dr. Selami ÖZSOY – Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İletişim Fakültesi	Prof. Dr. Selami ÖZSOY – Bolu Abant İzzet Baysal University, Faculty of Communication – Turkey
Prof. Dr. Süleyman Hakan YILMAZ – Selçuk Üniversitesi, İletişim Fakültesi	Prof. Dr. Süleyman Hakan YILMAZ – Selcuk University, Faculty of Communication – Turkey
Prof. Dr. Doğa Başar SARIİPEK – Kocaeli Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi	Prof. Doğa Başar SARIİPEK – Kocaeli University, Faculty of Political Sciences – Turkey
Doç. Dr. Nedret Çağlar – Süleyman Demirel Üniversitesi, İletişim Fakültesi	Assoc. Prof. Nedret Çağlar – Süleyman Demirel University, Faculty of Communication – Turkey

Uluslararası Danışma Kurulu – Scientific Advisory Board

Prof. Dr. Jonathan BEAN – Southern Illinois University, Department of History – USA	Assoc. Prof. Ergin JABLE – University of Prishtina, Filoloji – Kosovo
Prof. Hale YILMAZ – Southern Illinois University, Department of History – USA	Assist. Prof. Funda GÜVEN – Nazarbayev University, School of Humanities and Social Sciences – Kazakhstan
Assoc. Prof. Fariz AHMADOV – Azerbaijan State Economic University, – Azerbaijan	
Assoc. Prof. Roslina Binti Abdul Latif - Taylor's University, Faculty of Social Sciences & Leisure Management – Malaysia	

Editörlerden,

Değerli okuyucularımız;

Toplumsal Araştırmalar Merkezi (TAM) olarak uluslararası hakemli sosyal bilimler dergimiz *TAM Akademi*'nin Kasım 2025 sayısını sizlerle paylaşmanın mutluluğunu yaşıyoruz. Sosyal bilimlerin dinamik dünyasında, farklı disiplinlerin kesiştiği noktalar her zaman en verimli düşünsel üretimlerin kaynağı olmuştur. Bu sayımız da tam olarak böyle bir kesişim noktasını temsil ediyor: iklim krizinden dijital İslamofobiye, kalkınma politikalarından medya sahiplik yapılarına, antik Hitit inançlarından çağdaş edebiyat çözümlemelerine uzanan geniş bir yelpazede, çağın sorunlarına çok yönlü bakışlar sunuyor.

Akademik üretimin yalnızca bilgi birikimiyle değil, aynı zamanda farklı perspektiflerin diyaloguyla zenginleştiğine inanan bir dergi olarak, bu sayımızda da özgün araştırmaların ve derinlikli analizlerin izini sürdük. Her bir makale, kendi alanında önemli bir boşluğu dolduruyor ve sosyal bilimlerin çok sesli yapısına anlamlı katkılarda bulunuyor.

Bu sayının ilk makalesinde *Huriye Alyemiş Güripek*, iklim değişikliğinin yol açtığı sosyal riskleri inceleyerek yeşil sosyal politika yaklaşımının gerekliliğini ortaya koyuyor. Çevresel sürdürülebilirlik ile toplumsal eşitliği bütünleşik bir perspektifle ele alan bu çalışma, iklim krizine karşı yeni bir sosyal politika paradigması sunuyor.

Cem Ergün Durmaz ve Volkan Dedeoğlu'nun ortak çalışması, sosyal koruma mekanizmalarının Binyıl Kalkınma Hedefleri'ne sağlayabileceği stratejik katkıyı insan hakları perspektifinden değerlendiriyor. Yoksulluk ve sosyal risklerle mücadelede sosyal korumanın kritik rolünü ele alan bu makale, küresel kalkınma hedeflerine kavramsal ve ampirik açıdan derinlik katıyor.

Bünyamin Uzun ve Salih Tiryaki'nin çalışması, Türkiye'de sosyal medya platformlarında göç ve göçmen karşıtlığı bağlamında ortaya çıkan İslamofobik söylemi analiz ediyor. Dijital ötekileştirme süreçlerini netnografik yöntemle inceleyen bu makale, milliyetçi tutumlar ve din temelli ayrımcılığın sosyal medyadaki tezahürlerini görünür kılıyor.

Mürvet Eskicioğlu'nun kaleme aldığı çalışma, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti yazılı basınının tarihsel gelişimini ve günümüzdeki sahiplik yapılarını inceleyerek medyanın siyasal ve ekonomik dinamiklerle olan ilişkisini ortaya koyuyor. Dava gazeteciliği, propaganda gazeteciliği ve barış

gazeteciliği arasındaki ayrımları vurgulayan bu analiz, Kıbrıs Türk basınının çok katmanlı yapısını gözler önüne seriyor.

Gözde Demirci Karaoğlu'nun makalesi, Hitit çivi yazılı metinlerinde adı geçen Tanrı Akni'nin temsil biçimlerini ve dini işlevini inceliyor. Ölüm, yıkım ve felaket kavramlarıyla ilişkilendirilen bu tanrısal figürün ritüel aracılığıyla nasıl denetim altına alınmaya çalışıldığını betimleyen bu çalışma, antik Anadolu inanç sistemlerine dair değerli veriler sunuyor.

Son olarak *Nezihe Kara*, klasik Türk romanlarının kapaklarında başlık ile görsel imge arasındaki ilişkiyi göstergebilimsel bir yaklaşımla çözümleyiyor. Dilsel ve görsel imgelerin nasıl anlamlandırıldığını sorgulayan bu özgün çalışma, edebî iletişimin görsel boyutuna dikkat çekiyor.

Bu sayımızda yer alan her bir makale hem teorik zenginliği hem de özgün katkısıyla *TAM Akademi*'nin çok sesli yapısını yansıtıyor. Siz değerli okuyucularımıza keyifli ve verimli bir okuma süreci dileriz.

Saygılarımızla,
TAM Akademi Dergisi Editör Kurulu

From the Editors,

Dear Readers,

As the Center for Social Research (TAM), we are pleased to present to you the November 2025 issue of our international peer-reviewed social sciences journal, the *Journal of TAM Academy*. In the dynamic world of the social sciences, the intersections of different disciplines have always served as the most fertile grounds for intellectual production. This issue represents precisely such an intersection: from the climate crisis to digital Islamophobia, from development policies to media ownership structures, and from ancient Hittite beliefs to contemporary literary analysis, it offers multifaceted perspectives on the pressing challenges of our time.

As a journal that believes academic production is enriched not only by knowledge accumulation but also by the dialogue between diverse perspectives, we continue in this issue to pursue original research and in-depth analysis. Each article fills a significant gap in its respective field and makes a meaningful contribution to the polyphonic nature of the social sciences.

In the first article of this issue, *Huriye Alyemiş Güripek* examines the social risks posed by climate change and demonstrates the necessity of the green social policy approach. Addressing environmental sustainability and social equality through an integrated perspective, this study offers a new social policy paradigm for confronting the climate crisis.

The joint work of *Cem Ergün Durmaz* and *Volkan Dedeoğlu* evaluates the potential strategic contribution of social protection mechanisms to the Millennium Development Goals from a human rights perspective. Highlighting the critical role of social protection in combating poverty and social risks, this article adds conceptual and empirical depth to global development goals.

The study by *Bünyamin Uzun* and *Salih Tiryaki* analyzes Islamophobic discourse emerging on social media platforms in Turkey within the context of migration and anti-immigrant sentiment. Employing a netnographic method to explore digital processes of othering, this article reveals the manifestations of nationalist attitudes and religion-based discrimination in digital spaces.

In her article, *Mürvet Eskicioğlu* examines the historical development and current ownership structures of the print media in the Turkish Republic of Northern Cyprus, revealing the media's relationship

with political and economic dynamics. By highlighting the distinctions between advocacy journalism, propaganda journalism, and peace journalism, the study sheds light on the multilayered structure of the Turkish Cypriot press.

Gözde Demirci Karaoğlu investigates the representations and religious function of the deity Akni mentioned in Hittite cuneiform texts. Exploring how this divine figure—associated with concepts of death, destruction, and catastrophe—was ritually controlled, the study provides valuable insights into ancient Anatolian belief systems.

Finally, *Nezihe Kara* analyzes the relationship between title and visual imagery on the covers of classical Turkish novels through a semiotic approach. Questioning how linguistic and visual signs are interpreted, this original study draws attention to the visual dimension of literary communication.

Each article included in this issue reflects the richness and originality of the *Journal of TAM Academy* and its commitment to multi-voiced academic inquiry. We wish our esteemed readers an enjoyable and fruitful reading experience.

Best regards,

Editorial Board of the Journal of TAM Academy

TAM Akademi Dergisi'nde yayınlanan makalelerde belirtilen görüşler ve fikirler sadece yazar(lar)ın görüşüdür. Yayınlanan içeriklerle ilgili bütün sorumluluklar yazar(lar)a aittir. Yayınlanan eserlerde yer alan içerikler kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

The opinions and ideas stated in the articles published in the *Journal of TAM Academy* are only the opinion of the author (s). All responsibilities regarding the published content belong to the author (s). The published contents in the articles cannot be used without being cited.

Tarandığımız İndeksler / Indices

Tüm makaleler DOI ve Crossmark ile kayıt altına alınmaktadır.
All articles are registered with DOI and Crossmark.

Tüm makaleler [Atıf-GayriTicari-AynıLisanslaPaylaş 4.0 Uluslararası \(CC BY-NC-SA 4.0\)](#) ile lisanslanmıştır.
All articles are licensed with [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International \(CC BY-NC-SA 4.0\)](#).

İçindekiler Contents

100 – 123

Derleme Makale
Review Article

İklim Değişikliğinin Sosyal Riskler Üzerindeki Etkileri: Yeşil Sosyal Politika Kapsamında Bir Değerlendirme

Huriye Alyemiş Güripek
10.58239/tamde.2025.02.001.x

124 – 140

Derleme Makale
Review Article

Sosyal Koruma ve Milenyum Kalkınma Hedefleri: İnsan Hakları Perspektifinden bir Değerlendirme

Cem Ergün Durmaz, Volkan Dedeoğlu
10.58239/tamde.2025.02.002.x

141 – 161

Araştırma Makalesi
Research Article

Türkiye’de Sosyal Medyada Göç Olgusu Ekseninde Üretilen İslamofobik Söylemler

Bünyamin Uzun, Salih Tiryaki
10.58239/tamde.2025.02.003.x

162 – 183

Araştırma Makalesi
Research Article

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) Yazılı Basınının Tarihsel Gelişimi ve Günümüzdeki Eğilimlerinin İncelenmesi

Mürvet Eskicioğlu
10.58239/tamde.2025.02.004.x

184 – 192

Araştırma Makalesi
Research Article

Hititçe Çivi Yazılı Metinler Işığında Tanrı Akni

Gözde Demirci Karaoğlu
10.58239/tamde.2025.02.005.x

193 – 210

Araştırma Makalesi
Research Article

Klasik Türk Edebiyatı Roman Kapaklarında Başlık ile Görsel İmge Arasındaki İlişki (Gösterge Çözümlemesi)

The Relationship Between Title and Visual Image in Novel Covers of Classical Turkish Literature (Semiotic Analysis)
10.58239/tamde.2025.02.006.x

İklim Değişikliğinin Sosyal Riskler Üzerindeki Etkileri: Yeşil Sosyal Politika Kapsamında Bir Değerlendirme

The Effects Of Climate Change On Social Risks: An Evaluation Within The Scope Of Green Social Policy

Huriye Alyemiş Güripek ¹

Derleme Makale Review Article

Geliş tarihi/Received:
21.05.2025

Son revizyon teslimi/Last revision
received:
21.09.2025

Kabul tarihi/Accepted:
13.07.2025

Yayın tarihi/Published:
29.11.2025

Atıf/Citation:

Alyemiş Güripek, H. (2025). İklim değişikliğinin sosyal riskler üzerindeki etkileri: Yeşil sosyal politika kapsamında bir değerlendirme. *TAM Akademi Dergisi*, 4(2), 100-123.
<https://doi.org/10.58239/tamde.2025.02.001.x>

DOI:

10.58239/tamde.2025.02.001.x

Öz

İklim değişikliği, yalnızca çevresel sistemleri değil toplumsal yapıları ve sosyal refah mekanizmalarını da derinden etkilemektedir. Bu çalışma, iklim değişikliğinin yol açtığı sosyal riskleri incelemekte ve bu risklerin yönetiminde yeşil sosyal politika yaklaşımının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Aşırı hava olaylarının sıklığı, gıda ve su güvencesizliği, iklim kaynaklı göç, sağlık eşitsizlikleri ve gelir adaletsizliği gibi çok katmanlı tehditler, mevcut sosyal politika sistemlerini zorlamakta ve kırılgan grupların durumunu daha da ağırlaştırmaktadır. Bu bağlamda, iklim krizine karşı yalnızca çevresel değil aynı zamanda sosyal dayanıklılığı artıracak kapsayıcı stratejilere ihtiyaç duyulmaktadır. Yeşil sosyal politika; çevresel sürdürülebilirlik, toplumsal eşitlik ve ekonomik adaletin bütünleşik bir şekilde ele alındığı yeni bir sosyal politika paradigması sunmaktadır. Makalede, iklim değişikliğinin toplumsal etkileri analiz edilmiş, ulusal ve uluslararası politika belgeleri ile kuramsal yaklaşımlar ışığında uygulanabilir yeşil sosyal politika stratejileri önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İklim Değişikliği, Sosyal Riskler, Yeşil Sosyal Politika, Sürdürülebilirlik, Sosyal Adalet

¹. Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Politika Bilim Dalı, Doktora Öğrencisi, huris.alymis@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-2208-9144

ABSTRACT

Climate change affects not only environmental systems but also deeply impacts social structures and social protection mechanisms. This study examines the social risks posed by climate change and highlights the necessity of an eco-social policy approach in managing these risks. The increasing frequency of extreme weather events, food and water insecurity, climate-induced migration, health inequalities, and income disparities challenge existing social policy systems and further worsen the situation of vulnerable groups. In this context, inclusive strategies are required to enhance not only environmental but also social resilience. Green social policy offers a new social policy paradigm that integrates environmental sustainability, social equality, and economic justice. This article analyzes the social impacts of climate change and proposes applicable green social policy strategies in light of national and international policy frameworks and theoretical perspectives.

Keywords: Climate Change, Social Risks, Green Social Policy, Sustainability, Social Justice

Extended Abstract

This paper explores how climate change, beyond its environmental consequences, has become a driving force behind growing social risks that threaten human well-being, justice, and resilience. It emphasizes the necessity of integrating green social policy approaches to address complex, interlinked vulnerabilities that result from rising temperatures, food and water insecurity, extreme weather events, climate-induced migration, and deepening inequality. The study underscores that current social protection systems are insufficient to manage these multifaceted risks and require a fundamental restructuring guided by sustainability and equity principles.

The discussion begins with a historical and theoretical overview of the relationship between industrialization and environmental degradation, demonstrating how climate change has evolved from being a long-term ecological concern to an urgent crisis affecting societies through loss of livelihood, forced displacement, and escalating public health threats. Climate change disproportionately affects vulnerable groups such as low-income communities, women, children, and ethnic minorities—groups that contribute the least to emissions but suffer the most from their effects. This phenomenon is often referred to as “double injustice.”

Empirical evidence and data from international organizations like the IPCC, WHO, FAO, WMO, and ILO support the findings, showing rising levels of food insecurity, heat-related illness and mortality, and employment disruptions across climate-sensitive sectors. The paper draws on the theoretical contributions of Ulrich Beck’s “risk society” and Anthony Giddens’ notions of modernity to argue that climate change introduces new forms of systemic risk that welfare state models are not adequately prepared to address.

To respond to these challenges, the study advocates for the adoption of green social policy, a new paradigm that aligns environmental sustainability with social equity and economic justice. This approach not only aims to mitigate and adapt to climate change but also to build inclusive, climate-resilient societies. The paper engages with international frameworks such as the Brundtland Report, Rio Earth Summit, Millennium Development Goals (MDGs), the 2030 Agenda, and the Paris Agreement to highlight how these global efforts can inform national-level policy transformations.

In conclusion, it is argued that social policy must evolve to reflect the realities of a changing climate. This includes not only compensating for climate-related losses but also proactively restructuring institutions and systems to enhance community resilience, uphold human rights, and promote long-term sustainability.

Giriş

Sanayi Devrimi, sonuçları itibarıyla yalnızca ekonomik ve teknolojik gelişmeleri etkilemekle kalmamış aynı zamanda toplumsal ve siyasi alanda da büyük değişimler yaratmıştır. Sanayi devriminin yarattığı teknolojik gelişme yeni üretim tekniklerini beraberinde getirmiş ve üretimde makineleşme artmıştır. Makineleşmenin ve teknik ilerlemenin artmasıyla üretim artmış, ticaret ağı genişlemiş ve büyük bir kâr ortaya çıkmıştır. Muazzam bir ekonomik büyüme sağlanırken bir yandan da yeni sınıfların ortaya çıkmasıyla birlikte sosyal eşitsizlikler derinleşmeye başlamıştır. Kömür, demir, çelik gibi karbon içeren fosil yakıtlarının üretimde hammadde olarak kullanılması, nüfusun kentlere doğru hızla yayılması, ormanlık alanların tahrip edilmesi gibi eylemler ise çevresel bozulmaların önünü açmıştır. Kitlel olarak sanayileşme ile başlayan çevresel tahribatlar yıllar içerisinde artarak devam etmiş ve 20. yüzyıl itibarıyla etkileri her alanda görülmeye başlamıştır. İklim değişikliği olarak adlandırdığımız sıcaklık ve hava koşullarının uzun vadeli değişimleri doğanın dengesinin bozulmasına neden olmuş, doğal dengedeki bozulma da insan refahını doğrudan etkilemiştir.

21. yüzyıl itibarıyla aşırı hava olaylarındaki sıklıkların artması sonucu binlerce insan yaşamını yitirmiş, ciddi mal ve refah kayıpları oluşmuştur. İklim değişikliğinin çevresel etkilerinin yanı sıra insan yaşamında da derin etkileri bulunmaktadır. Artan sıcaklıklar, aşırı hava olayları, kuraklık, sel ve orman yangınları gibi doğrudan etkiler; tarımsal üretimden göçe, sağlıktan istihdama kadar birçok sosyal yapıyı tehdit etmektedir. Bu bağlamda iklim değişikliği, sosyal risklerin artmasına neden olan temel bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle iklim değişikliği meselesi günümüzde küresel bir kriz haline gelmiş ve mutlak çözülmesi gereken bir nitelik kazanmıştır.

Geleneksel sosyal politika anlayışı, yoksulluk, işsizlik, sağlık ve eğitim gibi alanlara odaklanırken; günümüzde çevresel kırılganlıklar ve ekolojik adaletsizlikler sosyal politikanın kapsamını genişletmeyi zorunlu kılmaktadır. Bu doğrultuda gelişen yeşil sosyal politika kavramı, sürdürülebilirlik ve sosyal adalet ilkelerini bütüncül bir biçimde ele alan yeni bir yaklaşım olarak öne çıkmaktadır. Bu makalede, iklim değişikliğinin toplumsal riskler üzerindeki etkileri yeşil sosyal politika perspektifiyle ele alınacak; iklim adaleti, sosyal eşitsizlik, kırılgan grupların durumu ve sürdürülebilir sosyal koruma sistemlerinin gerekliliği gibi temel başlıklar tartışılacaktır. Aynı zamanda ulusal ve uluslararası politika belgeleri ışığında yeşil sosyal politikanın uygulanabilirliği ve stratejik araçları değerlendirilecektir. Bu çerçevede amaç, sosyal politikanın iklim krizi bağlamında yeniden düşünülmesini ve dönüştürülmesini teşvik etmektir.

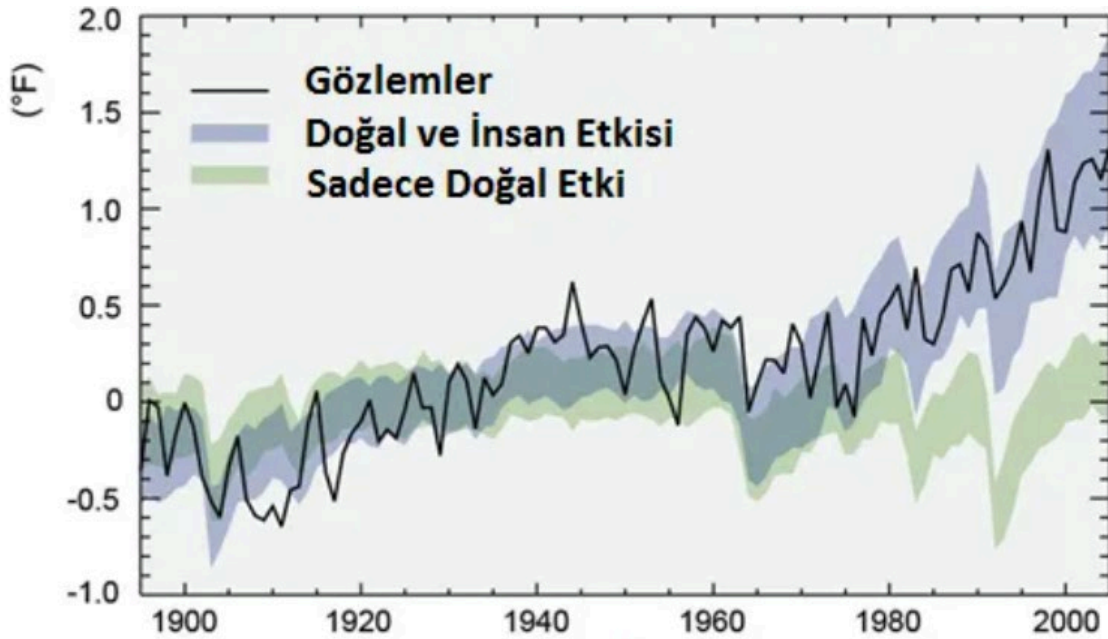
1. Nedenleri ve Sonuçları ile İklim Değişikliğini Anlamak

İnsanın doğa üzerinde hakimiyet kurma çabası tarih boyunca birçok felsefi, ekonomik, politik, ekolojik, tarihi tartışmayı beraberinde getirmiştir. Doğanın matematik diliyle yazıldığını savunan Galile'dan, doğanın homojen ve tamamen nüfuz edilebilir olduğunu ileri süren Descartes'e; doğal düzenin akıl yoluyla insani fayda için değiştirilebileceğini söyleyen Bacon'a, dünya tarihinin asıl amacının doğanın tamamen insanileştirilmesi olduğunu ifade eden Hegel'e; insanın kendi içindeki doğa da dâhil olmak üzere doğayı insanileştirmesi, biçimlendirmesi gerektiğine inanan Marx'a kadar uzanan

bir dizi tartışmalar mevcuttur (Meda, 2012, ss. 79, 98,102). Tarih boyunca süregelen bu tartışmalar sanayileşme ile zirveye ulaşmış; insanın doğayı alt etme çabasının beraberinde yarattığı sosyo-ekonomik ve toplumsal sorunlar ayrı bir tartışma zemini hazırlamıştır.

Sanayi Devrimi, ekonomiden sosyolojiye, siyasetten kentsel yaşama, istihdamın yapısından üretim araçlarının hâkimiyetine, üretim ve tüketim kalıplarının değişimine kadar birçok alanda radikal değişimlere neden olmuştur. Söz konusu değişimlerin etkileri insan yaşamında olduğu kadar ekolojik sistem üzerinde de yaşanmıştır. Makinenin insan emeği ikamesi tarihin en eski çağlarından beri süregelen bir uğraş olmasına rağmen, makinenin buhar gücüyle birleşmesi üretim yönteminde o güne kadar görülmeyen bir değişime neden olmuştur. İş gücünün fabrikalarda örgütlenmesi ve işbölümü muazzam çapta üretim artışı anlamına gelmekte (Huberman, 2002, s. 194); bu üretim artışı tüketimi tetiklemekte, nihayetinde ekonomik büyümenin önünü açmaktadır. Devasa büyüklükteki bu fabrikalar büyük ölçekteki üretimleri kadar aynı oranda atık üreterek çevresel problemlere de neden olmaktadır. Öte yandan sanayileşme şehirlerin büyümesini ve teknolojik gelişmeyi beraberinde getirmiştir. Şehirleşmenin artmasıyla kentlere doğru bir göç akını başlamış ve bu durum başta çarpık kentleşme olmak üzere kirlilik, konut yetersizliği, kaynak yetersizliği, hava kirliliği gibi birçok problemleri tetiklemiştir. Teknolojik gelişmelerin de etkisiyle sağlık alanında olumlu gelişmeler yaşanmış bu durum da ortalama yaşam süresinin uzamasını sağlamıştır. Ortalama yaşam süresinin uzaması da nüfus artışı tetiklemiştir. Avrupa’da nüfus artış hızının en fazla yaşandığı İngiltere’de 1750 yılında 5.8 milyon olan nüfus 1850 yılında 16.6 milyona yükselerek yaklaşık üç katı artış göstermiştir. 18. ve 19. yüzyılda yaşanan bu nüfus artışı, refahın gerçek kaynağı olan tarımsal üretimin artış olasılığı sunmakla birlikte sanayi ürünlerine de bir talep kaynağı olarak görülmektedir (Hanks, 2009, ss. 629, 635).

Sanayi Devrimiyle beraber muazzam bir ekonomik büyüme sağlanırken tersine doğanın geri dönülemez biçimde tahrip edilmesinin önü açılmıştır. Çünkü kapitalist toplumlarda iktisadi kazanç ve sürekli kar elde etme dürtüsü bireye rasyonel olarak yaklaşan bir görüş ile kurumsallaştırılarak insanın doğaya karşı tutumu değişikliğe uğramış; kıt kaynaklar karşısında sınırsız büyüme düşüncesini oluşturmuştur (Sağır, 2020, s. 85). Bu nedenle iklim değişikliğinin kökeni kapitalizm ile ilişkilendirilmeden anlamlandırılmaz (Çoban, 2018, s. 8). İklim meselesi ya da iklim değişikliği, fosil yakıtlarının kullanılması veya sanayileşme ve kentleşme faaliyetlerinin atmosferi ne ölçüde etkilediği tartışmasıdır. Bu değişiklikte sıklıkla iki olgu üzerinde durulmaktadır. Bunlardan biri doğal süreçlerin iklimi nasıl etkilediği, ikincisi ise insan faaliyetlerinin iklimi nasıl etkilediğidir. Hükümetler Arası İklim Değişikliği Paneli (IPCC)’nin 2007 verilerine göre; doğal süreçlerin iklim değişikliği üzerindeki etkisi %5 iken insan faaliyetlerinin etkisi %95’dir (IPCC, 2007).

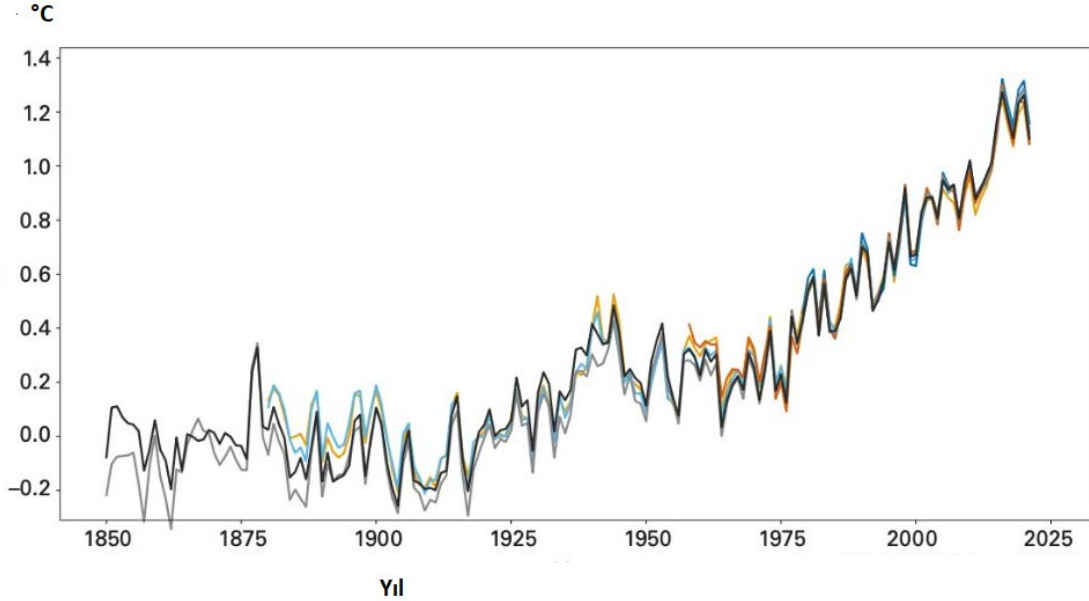

Kaynak: John Woodward, İklim Değişimi, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, 2019

Grafik 1: Yıllara Göre Sıcaklık Değişimleri ve İnsan Etkilerinin Oranları

Grafik 1’de siyah çizgiler gözlenen sıcaklık değişimini göstermektedir. Grafikte görüldüğü üzere 1900’lü yıllardan bu yana sıcaklıklar artmaktadır. Sıcaklık artış nedenlerinin oranlaması ise mavi ve yeşil renk ile gösterilmektedir. Buna göre yeşil renk ile gösterilen doğal etki ile sıcaklık artışları aynı oranda olmamakta; ancak sıcaklık artışı ile mavi renk ile gösterilen insan ve doğa etkisi birbirine yakın oranlarda ilerlemektedir. Siyah renk ve mavi rengin birbirine yakın oranda ilerlemesi, iklim değişikliğine neden olan esas etmenin insan faaliyetleri olduğunu kanıtlamaktadır.

İklim değişikliği en genel ifadeyle; iklimin ortalama değerlerinde veya değişkenlerinde uzun yıllar boyunca süren istatistiksel değişimlerdir (Türkeş, 2008). İklim değişiminin en büyük göstergesi sıcaklık değerlerindeki artıştır. Dünya Meteoroloji Örgütü, 2019’da yayınladığı raporda sıcaklık artışlarının Sanayi Devrimi öncesine kıyasla 1.1 °C yükseldiğini ve durumun böyle devam etmesi halinde ısınmanın yüzyıl sonunda 3-5 °C ulaşacağını açıklamıştır (World Meteorological Organization (WMO), 2020). Sıcaklık artışlarının tahmin edilen seviyelere ulaşması bilim insanlarının verilerine göre gezegenimiz için büyük bir felakete neden olacaktır. Sıcaklık artışları önlenemezse; dünya fiziki coğrafyası yeniden çizilecek, büyük bir nüfus hareketliliği yaşanacak, küresel gıda stokları tükenecek ve milyonlarca insanı hatta ekolojiyi etkileyen bir dizi problem gün yüzüne çıkacaktır (Gough, 2013, s. 189).

Kaynak: (WMO, 2022)

Grafik 2: Yıllara Oranla Küresel Isınma Trendi

Grafik-2’de yıllara göre küresel sıcaklık değişimleri yer almaktadır. Grafiğe göre, küresel sıcaklıkların endüstrinin gelişimine paralel olarak doğrusal biçimde arttığı, 2000 yılı itibarıyla küresel sıcaklık değerinin 1 °C’ye ulaştığı gözlemlenmektedir. Buna ek olarak grafikte, 2000’li yılların ortalarına doğru 1,5 °C’lik bir ısınma noktasına ulaşılabileceğini; ancak bu ısınmanın sabit olarak tutulması gerekliliği de vurgulanmıştır. Bir başka değişle, olası iklimsel etkiler açısından 1,5°C’lik bir ısınmanın 2°C’ye göre nispeten daha güvenli olacağı vurgulanmaktadır. IPCC’nin 2018 yılında yayınladığı “Küresel Isınmada 1,5°C Raporu”na göre, küresel sıcaklıkların endüstriyel dönem öncesine göre 2°C üzerine çıkması, yalnız doğal yaşam alanları ve türlerin kaybıyla sonuçlanmayacak, buzulların erimesi ve deniz seviyesinin yükselmesi sonucu başta insan sağlığı, refahı, güvenliği ve ekonomiyi doğrudan etkileyerek tüm ekolojik yaşam için yıkıcı sonuçlara yol açacaktır ((IPCC), 2018) .

İklim değişikliğinin ikinci büyük göstergesi ise iklim aşırılıklarıdır. İklim aşırılıkları, bir hava değerinin gözlemlenen değerlerin altında veya üzerinde seyretmesi olayıdır. Bu durum deniz seviyelerindeki öngörülemez artış, soğuk hava olaylarındaki düzensizlik, bazı bölgelerde gözlemlenen aşırı kuraklıklar, yağış miktarlarındaki değişimler gibi birçok faktörün tetikleyicisi olmaktadır. 21. Yüzyılın sonlarında, küresel sıcaklıkların radikal biçimde artacağı, mevsim geçişlerinin ortadan kalkarak yağış miktarında büyük değişimlerin olacağı, tropikal siklonların¹ küresel sıklığının azalması ya da ekstrasiklonların² her iki yarımkürede de artması, bölgesel kuraklıklardaki artış ve okyanus-deniz seviyelerinde yükseliş olacağına dair öngörüler oldukça kuvvetlidir (IPCC, 2012, ss. 11-15). Küresel ortalama deniz seviyeleri, gel-git gösterge seviyelerine göre 20. Yüzyılın sonlarında 0.1 ile 0.2 m

¹ Siklon: “İzobarlarla kapalı olarak çevrili, kendi etrafında dönen, konverjansın olduğu ve merkezinde etrafına göre basıncın en düşük olduğu alan. Siklonlarda dönüş, kuzey yarımkürede saat yönünün tersine, güney yarımkürede ise saat yönündedir. Genellikle alçak basınç sistemi olarak ifade edilir. Aynı kavram Hint Okyanusundaki tropikal siklonlar için de kullanılır. Siklonik dönüş kavramı, toz hortumlarında, kasırgalarda, tropikal ve ekstra tropikal sistemlerde de kullanılır. Antisiklon veya yüksek basınç sisteminin tersidir” ((MGM), 2021).

² Ekstrasiklonik siklonlar: Tropikler dışında oluşan, özellikle kış mevsiminde etkili olan, alçak basınç merkezi etrafında ters yönde hareket eden soğuk hava dalgalarıdır (Boğaziçi, 2021)

arasında artarken (IPCC, 2001, s. 4); Grönland ve Batı Antarktika’da 2005 yılında yapılan bir araştırma sonucu yaklaşık 200 metre küp buz erimesinin meydana geldiği tespit edilmiştir. Söz konusu erime trendinin bu hızla devam etmesi halinde 21. Yüzyıl sonunda küresel deniz seviyelerinde yaklaşık 10 cm’lik bir yükselişin olacağı tahmin edilmektedir (Hansen, 2009, s. 130). Dünya genelinde 1 milyardan fazla insanın deniz seviyesinden 25 metre yükseklikte yaşadığı düşünüldüğünde durumun gezegen için ne derecede risk teşkil ettiği kaçınılmazdır (Hansen, 2009, s. 143).

İklim değişikliğinin bir diğer önemli göstergesi, atmosferdeki sera gazlarının yoğunluğudur. 1950’li yıllarla birlikte özellikle ekonomik gelişme ve nüfus artış hızının artmasıyla atmosferdeki sera etkisi de artmaktadır. Yaklaşık 380 ppm ile karbondioksit en yüksek artışa sahip olmakla beraber, bunu metan ve azotoksit gazları izlemektedir. Sera gazlarındaki bu artış bilim dünyasını endişelendirmekte ve ekolojik sistemde dokuz kritik riske neden olmaktadır. “*Gezegensel Sınırlar*” olarak adlandırdıkları bu riskler: “*İklim değişimi, okyanusların asitlenmesi, stratosferik ozon incelmeleri, biyojeokimyasal akım sınırları (azot ve atmosfer döngüleri), küresel temiz su kullanımı, toprak kullanımındaki değişimler, biyoçeşitlilik kaybı, atmosferik aerosol yüklenmesi ve kimyasal kirlilik*” (Fred Magdoff, John Bellamy Foster, 2011). Bu risklerden en büyüğü iklim değişimidir. Bunun iki nedeni vardır: ilki, dünya nüfusunun fosil yakıtları kullanarak hayatını devam ettiren insanların yarattığı bir dışsallıktır. İkincisi ise hem gezegeni hem de ekosistemi yüzyıllar boyu riske atacak uzun vadeli etkilere yol açmaktadır (Nordhaus, 2020, s. 31). Bu anlamıyla iklim değişimi yalnızca çevresel sorunlara neden olmakla kalmaz aynı zamanda toplumsal sonuçlara da neden olur. İklim değişimi, yoksulluktan eşitsizliğe, su kıtlığından yetersiz beslenmeye, salgın hastalıklara, göçe, işsizliğe, ekonomik krizlere kadar sosyal yaşamlarımız üzerinde büyük etkilere yol açmaktadır. İklim değişiminin toplumsal hayatımız üzerinde yarattığı bu etkiler yeni bir sosyal riski meydana getirmiş ve bu bağlamda iklim değişimi ve sosyal risk birbirinin tetikleyicisi olmuştur.

2. Sosyal Risk Bağlamında İklim Değişikliği

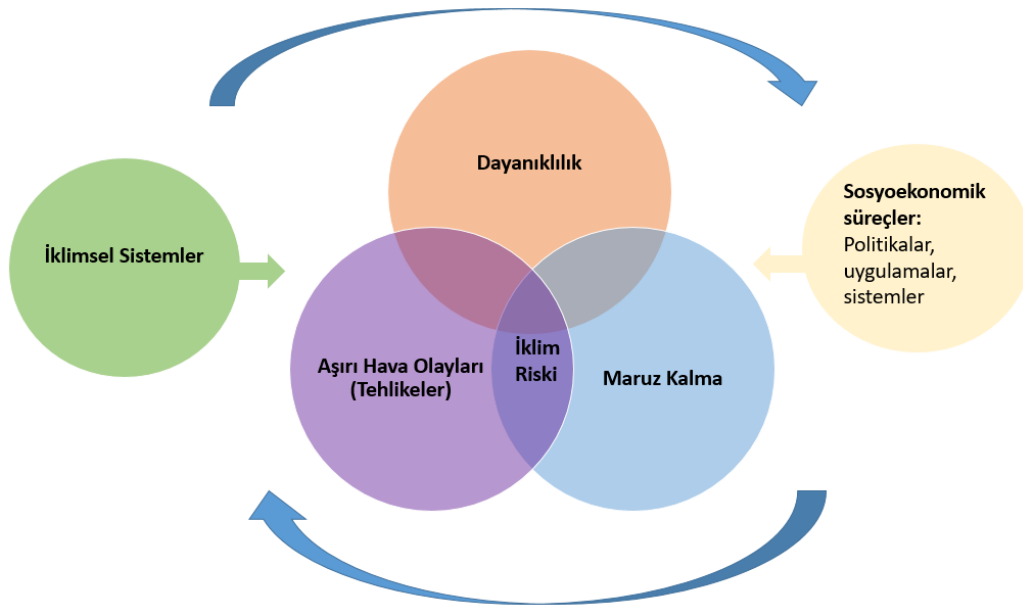
Sosyal risk en genel anlamıyla toplumların karşılaşabileceği her türlü olumsuz durumu ifade eder. Risklerin toplumsallık boyutu, onların toplumu etkileme düzeyi ile ilişkilidir. Bir başka ifade ile bir riske sosyallık kazandıran unsur, o riskin toplumun geri kalanını etkileme şiddetine bağlıdır (Gökbayrak, 2015). U. Beck, risk teriminin iki farklı anlama geldiğini belirtir. Ona göre riske yüklenen ilk anlam nicelikselidir. Yani ölçülebilir, hesaplanabilir ve öngörülebilirdir. İkinci anlamı ise beklenmeyen, belirsiz olan, bilinmeyen anlamlardır. Beck’e göre modern öncesi dönemde toplumlarda var olan riskler ölçülebilir, öngörülebilir risklerdir (Beck, “Interview with Ulrich Beck On Fear and Risk Society”, The Hedgehog Review, 2001). Modern öncesi dönem dayanışmanın ve öngörülemeyen zorluklara karşı birlikte direnç oluşturma hâkim olduğu bir özelliğe sahiptir. Bu dönemin dinamikleri “yasal otorite” ve “gönüllü birlik” olarak belirlenmiştir (Güripek, 2020, s. 336). Modernite sonrası dönemde hızla gelişen teknolojik gelişmeler ve toplumların bu gelişmelere uyum sağlama çabaları yeni riskleri ortaya çıkartmıştır. Beck “*risk toplumu*” teorisi ile riskin ikinci anlamına atıf yapar. Modernite sonrası toplumlara dayatılan uyum sağlama söylemleri ile gelişen belirsizlikler, üretilmiş belirsizliklerdir. Beck’in deyimiyle bu üretilmiş belirsizlikler “*habersizlik okyanusunda*” yüzmeye benzer (Beck, 2001). Moderniteyle birlikte dayanışmayı üreten mekanizmalar hızla çözülmektedir. Dayanışma giderek artan karşılıklı bir risk paylaşımına doğru evrilmiştir (Rosanvallon, 2000, s. 4).

Giddens, risk toplumunun iki temel dönüşümden kaynaklandığını belirtir: “*doğanın sonu*” ve “*geleneklerin sonu*”. Doğanın sonu kavramı ile ifade etmeye çalıştığı şey, doğanın insan müdahalesinden bağımsız olmadığı, doğa-insan ilişkisindeki dönüşüme dayandığı risklerdir. Geleneklerin sonu kavramı ile kastedilen ise geleneksel algı ve anlayışlardan farklı olarak kadercilik

görüşünün terkedilip, insanların kararlarında bireysel tercihlerin ön plana çıkmasıdır. İnsan-doğa arasındaki bağın kopmasıyla, insanlar artık doğayı hızla dönüştürmüştür. Bu dönüşümün tetikleyici güdüsü ise politik ekonominin ideolojik arka planıdır. Geleneksel otorite anlayışının sona ermesiyle insanlar hayatlarını bireysel kararlarına göre şekillendirmekte ve bu da büyük bir toplumsal dönüşüme neden olmaktadır. Giddens’in bireyselleşme olarak adlandırdığı bu süreçte teknolojik gelişmelerin etkisiyle hesaplamayan yeni riskler meydana gelmiştir. Giddens’a göre teknolojik gelişmeler bir yandan birçok alanda riskleri yönetmeye olanak sağlarken diğer yandan da getirdiği yeniliklerle bilinmeyen ve hesaplanamayan yeni riskleri doğurur. Modern toplumların bu bilinmezlerle dolu olduğunu belirten Giddens, modern toplumlarda iki ana riskin olduğunu belirtir. Bunlardan ilki dışsal risktir. Dışsal riskler, bireyleri beklenmedik şekilde etkilemesine rağmen toplum genelinde sıklıkla gerçekleştiği için öngörülebilir risklerdir. Bunlar; hastalıklar, doğal afetler, kazalar gibi olağan durumlardır. İkincisi ise üretimsel risktir. Üretimsel riskler, bilim ve teknolojik gelişmelerin etkisiyle insan eliyle yaratılmış risklerdir ve doğaları gereği daha karmaşık bir yapıya sahiptir. Üretimsel riskler, doğrudan kişisel ve toplumsal hayatlara nüfuz eder ve bu risklerin kontrol edilmesi dışsal risklere oranla çok daha zordur. Üretimsel riskler; iklim değişikliği, nükleer kazalar, yapay zekâ, genetik mühendisliği, demografik değişimler, ekonomik ve politik değişimler gibi riskleri kapsar. Giddens, tüm bu risklerin karşıt bir güçle dengelenmesi gerektiğini savunur. Ona göre refah devleti ise bu risk yönetimi ile doğrudan bağlantılıdır (Giddens, 1999, s. 2-4).

John Rawls, refah devletini “bilgisizlik örtüsü altında işleyen bir sigorta toplumu” şeklinde ifade etmiştir. Buna göre refah devleti, bireyler tarafından doğrudan fark edilemeyen yeniden dağıtım mekanizmaları ile riskleri yönetme avantajına sahiptir. Bilginin gelişmesiyle birlikte eski riskler fark edilmekte; ancak yerine öngörülemeyen ve bizzat insan eliyle üretilen yeni riskler meydana gelmektedir. Rawls, refah devletinin krizinin de tam olarak bu açmazda ortaya çıktığını belirtir. Çünkü dışsal riskler belirli sosyal güvenlik önlemleri ile kontrol altına alınabilmektedir. Ancak üretimsel riskler için bu durum çok daha farklıdır. Üretimsel risklerin artmasıyla beraber tüm bir ulusun aynı risklerle karşı karşıya kaldığını öngörmek düşüncesi oldukça sorunludur (Rosanvallon, 2000, s. 5) Günümüz toplumları farklı sosyal gruplara ve farklı karakteristiklere sahiptir ve riskler artık ulusun ötesinde küresel bir hâl almıştır.

Küreselleşen riskler, riski üreten güçlerin katlanarak büyümesi sebebiyle daha önce bilinmeyen ölçekte ve boyutta riskler yaratmıştır. Beck, postmodern toplumdaki servet üretiminin sistematik olarak toplumsal risk üretimini tetiklediğini belirtir (Beck, 1992, s. 19). 21. yüzyıl sosyal risklerin küreselleştiği, etkileri bakımından dünyanın farklı bölgelerine sirayet edebildiği üretilmiş risklerdir. 21. Yüzyıl aynı zamanda akademik ve bilimsel çevrenin, entelektüellerin, politikacıların iklim değişikliği meselesini ana gündem haline getirdiği yüzyıldır. Çünkü iklim değişikliğinin hem çevresel hem de toplumsal etkileri 2000 sonrası dönem itibarıyla muazzam seviyelere ulaşmıştır. İklim değişikliği, deniz suyu seviyelerinin yükselmesi, aşırı hava olayları, küresel sıcaklık değerlerindeki artışlar, hava kirliliği gibi çevresel etkilerinin yanı sıra ciddi toplumsal etkilere de neden olmuştur. Aynı zamanda bu çevresel etkiler bireylerin yaşamlarında ve refah seviyelerinde de değişimlere neden olur. İklim değişikliğinin sosyal risk olarak algılanması ise onun etki gücü ile ilişkilidir. Aşağıda yer alan şekil iklim değişikliğinin sosyal risk döngüsünü ve bu döngünün nasıl gerçekleştiğini resmeder.

Kaynak: (Cecilia Costella vd., 2021, s. 6)

Şekil 1: İklim Değişikliği ve Sosyal Risk Döngüsü

Şekil-1'e göre iklim değişikliği, iklimsel olaylara dayanıklılık gücüne, maruz kalma süresine ve iklimsel olayların şiddetine göre bir risk faktörü oluşturur. Bu risk faktörünün boyutları ve yıkıcılığı ise sosyal koruma mekanizmalarına ve ilgili politik uygulamalara göre değişir. Sosyal riskler, bireylerin veya toplumların refahını tehdit eden çevresel, ekonomik veya politik kaynaklı tehditleri ifade eder. Yoksulluk, ayrımcılık, eşitsizlik, sosyal dışlanma, şiddet ve güvensizlik, zorunlu göçler, sosyal koruma sistemlerinden yoksunluk gibi etkenler sosyal riskleri doğurur. İklim değişikliği ile sosyal riskler arasındaki organik bağ ise iklim değişikliğinin toplumsal ve bireysel refahı doğrudan etkileyebilme gücüdür. . IPCC'nin İklim Değişikliği Sentez Raporu (2007), iklim değişikliğinin yarattığı yaşamsal ve ekonomik riskler 5 ana kategoride özetlemiştir. Buna göre ilgili riskler: İnsan sağlığı üzerinde yarattığı riskler, gıda krizleri, su kaynaklarındaki azalmalar, ekosistemdeki değişimler ve kıyı şeridinde meydana gelen değişimlerdir. Aşağıdaki tabloda ilgili risklerin neden olduğu toplumsal etkilere yer verilmiştir.

Tablo 1: İklim Değişikliğinin Toplumsal Etkileri

	0-1 (°C)	1-2 (°C)	2-3 (°C)	3-4 (°C)	4-5 (°C)
Su	Nemli tropik bölgelerde ve yüksek enlemlerde suyun yükselmesi Orta ve alçak enlemlerde azalan su miktarı ve artan kuraklık Yüz milyonlarca insanın su kıtlığına maruz kalması				
Ekosistem	Türlerin %30'dan fazlasının neslinin tükenme riski Mercan kayalarının beyazlamasında artış Tür aralığı değişimleri ve orman yangınlarındaki artış Karasal biyosfer net karbon kaynağına doğru %15-40 eğim göstermesi Küresel okyanus akıntılarındaki zayıflamanın etkisi				
Gıda	Çiftçiler, küçük toprak sahipleri ve balıkçılar üzerindeki olumsuz etkisi Alçak enlemlerdeki tahıl üretkenliğindeki azalma eğilimi Bazı tahıl ürünlerinin orta ve yüksek enlemlerdeki artış eğilimi				
Kıyı Şeridi	Sel ve fırtınalardan kaynaklı hasarın artması Küresel kıyı şeridinde sulak alanların yaklaşık %30'unun yok olacağı Küresel kıyı şeridindeki milyonlarca insanın her yıl yüzlerce sel ve taşkınlarla maruz kalacağı				
Sağlık	Yetersiz beslenme, kalp sorunları, sindirim problemleri, solunum sıkıntıları ve bulaşıcı hastalıkların yaygınlaşması Sıcak hava dalgaları, seller ve kuraklıklardan kaynaklı artan iklim göçleri Bazı hastalıkların bulaş hızlarındaki değişimler Sağlık hizmetlerindeki yükün artması				

Kaynak: (IPCC, 2008, s. 10)

Tablo-1, küresel sıcaklıklardaki değişimlerin toplumsal yaşam üzerindeki etkilerini göstermektedir. İklim değişikliği tarımsal üretimi doğrudan etkileyerek gıda kıtlığı ve gıda ürünlerindeki fiyat artışlarına sebep olmuştur. WFP'nin son raporu, Kasım 2024 yılı itibarıyla 74 ülkede yapılan çalışmada 343 milyon insanın akut gıda güvensizliği ile karşı karşıya kaldığını gözler önüne sermiştir (WFO, 2024, s. 5). İklim değişikliği aynı zamanda su kaynaklarını da etkileyerek güvenli suya erişimi kısıtlamakta hatta birçok Afrika ülkesinde su kıtlığına neden olmaktadır. OXFAM'ın 2024 yılı su güvensizliği verileri dünya genelinde 115.9 milyon insanın güvenli su kaynaklarına erişemediğini ve bu durumun da beraberinde birçok sağlık problemi doğurduğunu göstermektedir (OXFAM, 2025, s. 8). İklim değişikliği yarattığı gıda güvensizliği ve su kaynaklarına olan etkisi insan sağlığını doğrudan etkilemekte ve birçok salgın hastalığı da beraberinde getirmektedir. Dünya Sağlık Örgütü'nün 2023 yılında açıkladığı bir veride 2030 yılına kadar her yıl 250.000 kişinin iklim değişikliğine bağlı hastalıklar nedeniyle hayatını kaybedeceği öngörülmüştür (WHO, 2023). Dünya Meteoroloji Örgütü tarafından hazırlanan 2023 sıcaklık verilerine göre, 2023 yazı Avrupa'da kaydedilen en sıcak veya ikinci en sıcak yaz olarak kayıtlara geçmiştir. Sıcaklığa bağlı ölümler ise Avrupa'da son 20 yılda yaklaşık %30 artmıştır. Dünya Meteoroloji Örgütü, sıcaklığa bağlı ölümlerin tüm dünya genelinde artış seyrinde olduğunu;

ancak Avrupa'nın en hızlı ısınan kıta olması sebebiyle kritik önem taşıdığını belirtmiştir (Aktaran: (BM, 2024).

İklim değişikliği tarımsal üretime etkisi, kuraklık, ekosistemde yarattığı değişimler gibi etkilerinin yanında aşırı doğa olaylarını tetiklemekte ve bu durum da canlı yaşamını doğrudan tehdit etmektedir. 2022 yılının Ağustos ayında Pakistan'da yaşanan sel sonrasında yaklaşık 1700 insanın hayatını kaybettiği ve 936.000 hayvanın sel sonucu öldüğü kayıtlara geçmiştir. Yaşanan sel sonucunda 7.9 milyon insan göç etmiş ve toplamda 33 milyon insan bu selin etkileriyle karşı karşıya kalmıştır (WMO, 2022, s. 17). Yine bir başka veride 2000-2022 yılları arasında dünya genelinde görülen ani sellerin sıklığı önceki yıllara nazaran 20 kat artmıştır (Giuseppe Selvaggi, Elise Nalbandian, 2025). Ayrıca aşırı hava olayları sonrasında meydana gelen orman yangınları son 30 yılda %30 artmış ve orman yangınları sonrasında meydana gelen hava kirliliği sebebiyle yaşamını yitiren insan sayısı 340.000 olarak kayıtlara geçmiştir (OECD, OECD Work on Climate Adaptation, 2021). Aşırı hava olayları kuraklığı tetiklemiş ve özellikle son 60 yılda dünya daha kurak hale gelmiştir. Bu kuraklık olaylarının 2100 yılına kadar katlanarak artacağı ve özellikle Sahra altı Afrika, Güney Asya, Orta ve Güney Amerika bölgelerinde etkilerinin daha şiddetli olacağı iklim değişikliğinin çevresel boyutlarının şiddetini bir kez daha hatırlatan niteliktedir (IPCC, 2014, s. 54). Bu çevresel boyutların doğrudan yaşamlarımız üzerindeki etkileri ise verilerden açıkça görülmektedir.

İklim değişikliğinin yaşamlarımız üzerindeki doğrudan etkilerinin yanı sıra dolaylı etkileri de bulunmaktadır. Bu bağlamda iklim değişikliğinin neden olduğu dolaylı sosyal riskler; bir yandan ekonomik ve politik alanda bozulmalara yol açarken diğer yandan da toplumsal eşitsizlikleri derinleştirir. İklim değişikliği; tropikal siklonlar, seller, kuraklık, aşırı sıcaklıklar gibi aşırı hava olaylarıyla tarım alanları, balıkçılık ve denizcilik faaliyetleri, ormancılık, turizm ve iklime bağlı diğer sektörlerdeki işgücü verimliliğini olumsuz etkileyerek ekonomik krizlere neden olmaktadır. Öte yandan aşırı hava olayları temel tüketim maddelerinin arzlarını etkileyerek piyasa ekonomisindeki dengenin bozulmasına ve fiyat artışlarına neden olmaktadır. FAO, olumsuz iklim koşullarının bu şekilde devam etmesi ve iklim dayanıklılığını arttırmak için gerekli önlemlerin alınmaması halinde küçük ölçekli çiftçilerin piyasadan tamamen silineceğini ve kahve fiyatlarının sürekli bir yükselme eğiliminde olacağını altını çizmiştir. Ayrıca FAO, küçük ölçekli çiftçilerin geçim kaynaklarını korumanın hem küresel piyasalar hem de hanehalkı refahı için kritik öneme sahip olduğunu vurgular (FAO, 2025).

İklim değişikliği bağlamındaki eşitsizlikler; iklim değişikliğinin ekonomik ve sosyal maliyetleri ile elde edilen fayda arasındaki adaletsiz bölüşümü ifade etmektedir. Daha basit bir ifadeyle, dünyadaki en yoksul ve dışlanmış toplulukları, doğayı en az dönüştüren, doğanın tahribatına en az katkıda bulunan topluluklardır. Ancak bu toplumlar aynı zamanda iklim değişikliğine karşı en az dirençle sahip olan ve iklim değişikliğinden en fazla etkilenen toplumlardır (Anger-Kraavi, 2019, s. 828). Dolayısıyla iklim değişikliğinin dolaylı etkilerinden sosyal politika açısından da en kritik olanı eşitsizlikleri derinleştirme, mevcut yoksulları daha da yoksullaştırması meselesidir. Farklı toplumsal grupların iklim değişikliği ile mücadelede farklı etkileri ve farklı sorumlulukları vardır. Bu sorumluluklar ve etkiler mevcut tecrübeler ışığında *çifte adaletsizlik* olarak ilerler. Çifte adaletsizlik, sorumlulukların ve etkilerin zıt yönde ilerlemesine verilen addır. Buna göre, iklim değişikliğinden en fazla etkilenen gruplar, iklim değişikliğinin meydana gelmesine en az etki eden gruplardır (Koch, 2018, s. 36). Ülkelerin gelişmişlik düzeyi arttıkça iklim değişikliğinden etkilenme oranları da azalmaktadır. Bu ülkelerin sahip oldukları teknolojik üstünlük, ekonomik güç ve politik güç sayesinde iklim değişikliğinin etkilerini hafifletme avantajlarına sahiptirler. Akademik literatürde iklim adaletsizliği olarak da bilinen bu durum; zamansal, mekânsal, sınıfsal ve toplumsal cinsiyet perspektifi olmak üzere geniş bir yelpazeye yayılmaktadır (Kovancı, 2022, s. 1538). İklim adaletsizliği, kırılgan grupların iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinden daha fazla etkilendiğini gösterir. Bu gruplar arasında kadınlar, göçmenler, etnik azınlıklar, çocuklar ve

düşük gelirli hane halkları yer alır. Bu grupların kötü ekonomik koşullara sahip olması, karar alma süreçlerine katılımın az oluşu, asgari yaşam koşullarına dahi erişimde yaşadıkları sıkıntılar, toplumsal cinsiyet rolleri gibi sebepler, kırılgan grupları iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine daha fazla maruz bırakmıştır (Anger-Kraavi, 2019, s. 830).

İklim değişikliği insan güvenliğini 5 yolla tehdit etmektedir (UN, 2021):

- Kara ve su üzerindeki rekabeti yoğunlaştırmakta,
- Gıda üretimini etkilemekte,
- Yoksulluğu ve eşitsizlikleri arttırmakta,
- Göçü tetiklemekte,
- Kadınlar ve çocuklar için güvenlik riskleri oluşturmaktadır.

Bu sosyal risklerin dağılımsal sonuçlarını engellemek için geniş kapsamlı bir sosyal koruma mekanizması bir zorunluluğun ürünüdür. Eğer bu sosyal riskler karşısında başta kırılgan grupları olmak üzere iklim değişikliği etkilerine karşı direnç oluşturacak bir mekanizma geliştirilmezse toplumsal yaşamın sürdürülebilirliği sağlanamaz. Bu amaçla iklim değişikliğinin yarattığı sosyal riskler mutlaka karşıt bir dirençle dengelenmelidir. 21. Yüzyılın en büyük sorunsalı bu büyüyen sosyal risklerin yönetimi meselesidir. Başta sera gazı emisyonlarını azaltmaya yönelik önlemler olmak üzere toplumları kademeli olarak değişen iklim şartlarına uyum sağlama stratejilerine, iklimin yarattığı kayıp ve zararların tazminine ve büyüyen iklimsel etkiler karşısında toplumu daha dirençli hale getirme politikalarına kadar geniş ölçekli sosyal politikalar iklim değişikliği ile mücadelede en önemli aracı temsil etmektedir (Cecilia Costella vd., 2021).

3. Yeni Sosyal Riskler ve Sosyal Politika İlişkisi

Sosyal politika, Kıta Avrupa ülkelerinde gelişen bir kavram olup, 18. ve 19. yüzyılda meydana gelen ekonomik ve toplumsal gelişmelerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Sosyal politika terimi ilk defa 19. yüzyılın ikinci yarısında Alman bilim insanı Wilhelm Heinrich Riehl tarafından “sozialpolitik” adıyla kullanılmıştır. Sanayileşme sürecinin getirdiği olumsuzluklar karşısında önemi gitgide artan sosyal politika yaygınlaşmaya başlamış ve literatürde farklı adlarla ifade edilmiştir (Orhan Tuna, Nevzat Yalçıntaş, 1981, s. 19). Anglo-Amerikan dünyasında “çalışma ekonomisi” (*labour economics*), “endüstri ilişkileri” (*industrial relations*) ya da “çalışma ilişkileri” (*labour relations*) olarak kullanılmış, Kıta Avrupası’nda ise zamanla “refah politikası” kullanımının tercih edildiği görülmektedir (Özdemir, 2007, s. 13). Kavramlardaki kullanım farklılıkları sosyal sorunlara ilişkin tutumların farklılaşmasını ifade etmesi açısından önem taşısa da kritik olan sosyal politikayı hazırlayan koşullardır. Bu anlamıyla sosyal politika, hayatın akışı içerisinde meydana gelen sorunlara cevap vermeyi amaçlayan politikalardır.

19. yüzyılın ikinci yarısı birçok alanda toplumsal sefaletin, açlığın, çatışmanın, sömürünün görüldüğü yıllardır. Elverişsiz çalışma ortamı, çalışma saatlerinin uzunluğu, düşük ücretler, güvencesiz çalışma, çocuk işçi sorunu, emeğin metalaştırılması gibi nedenler gittikçe sermaye ile işçi arasındaki çatışmayı hızlandırmıştır. Sosyal politika bu dönemde sınıflar arasındaki çatışmaları, çekişmeleri ve dengesizlikleri gidermeye çalışan ve uzlaşığı sağlamaya dönük politikalar üretmiş (Talas, 1992, s. 15) ve sosyal politikanın ana odağı sınıfsal çatışmaları sonlandırmak olmuştur. Ancak kapitalist düzenin temel kurumlarını oluşturan piyasa mekanizmaları yalnızca emek-sermaye çekişmesini veya emek sorununu yaratmakla kalmamış toplumun bütününe kadar uzanan bir sosyal sorunu meydana getirmiştir. Bölüşüm problemlerinden istihdam sorunlarına, yoksulluğa, çevresel sorunlara kadar geniş alanlara

yayılan ve toplumun çeşitli kesimlerini etkileyen problemler baş göstermiş ve bunların çözümüne yönelik politikalara ihtiyaç duyulmuştur. Toplumun genelinin refahını arttırmayı ve toplumsal sınıflar arasındaki dengesizliklerin giderilmesini hedefleyen politikalar sosyal politikanın geniş kapsamındaki anlayışını oluşturacaktır (Güven, 2009, s. 14).

Sosyal politika terimindeki “politika” yapısal olarak hem araçları hem de amaçları kapsar. Bu da sosyal politikanın yalnızca hedef belirlemekle kalmayıp, gerektiği durumlarda sistemlerde, uygulamalarda ve davranışlarda değişiklik yapabileceği anlamına gelmektedir. Bu nedenle sosyal politika özü itibarıyla dinamik bir yapıya sahiptir ve değişen ihtiyaçlara göre kendini güncellemelidir (Titmuss, 2008, s. 139). Başlangıçta Sanayi Devrimi’nin yaratmış olduğu sınıflar arası (işçi-işveren) eşitsizliğe çözüm bulma adına geliştirilen sosyal politika tarihsel süreç içerisinde taraflarını, kapsamını ve içeriğini geliştirmiş ve dönüştürmüştür. Ancak tüm bu dönüşüm süreçleri içerisinde sosyal politikanın temel işlevi: “bireyler ve gruplar arasındaki temel sosyoekonomik dengeyi korumaktır” (Şenkal, 2011). Tüm bu işlevleriyle sosyal politika; bir toplumda adil gelir dağılımını amaçlayan, sosyal barış ve sosyal adaletin devamlılığını sağlayan, toplumda yaşayan tüm vatandaşlarına eşit ve adil katılım hakkını sunan ve toplumun refahını ve huzurunu arttırmak amacıyla politikalar sunan çok boyutlu bir politikalar bütünüdür.

Sosyal politika, ekonomik temelli sorunları ve bu sorunların toplum üzerindeki etkilerini araştıran, etkileri en aza indirmek ve olması gereken düzen ile ilgili gerekli önlemler alan, gerektiğinde müdahale eden normatif bir bilim dalıdır. Bu anlamıyla sosyal politikanın konusu, tarihsel süreç içerisinde meydana gelmiş ekonomik olayların doğurduğu sorunlar, bu sorunların toplumsal yaşama etkileri ve bu etkilerin yönetimidir (Güven, 1995, s. 16). Sosyal politikanın varlığı temelde sosyal bir sorunun varlığını işaret etmektedir. Sosyal politika bu anlamıyla risklerin yönetimi olarak ifade edilebilir. Esping-Andersen’e göre sosyal politika temelde *toplumsal risklerin kamusal idaresini* ifade etmektedir (Andersen, 2015, s. 39). Sosyal politika hedefleri çeşitlilik gösterse de, temel olarak asgari ihtiyaçların karşılanması, toplumsal risklere karşı koruma sağlamak, bireylerin refahını sağlamak olarak özetlenebilir (Gough, 2013, s. 187). Sosyal politika tanımlamasında sıklıkla karşımıza çıkan “toplumsal risk” ifadesi sosyal politika disiplinin kapsam ve hedeflerinin anlaşılabilmesi açısından kritik öneme sahiptir.

Küreselleşmenin ve neoliberal politikaların etkisiyle toplumsal alanda farklı riskler meydana gelmiş ve bu risklerin yönetimi konusu önemli bir problem haline gelmiştir. Nüfusun yapısındaki değişimler, istihdamın yapısal değişimi, işgücü arzındaki farklılıklar güvencesizliklerin artması, mülteci sorunları, çalışan yoksullar, iklim krizi gibi ortaya çıkan post modern riskler sosyal politikanın hem politika anlayışının hem de kapsamının güncellenmesini zorunlu kılmıştır. 1970’lerden itibaren çevre krizlerinin hayatımızı derinden etkilemesi ve iklim krizlerinin tehlikeli boyutlara ulaşması nedeniyle bu etkilere karşı bir direnç oluşturulması gerekliliği kuşkusuz bir gerçektir. İklim krizinin toplumsal alanda ortaya çıkarttığı riskler, sosyal politika disiplinin odağı olmuştur. Beck’e göre, günümüz toplumları artık sınıfsal eşitsizlikleri veya gelir dağılımı, sosyal güvenlik gibi konuların ötesinde çok boyutlu, üretilmiş ve boyutları sebebiyle tüm dünyayı etkileyen konularla mücadele etmelidir. Beck, yeni dönemin sosyal politikasının en dikkat çekici özelliğinin risklerin dağıtımı ve yönetimi olduğunun altını çizerek (Beck, 1992, s. 20).

Gough ise dönüştürülen sosyal politikaların ekolojik kaygıları da içerecek şekilde yeniden reforme edilmesi gerektiğini savunur. Ona göre, iklim değişikliği meselesi boyutları, etkileri ve sonuçları sebebiyle son yüzyılın en önemli sorunlarından biri hâline gelmiştir. Aynı zamanda küresel ölçekte, iklim değişikliğine dönük politikalara en az katkı sağlayan kurumlar veya ülkeler, iklim değişikliğinin sonuçlarına en fazla maruz kalan bölgeler olmuştur. Ülkeler arasındaki duruma bakıldığında Gough yine

eşitsizliğin devam ettiğini, gelişmiş ülkelerin az gelişmiş ülkelere nazaran daha yüksek oranda CO2 salınımına neden olduğunu; az gelişmiş ülkelerin ise bu çevresel tahribatlardan ve iklim değişikliğinden daha fazla etkilendiklerini söyler (Koehler, 2016, s. 153). İklim Değişikliği Hükümetlerarası Paneli bu durumu şu şekilde özetler: *“Riskler düzensiz bir şekilde dağıtılmaktadır ve genellikle gelişmişlik düzeylerinden bağımsız olarak, dezavantajlı insanlar ve topluluklar için daha büyüktür”* (IPCC, 2014, s. 13).

İklimsel etkiler, özellikle kırılgan grupları derinden etkilemekte ve eşitsizlikleri tetiklemektedir. İklim değişikliğinin etkileri bir sosyal koruma mekanizması ile engellenmediği sürece yoksulluğun derinleşmesi, salgın hastalıkların artması, göç eden insan sayısının günden güne artması, can kayıplarının yükselmesi ve dolayısıyla toplumsal huzursuzlukların daha da derinleşerek yaşamlarımızı radikal biçimde etkilemesi kaçınılmazdır. ILO’nun 2024 yılı raporunda, iklim değişikliği etkilerine karşı en savunmasız toplumların genellikle en düşük sosyal koruma seviyelerine sahip olduğu açıklanmıştır. Raporda, iklim krizine karşı en savunmasız 20 ülkede, 8,7 milyondan fazla insanın hala herhangi bir sosyal koruma mekanizmasına dahil olamadığı, daha geniş bir perspektiften iklimden en fazla etkilenen 50 ülkede nüfusun %75’inin sosyal koruma mekanizmalarından yoksun olduğu belirtilmiştir (ILO, 2024, s. xxii). Tüm bu veriler aslında sosyal korumanın iklim etkilerine karşı bir direnç oluşturmada ne kadar kritik öneme sahip olduğunu gösterir niteliktedir. Sosyal koruma mekanizmaları, başta kırılgan nüfus olmakla birlikte toplumun tüm kesimlerini iklim değişikliğinin etkilerinden daha az yara almalarını sağlamakla birlikte sürdürülebilir bir topluma, daha adil bir geleceğe doğru geçişini kolaylaştırmaktadır. Toplumun genelinin refahını arttırmayı ve toplumsal sınıflar arasındaki dengesizliklerin giderilmesini hedefleyen politikalar (Güven, 2009, s. 14) tüm toplumsal katmanları kapsayan, toplumu bir bütün olarak ele alan, sınıf farkı gözetmeyen bir disiplin (Talas, 1992, s. 16) çerçevesinde ele alınmalıdır. Toplumsal risklerin etkilerini hafifletmeyi, toplumun tüm kesiminin refahını arttırmayı hedefleyen sosyal politika disiplini bu anlamda oldukça önemli bir role sahiptir. Sosyal politika, devletin daha geniş alanda toplumsal barış, toplumsal eşitlik ve toplumsal adaleti sağlama yükümlülüğünden doğmuştur. Sosyal politikanın iklim değişikliği ile kurduğu organik bağ tam olarak bu noktada gizlidir. İklim değişiminin toplumsal alanda yarattığı tahribat insan refahını doğrudan etkilemekte; iklim göçleri, iklim savaşları, kıtlık, ekolojik sömürgecilik, yoksulluk gibi birçok problemi tetiklemektedir. Toplumsal alanda gelişen bu riskler karşıt bir dirençle dengelenmelidir.

İklim değişikliğinin; gıda güvensizliğinden su kıtlıklarına, göçten işsizliğe, yoksulluğa, makro anlamda ekonomik istikrarsızlıklardan toplumsal çatışmalara kadar uzanan geniş etki alanları bulunmaktadır. Giderek artan bir akademik literatür, iklim değişikliğinin dağılımsal sonuçlarını dengelemek için, II. Dünya Savaşı sonrası dönemde kurumsallaşan refah politikalarının niteliksel olarak farklı refah politikalarına dönüşümünün gerekli olacağını savunmuştur. Alternatif bir eko-refah politikaları, yalnızca havadaki karbon emisyonlarının değil aynı zamanda iş, zaman, gelir ve servetin de yeniden dağılımını içermelidir. Bu dağılım sosyal politikaların, üretim ve tüketim alışkanlıklarının karbonsuzlaştırılması sonucunda ortaya çıkması muhtemel eşitsizlikleri ve sosyal çatışmaları ele almalıdır (Koch, 2018, s. 36).

4. İklim Değişikliğine Karşı Alternatif Bir Politika Önerisi: Yeşil Sosyal Politika

İklim değişikliği ve onun ortaya çıkardığı çevresel ve toplumsal riskler, mevcut sosyal koruma mekanizmalarının geliştirilmesi ve yeniden yapılanması gerekliliğini gündeme getirmiştir. Özellikle 1970’ler sonrası çevre meselelerin daha görünür hale gelmesi bu anlayışın kurumsallaşmasında önemli bir rol oynamıştır. Teknolojik gelişmelerin de etkisiyle gerçekleşen ekonomik büyümeye karşın gittikçe

artan çevre krizleri gezegenin sürdürülebilirliği ve devamlılığı konusunda büyük şüphelere neden olmuştur. Öte yandan tüm bu çevre krizlerinin toplumsal yansımaları (yoksulluk, göç, kıtlık, ekonomik krizler, işsizlik vb.) ve bu yansımalarla yönelik kapsamlı bir politika geliştirilmesi hem toplumsal barışın sağlanabilmesi hem de kırılgan grupların direnç kazanabilmesi için kritik öneme sahiptir. Mevcut sosyal koruma mekanizmalarının çevresel konuları da içerecek şekilde yeniden yapılanması tartışmaları akademik ve politik arenada geniş yer tutmuştur. Bu amaçla sosyal politikalar, çevresel hedeflerle uyumlu hale getirilerek toplumsal eşitsizliklerle mücadele etmeli ve sürdürülebilir kalkınma, sürdürülebilir çalışma gibi yeşil kalkınma stratejilerini benimseyen bir yapıya bürünmelidir (Koch, 2018, s. 43-44). Tüm bu dönüşüm hedeflerinin kamuoyunda gün yüzüne çıkması Yeşil Hareket ile doğrudan bağlantılıdır. Yeşil sosyal politikanın doğuşu, Yeşil Hareket'in doğuşu ve gelişimiyle paralel bir görünüm sergilemektedir. Her ne kadar sosyal politikaya yüklenen anlamda veya uygulamada ortaya çıkan yeşil sosyal politika örneklerinde ideolojik farklılıklar olsa da Yeşil Hareket'in sosyal politikanın ekolojik dönüşümündeki farkındalığı geliştirmesi bakımından katkısı yüksektir.

20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren gelişen Yeşil Hareket, ekonomik gelişmelerin doğaya verdiği zarardan doğan kaygıyı ve insan-doğa ilişkisindeki kopuştan kaynaklı endişeyi ifade edebilmek amacıyla ortaya çıkmıştır. Yeşil hareketin ideolojik kökeni ise ekolojizme dayanmaktadır. Ekoloji, insanın doğanın yalnızca bir parçası olduğunu savunan ve insan merkezli bir anlayışa karşı gelişen bir ideolojiyi temsil eder (Heywood, Siyaset, 2013, s. 94). Ekoloji, ekososyalizm, ekofeminizm, derin ekoloji, toplumsal ekoloji gibi farklı siyasi doktrinlere ayrılrsa da temelde insan-doğa arasındaki organik bağa odaklanmaktadır. Yeşil hareketin radikal temsilcilerinden Bookchin, insan-doğa arasındaki organik bağın kopuşunun yabancılaşma ile gerçekleştiğini savunur. Bookchin'e göre doğal düzenden toplumsallaşmaya doğru geçişte insan yalnızca kendisinden yabancılaşmaz; aynı zamanda doğadan da yabancılaşır. Artık insan kendisini onun bir parçası olarak değil, doğayı bir aracı olarak görmeye başlar. Bu durum kapitalizmin ortaya çıkışıyla belirginleşmiştir (Bookchin, 1990, s. 24). Dolayısıyla Yeşil Hareket'in kökenleri kapitalizmin ortaya çıkışı ve sanayileşme ile ilişkilendirilmektedir. Sanayileşmenin çevresel tahribatlarına dikkat çeken Yeşil düşünce aynı zamanda kapitalist toplumun düşünsel arka planına da karşıt bir düşünce olarak ortaya çıkmıştır.

Kökenleri kapitalizmle bağlantılı olarak 19. Yüzyıla dayansa da modern anlamda Yeşil hareketin çıkış noktası Rachel Carson'ın Sessiz Bahar (1962) adlı kitabını yayınlaması ile gerçekleşmiştir. Carson kitabında, tarımda kullanılan tarım ilaçlarının insan sağlığı için büyük tehlikelere yol açtığını savunmuştur. Özellikle pestisit ve herbisitlerin kullanımının doğal yaşamı ve yaşam alanlarını kitlesel olarak yok etmeye, insan hayatını açıkça tehdit etmeye başladığını öne sürmüştür. Carson Sessiz Bahar adlı kitabında yalnızca tarımsal ilaçlara karşı çıkmamış aynı zamanda sanayileşmenin ve teknolojinin doğaya karşı umursamazlığını ortaya koymuştur. Sessiz Bahar, hem akademik hem politik çevrelerde büyük bir yankı oluşturmuş, çevre duyarlılığının gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. Sessiz Bahar, aynı zamanda çevre yasalarının düzenlenmesi için gerekli olan entelektüel zemini ve farkındalığı oluşturmuştur (CARSON, 2000, s. Önsöz).

Yeşil Hareket, "Büyümenin Sınırları" (Meadows vd. 1972) ya da "Nüfus Bombası" (Ehrlich, 1968), "Sadece Bir Dünya" (1972) gibi konuların gündeme gelmesiyle beraber uluslararası teoriler üzerinde etkili olmaya başlamıştır (Heywood, 2011, s. 384). 1970'lerde artan ekonomik büyümenin alternatif maliyeti olarak çevresel etkilerin görünür olması, yükselen bir çevre hareketinin de ortaya çıkmasına neden olmuştur. 1973 Petrol Krizlerinin de etkileriyle, dönemin çevreci hareketleri özellikle kaynak sorununa odaklanmıştır. Hızla artan dünya nüfusu karşısında kaynakların da hızla tüeneceğini, özellikle de endüstrileşmenin büyük bir çevresel kirliliğe neden olacağını ve tüm bu etkenlerin de sosyal eşitsizlikleri derinleştireceği fikri geniş uluslararası literatürde etkili olmaya başlamıştır.

1972 yılında Stockholm’da düzenlenen Birleşmiş Milletler İnsan ve Çevre Konferansı çevre meselelerinin önemini vurgulayan ilk dünya konferansı olma özelliğine sahiptir. Konferansta sağlıklı bir çevrede yaşamının bir insan hakkı olduğu görüşünden hareketle çevre sorunları ve çevre hakkı tartışmaları uluslararası aktörlerin eylem planlarının ana gündem maddesi haline gelmiştir. 26 ilkeyi içeren Stockholm Bildirgesi; gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasındaki ekonomik büyüme, hava, su ve okyanus kirliliği ile küresel çapta tüm insanlığın refahını artırma amaçlarını kapsayan eylem planlarından oluşmaktadır. Bu konferans aynı zamanda Birleşmiş Milletler Çevre Programı’nın (UNEP) oluşmasının zeminini hazırlamıştır (UN, 1972). Stockholm Konferansı, hem akademik literatürde hem de toplumsal alanda çevre bilinci ve çevre farkındalığının gelişmesinde önemli bir başlangıcı temsil etmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin çevresel politikalarına ve ekonomik kalkınmalarına odaklanan ilkeleri çevresel adalet kavramına gönderme yaparak çevreci hareketlerin gelişimine zemin hazırlamıştır. 1972 yılında gerçekleşen Stockholm Konferansı, iklim değişikliğinin neden olduğu çevre krizlerine değinmesi ve bunlara dönük koruyucu politikaların geliştirilmesi yönündeki kabulü ile sosyal politikanın bu dönüşümünde belirleyici rol oynamıştır.

Sosyal politikanın ekolojik dönüşümü üç temel saç ayağına dayanır: Bunlar: doğa ile uyumlu yeni üretim ve tüketim kalıplarına doğru dönüşümü, üretici ve tüketici davranışlarındaki değişimi ve son olarak da bu davranış kalıplarını değiştirirken refahı arttırmayı, kaynak dağılımındaki adaletin sağlanmasını amaçlayan değişim politikalarını ifade eder. Bu politikalar birbirine entegre halinde geliştirilmelidir. Çünkü politikaların birbirini etkileme gücü oldukça yüksektir. Örneğin sosyal güvenlik mekanizmaları geliştirirken bu mekanizmalar sağlık, konut, altyapı, istihdam gibi alanlarla etkileşim halindedir. Bir başka deyişle, bu alanların herhangi birinde ortaya çıkabilecek bir aksaklık sosyal güvenlik mekanizmasının üzerine ekstra bir yük yükleyebileceği gibi sosyal güvenliğin hizmet kalitesini de etkileyebilir. Aynı zamanda sosyal politikanın bu ekolojik dönüşümü cinsiyet ve sosyal eşitlik taahhütlerini de ön koşul olarak benimsemelidir (Koehler, 2016, s. 156).

İklim değişikliği ile mücadelede kritik öneme sahip olan çevresel politikalar tek başına yeterli değildir. İklim değişikliğinin eşitsizlikleri derinleştirdiğini ve kırılgan grupların iklim etkilerine daha fazla maruz kaldığını tezin bir önceki bölümünde detaylandırmıştık. İklim risklerine karşı direnç oluşturabilmenin temel koşulu ise ekonomik ve sosyal alanda koruma mekanizmalarının geliştirilmesine bağlıdır. Ekonomik tazminler, kırılgan grupların satın alma güçlerini arttırmayı hedeflerken, temel ihtiyaçlarını karşılamada ve temel yaşam güvencesi sağlamada önemli bir araçtır. Ancak bu mali yardımlar eşitsizliği gidermeyi değil, sürdürülebilir kılmayı hedeflediği için tek başına yeterli değildir. Bu nedenle bir iklim direnci oluşturabilmenin ön koşulu ekolojiyi baz alan bir sosyal politikaların entegre edilebilmesi ile mümkündür.

İklim değişikliği ile mücadelede kritik öneme sahip olan sosyal politika bir yandan iklim değişikliğinin yarattığı kayıpların tazminini sağlarken bir yandan da iklim değişikliğine karşı bir direnç oluşturma işlevi taşır. Nakit transferleri, aynı yardımlar, afet ve kriz dönemindeki destekleri, sosyal güvenlik önlemleri, eğitim, sağlık, konut politikaları, istihdam politikaları ve vergi politikaları gibi araçlarıyla iklim değişikliğine karşı bir bilinç oluştururken aynı zamanda iklim değişikliğinin yarattığı eşitsizlikleri dengeleme ve kırılgan grupları destekleme işlevini yerine getirir. Yeşil sosyal politika, iklim değişikliği bağlamında adalet ve çevresel eşitlik ilkelerini birincil hedef olarak baz alır (Anger-Kraavi, 2019, s. 830). Yeşil sosyal politika, sosyal adalet ve çevresel adalet kavramlarını bütüncül olarak ele alan bir yaklaşımı benimser. Buna göre, bireylerin ve toplumların fiziksel çevreyle olan etkileşimleri, sosyo-ekonomik adaletsizlikleri ve çevresel krizlerin asıl nedenleri birlikte ele alınmalıdır. Yeşil sosyal politika, sürdürülebilir çevresel ve sosyal politikaların oluşturulmasında multi disiplinler bir yaklaşım

sunarak, bireylerin ve toplumların iklim değişikliğine karşı bir direnç oluşturmaya katkı sağlamayı hedefler. Yeşil sosyal politikanın temelinde, yerel ekonomiyi destekleme, sosyal adaleti sağlama ve çevresel sürdürülebilirliği güvence altına alma hedefleri yer almaktadır (Dominelli, 2012).

Yeşil politika temelinde iki ana geleneği kapsar. Bunlardan ilki reformist ekolojidir. Reformistler, mevcut siyasal ve ekonomik düzen içerisinde çevre meselelerine bir çözüm oluşturmayı hedefler. Sürdürülebilir kalkınma, alternatif yeşil stratejiler gibi politikalarla sistemin kökten değişimini değil, bir değişimi arzularlar. İkincisi ise radikal gelenektir. Radikaller ise mevcut sistemin kendisini hedef alırlar. Çünkü onlara göre ekolojik bozulmanın nedeni mevcut politik ekonomik sistemdir. Bu nedenle onlara göre bozuk olan bir sistemde reform yapmak anlamsızdır. Doğa ile insan arasında bütüncül bir sistem kurmayı planlarlar (Heywood, 2011, s. 386). Tarihsel süreçte baktığımızda Yeşil politika farklı ideolojik yaklaşımları kapsasa da en genel kabulle, toplumsallaşma, ekonomik kalkınma ve çevresel bozulmayla mücadele arasında bir denge kurmayı hedeflemektedir. Bu amaçla “sürdürülebilir kalkınma” temel hedefleri haline gelmiştir (Heywood, 2011, s. 75).

Yeşil sosyal politika, sürdürülebilir kalkınmanın çevresel ve sosyal boyutları arasındaki ilişkilerini dizayn eder. Sürdürülebilir kalkınma; insanlar, gezegen ve refah için belirlenen yerel, ulusal ve küresel düzeydeki politikalar. Bu politikalar birbirine entegre şekilde gerçekleşmekte olup ve tüm insanlık için yaşanılabilir bir gelecek inşa etmeyi amaçlar. Aynı zamanda cinsiyet eşitliğini de merkezine alan ve insan dışı çevrenin faydasını gözetken bütünlük ve bölünmez nitelikteki politikaları temsil eder (UN, 2015). Sürdürülebilir kalkınma fikri ise ilk defa 1987 yılında “*Brundtland Raporu (Our Common Future)*” nda ele alınmıştır. Raporda sürdürülebilir kalkınma: “*Bugünün gereksinimlerini, gelecek kuşakların gereksinimlerini karşılama yeteneğinden ödün vermeden karşılayan kalkınma*” şeklinde tanımlanmıştır (MFA, 2015). Rapor, ekonomik büyüme ve çevrenin korunması arasındaki dengenin sağlanması ve toplumsal eşitliği sağlamanın yollarını ele almaktadır. Brundtland Raporu’nda çevre ve kalkınma kavramlarının birbirinden ayrılmaz bir bütün olarak ele alınmış ve mevcut konjonktürde sanayileşmiş ülkelerin kalkınma stratejilerinin artık sürdürülemez olduğu belirtilmiştir. Rapora göre, dengesiz kalkınma; yoksulluğu, eşitsizliği ve kaynakların kontrolsüzce kullanımını tetiklerken gelecek nesillerin yaşamları üzerinde de derin baskı yaratacaktır. Rapor, yoksulluk, eşitsizlik ve çevresel bozulmalar arasındaki bağı ortaya çıkarabilme ve etkin çözümler üretebilmeyi ana teması olarak belirlemiştir. Bu amaçla Brundtland raporu 3 temel unsuru öne sürer: *çevresel sürdürülebilirlik, ekonomik sürdürülebilirlik ve sosyal sürdürülebilirlik*. Rapor, çevresel, ekonomik ve sosyal sürdürülebilirliği sağlamanın ise 4 temel önkoşulu olduğunu altını çizmiştir (WCED, 1987):

- Detaylı bir durum değerlendirmesi ve kurumsal boşlukların tespitini,
- Yoksulluk, eşitsizlik ve çevre tahribatı arasındaki bağlantının detaylı analizi
- Çevre ve kalkınma arasındaki dengenin sağlanması
- Uluslararası işbirliği ve kurumların dönüşümünün zorunluluğu.

Sürdürülebilir kalkınmanın temelini atan Brundtland Raporu, yoksulluğun ortadan kaldırılmasını, kaynakların etkin ve adil dağılımını, tabandan demokrasinin geliştirilmesini, etnik ve cinsiyet ayrımcılığının son bulmasını, ekoloji dostu teknolojik gelişmenin sağlanmasını, mevcut sosyal sistemin revize edilmesinin dünyanın geleceği için bir zorunluluk olduğunu vurgulamış ve bu değişimler için de politik bir işbirliğinin gerekliliğini ifade etmiştir. Bu amaçla Brundtland Raporu’nun sürdürülebilir kalkınma hedefleri için politik işbirliği çağrısı bir dizi küresel eylem planını da beraberinde getirmiştir. Brundtland Raporu, sürdürülebilir kalkınmanın küresel ölçekte kurumsallaşmasının temelini oluşturan 1992 Rio Konferansı ve beraberinde gelen bir dizi çevre politikalarının yapısal zeminini oluşturmuştur (John Drexhage and Deborah Murphy, 2010, s. 8). 1992 yılında Rio de Janeiro’da gerçekleşen ve Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Kalkınma Konferansı sırasında sürdürülebilir kalkınmanın nasıl

gerçekleştirileceğini yönelik küresel bir eylem planı oluşturmayı hedefleyen Rio Konferansı, yeşil strateji için önemli bir adımı temsil etmektedir. Rio Konferansı, sürdürülebilir kalkınmanın 27 ilkesini içeren “Rio Bildirgesi” ve sürdürülebilir kalkınmanın sosyoekonomik boyutlarını, doğal kaynakların korunması, sürdürülmesi ve yönetimini, politika aktörlerinin rol ve sorumluluklarını ve politika araçlarını belirleyen ve 40 bölümden oluşan “Gündem 21” adlı iki temel belgeyi içermektedir. Gelişmiş ülkelerin GSMH’nın %0,7’sinin kalkınma yardımı olarak ayrılmasının ve özellikle gelişmekte olan ülkelere doğru çevreye duyarlı bir teknoloji transferi yapma konuları konferans kapsamında ele alınmıştır (John Drexhage and Deborah Murphy, 2010, s. 9). Rio Konferansı devlet, bireyler ve sivil toplum arasında bir işbirliği oluşturarak yeni ve adil bir küresel ortaklık kurma hedefiyle yola çıkmıştır.

Rio Konferansı iklim değişikliği politikalarını yönlendirmek amaçlı “ihtiyatlılık” ilkesi, “kirleten öder” ilkesi ve “ortak fakat farklılaşmış sorumluluklar” ilkeleri ile iklim değişikliği yönetimine farklı bir bakış açısı getirmiştir. Rio Konferansı ayrıca, BM Genel Kurulu tarafından yönetilen ve çevre konularında bir yol haritası çizen ilk kapsamlı sözleşme olan Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi’ni oluşturmuştur. Bu sözleşme, iklim değişikliği ile mücadelede ve iklim değişikliğine uyum politikalarında çok taraflı ve bağlayıcı bir metin olma özelliği taşımaktadır (Gough, 2013, s. 190). Brundtland Raporu ile başlayan sürdürülebilir kalkınma hedefleri, Rio Konferansı ile devam etmiş, 2000 yılında Birleşmiş Milletler’in çağrısıyla Binyıl Kalkınma Zirvesi ile kapsamı genişletilmiştir. Binyıl Kalkınma Zirvesi, barış, refah ve adil dağılımı sağlama amaçlı kolektif sorumlulukları tanımlama ve bunlara bağlayıcılık getirmeyi hedeflemiştir. Bu kapsamda Brundtland Raporu’nda kabul edilen sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle ilgili temel prensipleri içeren ve yeni bir yüzyıla girerken küresel kalınma, barış, yoksulluk, çevre ve sağlık gibi konularda ortak hedefler belirleyen dönemin en kapsamlı zirvesi niteliğindedir.

Binyıl Kalkınma Hedefleri, 2015 yılına kadar bir taahhüt barındırmakta ve 2015 yılı itibarıyla sürdürülebilir kalkınmada gelinen noktayı değerlendirme şartı koymaktaydı. 27 Eylül 2015 tarihinde, New York’ta Binyıl Kalkınma Hedeflerinin devamı niteliğinde gerçekleşen bir konferans düzenlenmiş ve bu konferansta yeni küresel sürdürülebilir kalkınma hedefleri üzerine kararlar alınmıştır (MFA, 2015). “Gündem 2030: Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri” başlığı ile gerçekleşen ve insanlar, gezegen ve refah için bir eylem planı sunan bu konferans 17 kalkınma hedefini ve 169 alt hedefi içermektedir. Aşağıda yer alan görsel bu hedeflerin ana başlıklarını içermektedir:

Sürdürülebilir Kalkınma İçin KÜRESEL AMAÇLAR

Kaynak: (kureselamaclar.org, tarih yok)

Şekil 2: Gündem-30'un 17 Temel Kalkınma Hedefi

Gündem 2030'da belirtilen evrensel bir iklim anlaşması gerekliliği üzerine 12 Aralık 2015'te Paris'te düzenlenen, BM İklim Değişikliği Konferansı sırasında imzalanan ve Paris Anlaşması adıyla bilinen bu anlaşma iklim değişikliği konusunda yasal olarak bağlayıcılığı olan uluslararası bir anlaşmadır. Paris Anlaşması, iklim değişikliği ile mücadelede bir dönüm noktası olarak anılmaktadır. Bunun nedeni, işbu anlaşma ile ilk kez uluslararası alanda bağlayıcılığı olan ve iklim değişikliği ile mücadele etme ve etkilerine uyum sağlamak için paydaşları bir araya getiren çok taraflı bir metin olma özelliğidir (UNCCC, 2015). Bir başka deyişle Paris anlaşması ile iklim değişikliği mücadelesi anlaşmanın tarafları için bağlayıcı bir nitelik kazanmıştır.

BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, Paris Anlaşması ile iklim değişikliğine yönelik küresel düzeyde tedbirler alınmasını ve gelişmiş ülkelerin sera gazı emisyonlarından büyük ölçüde sorumlu olduklarını ve bunu ivedilikle azaltmalarını karara bağlamıştır. 21. Yüzyılın ikinci yarısında insan kaynaklı sera gazı emisyonları ile bu gazların emilimi arasında bir denge kurmayı taahhüt etmiştir. Bu çerçevede anlaşma, küresel ısınmanın sanayileşme öncesi dönemlere kıyasla 2°C ile sınırlandırılmasını hatta mümkünse bunun 1.5°C'yi aşmamasını kabul etmiştir. Bu hedeflere ulaşmak için anlaşmaya taraf olan ülkeler iklim hedefleri belirleyecek ve bu hedeflerine ulaşmak için yapılan çalışmalarını düzenli olarak raporlayacaktır. Ülkeler, her beş yılda bir hedeflerini gözden geçirerek gerektiğinde revize edecek ve nihayetinde sıfır emisyon hedefine geçiş yapacaktır (Mi Ah Schoyen vd., 2022, s. 7). Paris anlaşması, "ortak farklılaşmış sorumluluklar ve göreceli kabiliyetler" ilkesi çerçevesinde iklim değişikliği ile mücadelede sorumluluk derecelendirmesi içermektedir. Bu ilke gelişmiş ülkelerin, gelişmekte olan ve gelişmemiş ülkelere doğru finansman, teknoloji transferi ve kalkınma sağlama yükümlülüğünü getirmiştir. Anlaşma, ulusal katılım, teknoloji transferi, şeffaflık, durum analizi, uyum, direnç kazandırma gibi konulara ilişkin bir çerçeve sunmaktadır (MFA, Paris Anlaşması, 2021). 29 maddeden oluşan Paris İklim Anlaşması: uzun vadeli sıcaklık hedefi, küresel zirve iklim nötrlüğü, tüketimin ve karbon merkezli ekonomik büyümenin azaltılmasını, gönüllü işbirliği, iklim değişikliğine karşı direnç oluşturmayı, iklim değişikliğinin yarattığı kayıp ve hasarları tazmin etmeyi ve önlemeyi, gelişmiş

ülkelerin gelişmekte olan ülkelere doğru teknoloji transferi ve kaynak aktarımını sağlamayı, eğitim hakkını, şeffaflığı ve bilgiye erişimi, küresel durum değerlendirmesi konularını taahhüt ederek yerel toplulukların ve yerli halkların bilgi, teknoloji, uygulama ve çabalarının güçlendirilmesi ihtiyacını ve yerel politikalar, karbon fiyatlandırması gibi araçlar aracılığıyla teşvik sağlamanın önemli rolünü kabul etmektedir (UNCCC, tarih yok).

Yeşil Politika: “Herkes için sosyal adalet” felsefesine sahiptir. Onlar için bu felsefeyi gerçekleştirecek ana araç kapsayıcı bir sosyal politikadır (Avrupa Yeşiller Partisi, 2012, s. 165). Yeşil Sosyal Politika, ekoloji ve toplumsal refahı birleştiren Yeşil Yeni Düzen ve Sürdürülebilir Yaşam hedefleriyle; çalışma koşullarının iyileştirilmesi, yeşil işlerin yaratılması, ekolojik sömürgeciliğin engellenmesi, sağlık, eğitim, temiz su, temiz hava, sosyal güvenlik, sağlık, adil gelir dağılımı gibi temel refah gereksinimlerinin herkes için sağlanabilmesi ve bu ihtiyaçlara erişimdeki engellerin kaldırılmasını vaat etmektedir (Avrupa Parlamentosu Yeşiller Grubu, 2012, s. 150). Sürdürülebilir Yaşam, Sürdürülebilir Kalkınma kavramları 1980’lerden sonra hayatımıza girmiş; sosyal politika ve çevre tartışmaları ile bağlantılı olduğu için muazzam bir önem arz etmektedir (Cahill, 2002). Yeşil sosyal politika, yeşil vergiler, yeşil istihdam, yeşil ekonomi, yeşil sosyal hizmet gibi araçlarıyla sürdürülebilir yaşamı baki kılmayı hedefler. Bu doğrultuda özetle yeşil sosyal politika çevresel sürdürülebilirliği sağlama ve sosyal refahı uzlaştırmak için üç aşamalı bir süreci ve beş önemli politika aracını benimser: Birinci aşama, yeşil büyüme stratejileri çerçevesinde çevre dostu verimlilik artışını; ikinci aşama, tüketim alışkanlıklarının değişimini; üçüncü aşama ise üretim ve tüketim süreçlerini sınırlı doğal kaynaklara uyumlu bir şekilde ve sürdürülebilirliği de gözeterek küçülme stratejilerini benimsemeyi ifade eder. Yeşil sosyal politikaya göre özellikle son aşama yani küçülme stratejileri oldukça önemlidir. Her ne kadar küçülme, mevcut kapitalizmin mantığı ile ters düşse de sürdürülebilir refah ve sosyal adaleti sağlama açısından bu aşama olmazsa olmazdır. Yeşil sosyal politika bu hedeflerine; ekonomik dönüşümü (yeşil ekonomi) ve vergilendirme politikalarını, yeşil istihdam politikalarını, iklim dirençli sosyal güvenlik ve sosyal yardım mekanizmalarını, çevreye duyarlı sağlık ve eğitim politikalarını ve katılımcı bir karar alma mekanizma araçlarını kullanarak ulaşmayı hedefler (Koch, 2018, s. 43-45).

SONUÇ

Sanayi devrimi bir yandan muazzam bir ekonomik kalkınma yaratırken diğer taraftan da geri dönüşü mümkün olmayan ekolojik bir yıkıma neden olmuştur. İnsanın doğayı alt etme çabası sanayileşme ile zirveye ulaşmıştır. Kapitalizmin getirdiği sürekli kâr etme güdüsü doğa ile insan arasındaki organik bağı zedelemiş ve insanın doğadan uzaklaşmasına neden olmuştur. Bu nedenle ekolojik dengenin bozulması sanayileşme sonrası dönemde hızla artmıştır. Doğal dengenin bozulması sonucu meydana gelen iklim değişikliği ise büyük ölçüde insan aktiviteleri sonucu oluşmuştur. İklim değişikliğinin hem çevresel hem de toplumsal etkilerinin görünürlüğü ise 20. Yüzyıla dayanır. 1960’lardan itibaren dünya çapında çevresel tahribatlar hızla artmış ve bu tahribatların toplumsal alandaki etkileri de iyiden iyiye hissedilmeye başlamıştır. Yoksulluktan eşitsizliğe, kuraklıktan gıda güvensizliğine, göçe, sosyal dışlanmaya varan bir dizi sosyal risk derinleşmiş ve bu risklerin karşıt bir dirençle engellenmesi gerektiği görüşü yaygınlaşmıştır. Bu anlayış Yeşil Hareketin yükselmesine neden olmuş, çevre meselelerinin tüm ulusal ve uluslararası politik aktörlerin gündem meselesi haline getirmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Yeşil düşünce her ne kadar farklı ideolojik yaklaşımları benimsese de temelinde çevresel meselelere adalet ve katılımcı demokrasi ile yaklaşma prensibi yatmaktadır. Aynı zamanda yeşil düşünce iklim değişikliğinin yarattığı risklere karşıt toplumsal bir direnç oluşturulması gerektiğini ve bu risklerin tazmini konusunda da çevre ile entegre şekilde hareket eden bir sosyal politika anlayışının zorunluluğuna vurgu yapar. Yeşil sosyal politikanın doğuşu ise tam olarak burada

gizlidir. Geleneksel sosyal politikalar toplumsal risklerin idaresine dönük, sosyal adalet, sosyal refah, eşitlik gibi hedefleriyle toplumsal barışı sağlamaya çalışırken çevresel meseleleri bir dışsalılık olarak görmektedir. Yeşil sosyal politika ise geleneksel sosyal politikanın hedeflerine ek olarak çevreyi ana odağı haline getirmekle beraber katılımcı bir demokrasi anlayışıyla çevresel adaleti sağlayarak sosyal adaleti, eşitliği ve nihayetinde toplumsal barışı sağlamayı amaçlar. Bu anlayış çerçevesinde sürdürülebilirlik yeşil sosyal politika için nihai hedeftir. Tüketim alışkanlıklarımızı değiştirerek, uygun küçülme stratejileri ile tüm dünyada adil bir kalkınma sağlamak, kırılgan grupları güçlendirerek onları iklimin etkilerine karşı dirençli hale getirmek ve her şeyden öte yaşadığımız gezegeni gelecek nesillere yaşanılabilir düzeyde aktarabilmek yeşil sosyal politikanın başlıca sorumluluğudur. Bu hedeflere ulaşmada yeşil sosyal politika yeni sosyal risklerle mücadelede önemli bir yaklaşımı barındırmakla beraber dünyayı sürdürülebilir kılmanın farkındalığını yaratması açısından da alternatif bir politika aracıdır.

Kaynakça

- Andersen, G. E. (2015). Toplumsal riskler ve refah devletleri. İçinde A. B.-Ç. Keyder (Ed.), *Sosyal politika yazıları* (ss. 33–52). İletişim.
- Anger-Kraavi, S. M. (2019). Social impacts of climate change mitigation policies and their implications for inequality. *Climate Policy*, 827–844.
- Atik, H. (2017). *Küresel ısınma, iklim değişikliği ve sosyoekonomik etkileri*. Nobel.
- Avrupa Parlamentosu Yeşiller Grubu. (2012). Yeşil yeni düzenin istihdam boyutu. İçinde A. A. (Ed.), *Yeşil ekonomi* (ss. 150–165). Yeni İnsan Yayınevi.
- Avrupa Yeşiller Partisi. (2012). Sosyal Avrupa için yeşil vizyon. İçinde Ü. Ş. Ahmet Atıl Aşıcı (Ed.), *Yeşil ekonomi* (ss. 165–206). Yeni İnsan Yayınevi.
- Beck, U. (1992). *Risk society: Towards a new modernity*. SAGE Publications.
- Beck, U. (2001, 1 Ekim). Interview with Ulrich Beck on fear and risk society (J. J. Yates, Röportajcı; E. Olgun, Çev.). *sosyalbilimler.org*. <https://www.sosyalbilimler.org/wp-content/uploads/2021/10/Ulrich-Beck-Korku-ve-Risk-Toplumu.pdf>
- BM. (2024, 22 Aralık). *Heat-related deaths increased across almost all Europe in 2023, says UN weather agency*. United Nations Turkey. <https://turkiye.un.org/en/266674-heat-related-deaths-increased-across-almost-all-europe-2023-says-un-weather-agency>
- Bookchin, M. (1990). *Remaking society: Pathways to a green future*. Stive Chase and Loie Hayes.
- Burroughs, W. J. (2005). *Climate change in prehistory: The end of the reign of chaos*. Cambridge University Press.
- Cahill, M. (2002). *The environment and social policy*. Routledge.
- Carson, R. (2000). *Silent spring*. Penguin Classics.
- Costella, C., vd. (2021). Social protection and climate change: Scaling up ambition. *Social Protection Approaches to COVID-19: Expert Advice*, 3–30.
- Çoban, A. (2018). *Ekolojik ihtilaflar ve kapitalizm*. İmge Kitabevi.
- Dominelli, L. (2012). *Green social work: From environmental crises to environmental justice*. Polity Press.
- Drexhage, J., & Murphy, D. (2010). *Sustainable development: From Brundtland to Rio 2012*. UN.
- FAO. (2025, 14 Mart). *Adverse climatic conditions drive coffee prices to highest level in years*. Food and Agriculture Organization of the United Nations. Erişim tarihi 22 Mart 2025: <https://www.fao.org/newsroom/detail/adverse-climatic-conditions-drive-coffee-prices-to-highest-level-in-years/en>
- Giddens, A. (1999). Risk and responsibility. *The Modern Law Review*, 1–10.
- Gough, I. (2013). Climate change, social policy, and global governance. *Journal of International and Comparative Social Policy*, 185–203.
- Gökbayrak, Ş. (2015, 14 Mart). Sosyal politikada risk grupları yaklaşımı. [acikders.ankara.edu.tr](https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/1875/mod_resource/content/1/SOSYAL%20POLITIKADA%20RISK%20GRUPLARI%20YAKLA%20SIRI.pdf). https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/1875/mod_resource/content/1/SOSYAL%20POLITIKADA%20RISK%20GRUPLARI%20YAKLA%20SIRI.pdf
- Güripek, M. C. (2020). XV. ve XVI. yüzyıl Osmanlı, Avrupa ve Çin loncalarına dair karşılaştırmalı bir bakış. *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 335–357.

- Güven, S. (1995). *Sosyal politikanın temelleri*. Ezgi Kitabevi.
- Güven, S. (2009). *Sosyal politikanın temelleri*. Ezgi Kitabevi.
- Hanks, M. E. (2009). *Erken dönemde Avrupa 1450–1789*. İş Bankası Kültür Yayınları.
- Hansen, J. E. (2009). *Küresel ısınmanın kırılma noktası*. Ayrıntı Yayınları.
- Heywood, A. (2011). *Global politics*. Palgrave Macmillan.
- Heywood, A. (2013). *Siyaset*. Adres Yayınları.
- Huberman, L. (2002). *Feodal toplumdan yirminci yüzyıla*. İletişim Yayınları.
- ILO. (2024). *World social protection report: 2024–26*. ILO.
- IPCC. (2001). *Climate change*. Cambridge University Press.
- IPCC. (2007). *Fourth assessment report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. IPCC.
- IPCC. (2008). *Climate change 2007: Synthesis report*. Intergovernmental Panel on Climate Change.
- IPCC. (2012). *Managing the risks of extreme events and disasters to advance climate change adaptation*. Cambridge University Press.
- IPCC. (2014a). *Climate change 2013: The physical science basis*. Cambridge University Press.
- IPCC. (2014b). *Climate change 2014: Synthesis report*. Intergovernmental Panel on Climate Change.
- IPCC. (2018). *Global warming of 1.5 °C*. IPCC.
- Koch, M. (2018a). Sustainable welfare, degrowth and eco-social policies in Europe. İçinde B. V. vd. (Ed.), *Social policy in the European Union: State of play 2018* (ss. 35–50). ETUI.
- Koch, M. (2018b). Sustainable welfare, degrowth and eco-social policies in Europe. İçinde B. V. vd. (Ed.), *Social policy in the European Union: State of play 2018*. ETUI.
- Koehler, G. (2016). Assessing the SDGs from the standpoint of eco-social policy: Using the SDGs subversively. *Journal of International and Comparative Social Policy*, 149–164.
- Kovancı, E. (2022). İklim krizini hak temelli yaklaşım özelinde değerlendirme. *İdealkent*, 1535–1565.
- kureselamaclar.org. (t.y.). *Sürdürülebilir Kalkınma İçin Küresel Amaçlar*. Erişim tarihi 18 Mayıs 2025: <https://www.kureselamaclar.org/>
- Magdoff, F., & Foster, J. B. (2011). *What every environmentalist needs to know about capitalism*. Monthly Review Press.
- Meda, D. (2012). *Emek kaybolma yolunda bir değer mi?* İletişim Yayınları.
- MFA. (2015). Çevre, iklim değişikliği ve suya dair sürdürülebilir kalkınma hedefleri. *T.C. Dışişleri Bakanlığı*. <https://www.mfa.gov.tr/surdurulebilir-kalkinma.tr.mfa>
- MFA. (2021). Paris anlaşması. *T.C. Dışişleri Bakanlığı*. https://www.mfa.gov.tr/paris-anlasmasi.tr.mfa?utm_source
- Nordhaus, W. (2020). *İklim kumarı: Isınan dünyada risk, belirsizlik ve iktisat*. Doğan Kitap.
- OECD. (2021). *OECD work on climate adaptation*. OECD.
- OXFAM. (2025). *Water-driven hunger: How the climate crisis fuels Africa's food emergency*. OXFAM.
- Özdemir, S. (2007). *Küreselleşme sürecinde refah devleti*. İTO Yayınları.
- Rosanvallon, P. (2000). *The new social question: Rethinking the welfare state*. Princeton University Press.

- Sağır, H. (2020). *Ekolojik kriz ve küresel çevre politikaları*. Beta Yayınları.
- Schoyen, M. A., vd. (2022). Welfare state sustainability in the 21st century. İçinde B. H. Mi Ah Schoyen (Ed.), *Towards sustainable welfare states in Europe: Social policy and climate change* (ss. 1–26). Edward Elgar.
- Selvaggi, G., & Nalbandian, E. (2025, 20 Mart). *Water-driven hunger: How the climate crisis fuels Africa's food emergency*. ReliefWeb. Erişim tarihi 21 Mart 2025: <https://reliefweb.int/report/world/water-driven-hunger-how-climate-crisis-fuels-africas-food-emergency>
- Şenkal, A. (2011). *Küreselleşme sürecinde sosyal politika*. Alfa Yayınları.
- Talas, C. (1992). *Türkiye'nin açıklamalı sosyal politika tarihi*. Bilgi Yayınevi.
- Titmuss, R. M. (2008). What is social policy. İçinde S. L. Mau (Ed.), *Welfare states: Construction, deconstruction, reconstruct*. Edward Elgar.
- Tuna, O., & Yalçıntaş, N. (1981). *Sosyal siyaset*. Der Yayınları.
- Türkeş, M. (2008). Küresel iklim değişikliği nedir? Temel kavramlar, nedenleri, gözlenen ve öngörülen değişiklikler. *İklim Değişikliği ve Çevre*, 45–64.
- UN. (1972). *United Nations Conference on the Human Environment, 5–16 June 1972, Stockholm: Background*. United Nations. <https://www.un.org/en/conferences/environment/stockholm1972>
- UN. (2015). *Transforming our world: The 2030 agenda for sustainable development*. United Nations. <https://sdgs.un.org/2030agenda>
- UN. (2021). *Five ways the climate crisis impacts human security*. United Nations Climate Action. Erişim tarihi 28 Mart 2025: https://www.un.org/en/climatechange/science/climate-issues/human-security?utm_source
- UNCCC. (2015). *The Paris Agreement: What is the Paris Agreement?* United Nations Climate Change. <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement>
- UNCCC. (t.y.). *Key aspects of the Paris Agreement*. United Nations Climate Change. Erişim tarihi 18 Mayıs 2025: https://unfccc.int/most-requested/key-aspects-of-the-paris-agreement?utm_source
- WCED. (1987). *Our common future*. Oxford University Press.
- WFO. (2024). *WFP 2025 global outlook*. World Food Programme.
- WHO. (2023, 12 Ekim). *Climate change*. World Health Organization. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/climate-change-and-health>
- WMO. (2022a). *State of the global climate 2022*. World Meteorological Organization.
- WMO. (2022b, 18 Mayıs). *Four key climate change indicators break records in 2021*. World Meteorological Organization. <https://wmo.int/news/media-centre/four-key-climate-change-indicators-break-records-2021>
- World Meteorological Organization (WMO). (2020). *WMO statement on the state of the global climate in 2019*. World Meteorological Organization.

Sosyal Koruma ve Milenyum Kalkınma Hedefleri: İnsan Hakları Perspektifinden bir Değerlendirme

Social Protection and the Millennium Development Goals:
an Assessment from a Human Rights Perspective

Cem Ergün Durmaz¹

Volkan Dedeoğlu²

Derleme Makale Review Article

Geliş tarihi/Received:
03.05.2025

Son revizyon teslimi/Last revision
received:
25.11.2025

Kabul tarihi/Accepted:
21.09.2025

Yayın tarihi/Published:
29.11.2025

Atıf/Citation:

Durmaz, C. E., & Dedeoğlu, V. (2025). Sosyal koruma ve milenyum kalkınma hedefleri: İnsan hakları perspektifinden bir değerlendirme. *TAM Akademi Dergisi*, 4(2), 124–140.
<https://doi.org/10.58239/tamde.2025.02.002.x>

DOI:

10.58239/tamde.2025.02.002.x

Öz

Binyıl Kalkınma Hedefleri'nin (BKH) kabulü, uluslararası toplumun küresel ölçekte tanımlanmış kalkınma hedeflerine ulaşma konusundaki ortak sorumluluğunu ilk kez kurumsal bir çerçevede üstlendiğini gösteren önemli bir dönüm noktasıdır. Bu hedefler, aynı zamanda yoksul ve kırılgan kesimlerin küresel yönetim süreçlerine yönelik ilk kolektif taleplerini yansıtarak yeni bir küresel toplumsal sözleşmenin temel unsurlarını oluşturmuştur. BKH'nin çok sektörlü, geniş kapsamlı ve karmaşık yapısı literatürde sıkça ele alınmakla birlikte, sosyal koruma mekanizmalarının bu hedeflere sağlayabileceği stratejik katkı görece sınırlı düzeyde incelenmiştir. Oysa sosyal koruma sistemleri, hem yoksul hem de yoksul olmayan nüfus gruplarının karşı karşıya oldukları ekonomik ve sosyal riskleri azaltarak tüm BKH alanlarında sürdürülebilir ilerleme sağlanmasında kritik bir rol üstlenmektedir. Bu çalışma, sosyal koruma ile Binyıl Kalkınma Hedefleri arasındaki bu yapısal ve tamamlayıcı ilişkiyi kavramsal ve ampirik açıdan kapsamlı biçimde değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Koruma, Uluslararası Çalışma Örgütü, Milenyum Kalkınma Hedefleri, İnsan Hakları

¹ Uzman, cemergun.durmaz@kocaeli.bel.tr, ORCID ID: 0000-0003-3464-5969

² Kocaeli Üniversitesi, Öğr. Gör, volkan.dedeoglu@kocaeli.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-1426-8556

ABSTRACT

The adoption of the Millennium Development Goals (MDGs) represents a significant turning point, demonstrating that the international community assumed a shared responsibility for achieving globally defined development objectives within an institutional framework for the first time. These goals also reflect the initial collective demands of poor and vulnerable groups toward global governance processes, forming the foundational elements of a new global social contract. Although the multi-sectoral, broad, and complex nature of the MDGs has been widely discussed in the literature, the strategic contribution that social protection mechanisms can offer to these goals has received comparatively limited attention. Yet social protection systems play a critical role in reducing the economic and social risks faced by both poor and non-poor populations, thereby enabling sustainable progress across all MDG areas. This study aims to comprehensively examine the structural and complementary relationship between social protection and the Millennium Development Goals from both conceptual and empirical perspectives.

Keywords: Social Protection, International Labour Organisation, Millennium Development Goals, Human Rights

Extended Abstract

The adoption of the Millennium Development Goals (MDGs) marked a cornerstone in the global commitment to reducing poverty and addressing major development challenges through a collective international framework. Beyond representing a set of numerical targets, the MDGs signified a shift toward a rights-based understanding of development that places individuals—particularly the poor, vulnerable, and excluded—at the center of global governance processes. Social protection, an essential mechanism for ensuring human well-being, security, and dignity, has become increasingly prominent within this context. Although not explicitly formulated as one of the eight MDGs, social protection constitutes a foundational component for achieving nearly all of the goals, including poverty eradication, universal education, gender equality, maternal and child health, and combating hunger. This extended abstract evaluates the relationship between the MDGs and social protection from a human rights perspective and analyzes how economic, political, and ideological transformations since the 1990s have shaped the global social policy landscape.

While the concept of social protection has historically been rooted in national welfare systems, the last three decades have witnessed its growing inclusion in international development agendas. Economic globalization, the rise of neoliberal governance, structural adjustment programs, increased income inequalities, and recurrent financial crises have underscored the importance of mechanisms that mitigate social risks and vulnerabilities. International organizations such as the International Labour Organization (ILO), the World Bank, and the United Nations have therefore increasingly emphasized social protection as a central tool for achieving inclusive development. However, diverse institutional approaches and underlying paradigmatic disagreements have created fragmented understandings of what social protection entails, how it should be implemented, and whether it should be interpreted as a rights-based obligation or a poverty-targeted intervention.

The MDGs provided a common platform for aligning global priorities, yet their structure reflected a development paradigm that often prioritized economic growth and targeted poverty

alleviation strategies over universal and rights-based social policies. In many countries, the MDG era encouraged the expansion of social assistance programs such as conditional cash transfers, school feeding schemes, and targeted health insurance programs. While these interventions contributed to measurable improvements in education enrollment, child and maternal health indicators, and reductions in extreme poverty, they also reinforced a minimalist approach to social protection that addressed symptoms rather than structural causes of inequality. Furthermore, the narrow focus on quantifiable outcomes sometimes overshadowed broader human rights commitments, including the right to social security, the right to health, and the right to education.

From a human rights perspective, social protection is not merely a policy choice but a fundamental entitlement. Instruments such as the Universal Declaration of Human Rights and the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights establish the state's obligation to ensure social security and adequate living standards for all individuals. Within this framework, social protection must be universal, comprehensive, and non-discriminatory. However, the MDGs largely approached social protection as an instrument for accelerating progress toward selected development targets rather than as a universal right. This tension reveals a conceptual divide between needs-based and rights-based approaches. Needs-based interventions focus on addressing immediate deficiencies, whereas rights-based approaches emphasize empowerment, accountability, participation, and long-term structural transformation.

Despite these limitations, the MDG period contributed significantly to mainstreaming social protection in the agendas of low- and middle-income countries. As governments sought to meet MDG targets, many adopted or expanded social assistance systems, often with international support. In Latin America, conditional cash transfer programs became global models; in Sub-Saharan Africa, social pensions and child grants increased; in Asia, health insurance schemes and employment guarantee programs gained prominence. These developments demonstrated that social protection can serve as an effective tool for reducing poverty, building human capital, and enhancing resilience to economic shocks. Moreover, global debates increasingly recognized the need for social protection floors, leading to the adoption of the ILO Recommendation No. 202 on Social Protection Floors in 2012, shortly after the end of the MDG period.

Nevertheless, the MDG framework's narrow focus on measurable outcomes, its limited attention to inequalities, and its insufficient integration of human rights principles highlight the need for more robust, inclusive, and rights-centered policy frameworks. A human rights-based understanding of social protection emphasizes universality, adequacy, accessibility, and accountability. It requires states to ensure that individuals and communities participate meaningfully in the design, implementation, and monitoring of social policies. It also obliges governments and international institutions to address structural drivers of vulnerability, including labor market informality, gender inequality, regional disparities, and social exclusion.

The transition from the MDGs to the Sustainable Development Goals (SDGs) reinforced these normative expectations by explicitly recognizing social protection as a development target. Although this extended abstract focuses on the MDG era, it is noteworthy that the SDGs have expanded the conceptual and operational space for universal social protection systems. This evolution demonstrates that the global development community increasingly acknowledges the importance of rights-based approaches for sustaining long-term progress and strengthening social cohesion.

In conclusion, social protection plays a vital role in achieving the goals set forth by the MDGs, even if it was not explicitly defined among them. The MDG period contributed to the globalization of social protection discourse, encouraged the expansion of poverty-targeted programs, and stimulated political commitment at the national and international levels. Yet, the framework's limited integration of human rights principles and its emphasis on targeted interventions exposed conceptual tensions and policy gaps. Evaluating the MDGs through a human rights lens reveals the necessity of universal, comprehensive, and equitable social protection systems that empower individuals, reduce vulnerabilities, and address structural inequalities. A holistic understanding of social protection—as both a development tool and a human right—remains essential for advancing inclusive and sustainable development in the years ahead.

Giriş

Binyıl Kalkınma Hedefleri'nin kabulü, dünya toplumunun ilk kez ortak küresel amaçlara ulaşma sorumluluğunu üstlendiğini ortaya koyan tarihsel bir dönüm noktasıdır. Bu hedefler, yoksul kesimlerin küresel topluma yönelik ilk kolektif talepleri niteliğinde olup, aynı zamanda küresel ölçekte bir toplumsal sözleşmenin başlangıcı olarak değerlendirilebilir. Bu yaklaşım meşrudur; zira küreselleşmenin sosyal boyutu, ortaya çıkan faydalardan herkesin eşit biçimde yararlanmasını gerektirir (ILO & WHO, 2009, s. 11). Ayrıca, bu iddia ekonomik açıdan da uygulanabilir niteliktedir. Küresel ekonomi; ülkeler arası ve ülke içi kaynak dağılımının iyileştirilmesi, teknolojik gelişmelerin yaygınlaştırılması ve iş birliği mekanizmalarının güçlendirilmesi sayesinde refah artışı yaratabilecek potansiyele sahiptir. Bu potansiyel, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi temel hizmetlere erişimin genişletilmesi için gerekli mali zemini sağlarken; adil ticaret ve yatırım politikaları yoluyla gelir eşitsizliğinin azaltılmasına ve kapsayıcı büyümenin desteklenmesine de katkıda bulunabilir.

2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH'ler), yoksulluğun ortadan kaldırılması, gezegenin korunması ve herkes için refahın sağlanması amacıyla hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için kapsamlı bir kalkınma çerçevesi sunmaktadır. Birleşmiş Milletler 2030 Gündemi, 17 SKH'nin beşinde sosyal korumaya açıkça yer vermekte ve sosyal koruma önlemlerini "kimseyi geride bırakmama" ilkesinin temel bileşenlerinden biri olarak tanımlamaktadır.

Sosyal korumanın Binyıl Kalkınma Hedefleri'ne sağladığı ve sağlaması gereken önemli katkı sıklıkla vurgulanmaktadır. BKH'nin çok sektörlü yapısı ve uygulanma zorlukları uluslararası kalkınma literatüründe tartışılmış olsa da sosyal korumanın hem yoksul hem de yoksul olmayan grupların kırılganlığını azaltarak hedeflere ulaşmada sunduğu kritik destek genellikle yeterince gündeme gelmemiştir. Bu teknik olmayan açıklama, müşteri ülkelerde sosyal koruma ile kalkınma hedefleri arasındaki bu temel ilişkiyi hem kavramsal hem de uygulamaya dayalı bir perspektifle ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Üye devletlerin üzerinde uzlaştığı öncelikler arasında yoksulluğun azaltılması ve eşitsizlikle mücadelede temel araçlardan biri olarak sürekli vurgulanan sosyal koruma yer almaktadır. Nitekim üst düzey SKH 1.3, tüm bireyler için uygun sosyal koruma sistemlerinin oluşturulması ve özellikle yoksul ile savunmasız grupların 2030 yılına kadar kapsam altına alınması çağrısında bulunmaktadır. Güncel tahminlere göre dünya nüfusunun yaklaşık %73'ü yeterli sosyal koruma kapsamından yoksundur. Bu durum, 2030 yılına kadar evrensel sosyal korumaya ulaşma hedefinin; farklı müdahalelerin

birleştirildiği, yeni araçların kullanıldığı ve ulusal ve uluslararası aktörlerin uyumlu çabalarını gerektiren iddialı bir süreç olduğunu göstermektedir.

Uluslararası toplum, 5 Şubat 2019'da Cenevre'deki Uluslararası Çalışma Bürosu'nda düzenlenen konferans ile 2030 yılına kadar evrensel sosyal koruma sağlama hedefini güçlendirme yönünde ortak bir irade ortaya koymuştur. Konferans, SKH'lere ulaşmak için herkesin sosyal güvenceye sahip olmasını amaçlayan küresel iş birliği platformu USP2030'un geliştirilmesine önemli bir ivme kazandırmıştır. USP2030, uluslararası kuruluşlar ve ilgili diğer tarafların birlikte hareket ettiği ve tüm düzeylerde eylem çağrısında bulunan bir iş birliği mekanizmasıdır.

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiseri Michelle Bachelet, farklı kuruluşlar tarafından yürütülen sosyal yardım programlarının yoksulluğun azaltılmasında belirleyici rol oynadığını ifade etmiş; bu tür yardımların herkesin hakkı olduğunu vurgulamıştır.

1. Sosyal Koruma: Kavramsal Yaklaşımlar

Sosyal koruma, bireylerin beklenmedik durumlara karşı direnç geliştirmesini ve toplum tarafından kabul edilemez görülen risk ya da yoksunluk düzeylerini yönetmesini amaçlayan politika ve programların bütünüdür. Bu çerçevede sosyal koruma; işten elde edilen gelirdeki kayıpların telafi edilmesi, çocuklu ailelere yönelik desteklerin sağlanması, sağlık, barınma, su ve sanitasyon, eğitim ve sosyal hizmetlere erişimin güvence altına alınması gibi geniş bir müdahale alanını kapsamaktadır.

Nakit transferi programları, kamu yararına çalışma programları, okul harçlıkları, sosyal emeklilik uygulamaları, gıda kuponları ve gıda yardımları, okul beslenme programları ile sağlık ve eğitim hizmetlerine yönelik kullanıcı ücreti muafiyetleri gibi mekanizmalar, özellikle aşırı yoksulluk içinde yaşayan bireylerin temel ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik kritik araçlardır. Sosyal koruma programlarının etkisi, hedef kitlesi, tasarımı, kurumsallaşma düzeyi ve uygulandığı ülkenin gelişmişlik düzeyine göre değişiklik göstermekle birlikte; bu programların yoksulluğun azaltılmasına kayda değer katkılar sunduğuna dair güçlü bulgular bulunmaktadır. Bu sistemler, kaynakları doğrudan aşırı yoksul kesimlere aktararak bireylerin gelir elde etme kapasitelerini güçlendirmekte, varlıklarını korumalarına yardımcı olmakta ve insan sermayesi birikimini artırmaktadır. Nitekim OECD ülkelerinde yoksulluk ve eşitsizlik düzeylerinin, sosyal koruma uygulamalarının yokluğunda beklenebilecek seviyelerin yaklaşık yarısına düştüğü öngörülmektedir (ILO & WHO, 2009, s. 13).

Sosyal koruma; verimli işgücü piyasalarının geliştirilmesi, bireylerin risklere maruz kalma düzeyinin azaltılması ve işsizlik, dışlanma, hastalık, engellilik ve yaşlılık gibi ekonomik ve sosyal risklerle başa çıkma kapasitelerinin güçlendirilmesi yoluyla yoksulluğu ve kırılganlığı azaltmak için tasarlanmış politika ve programlardan oluşmaktadır (United Nations, 2015, s. 8). Birleşmiş Milletler 2030 Gündemi, sosyal koruma sistemlerini Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin (SKH'ler) hayata geçirilmesinde temel bir unsur olarak görmekte ve bu sistemlerin etkinliğini sürdürülebilir kalkınmanın ön koşulu olarak değerlendirmektedir (United Nations, 2015, s. 12). SKH'lerin her biri, uluslararası insan hakları sözleşmelerinin belirli hükümleriyle uyumlu olup sosyal korumayı başarılı bir uygulama için hayati bir koşul olarak ele almaktadır.

Bununla birlikte, dünya nüfusunun büyük bir bölümü hâlâ temel bir insan hakkı olan sosyal güvenlikten yoksundur. Küresel ölçekte nüfusun yaklaşık %71'i sosyal koruma kapsamına tam anlamıyla erişememekte; dörtte üçü ise yeterli düzeyde sosyal korumaya sahip değildir (ILO, 2017, s. 35). Bu nedenle nüfusların korunması, yaşlanma eğilimlerinin yönetilmesi, sosyal koruma sistemlerinin

sürdürülebilir biçimde genişletilmesi ve sosyoekonomik iyileşmenin desteklenmesi için bu yapısal zorluklarla etkin biçimde mücadele edilmesi gerekmektedir. Evrensel sosyal koruma hakkının hayata geçirilmesi; yoksulluğun, eşitsizliğin ve sosyal dışlanmanın azaltılmasını sağlayarak sosyal ve ekonomik alanlarda dengeleyici bir mekanizma işlevi görecektir. ulusal politikalar, yasal düzenlemeler ve uluslararası çerçeveler ile desteklenmelidir (ILO, 2024).

Sosyal korumaya yönelik günümüzde gözlemlenen politik ilgi, özellikle 1980 ve 1990'ların yapısal uyum politikalarının büyümeyi teşvik etme ve yoksulluğu azaltmadaki yetersizliklerinin ardından artmıştır. Bu süreç, küreselleşen ekonominin sosyal refah üzerinde ciddi olumsuz etkilere sahip olabileceğinin fark edilmesine yol açmış; gelişmekte olan ülkelerde yeterli sosyal koruma sistemlerine sahip olmamanın insani ve kalkınmaya yönelik maliyetleri daha net anlaşılmıştır. Daha yakın dönemde ise Binyıl Kalkınma Hedefleri (BKH), küresel dikkatleri yoksulluğun ve kırılganlığın azaltılması yönünde yoğunlaştırmıştır (Barrientos & Hulme, 2009, s. 37).

Günümüzde sosyal güvenlik sistemlerinin geniş kapsamlı olması ve sürdürülebilir kalkınmanın temel bileşenlerinden biri olarak değerlendirilmesi giderek yaygınlaşan bir tutumdur. Bu durum, geleneksel olarak aile temelli destek mekanizmalarının yaygın olduğu Asya gibi bölgeler için de geçerlidir. 2015 yılında dünya liderleri tarafından kabul edilen 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi, ulusal düzeyde uygun sosyal güvenlik programlarını, Binyıl Kalkınma Hedeflerinin yerini alan Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin merkezine yerleştirmiştir.

Bu kapsamda SKH'ler sosyal koruma ile şu ilişkileri vurgulamaktadır:

SKH 1 ve SKH 10: Ekonomik şoklara karşı sigorta sağlayan ve eşitsizlikleri azaltmayı hedefleyen sosyal koruma sistemlerinin yoksul ve savunmasız nüfusu önemli ölçüde kapsamı.

SKH 3: Evrensel sağlık programlarının hayata geçirilmesi, sağlık şoklarına karşı güvence sağlanması ve kaliteli temel sağlık hizmetleri ile ilaçlara erişimin artırılması; ayrıca yeterli kaynağa sahip bir sağlık işgücünün desteklenmesi.

- **SKH 5:** Ücretsiz bakım hizmetlerinin toplumsal cinsiyet boyutunu dikkate alan, uygun kamu hizmetleri ve altyapı ile desteklenen sosyal programların geliştirilmesi (UN, 2015).

2. Bir İnsan Hakkı Olarak Sosyal Koruma

İnsan hakları ile sosyal koruma arasında güçlü ve simbiyotik bir ilişki mevcuttur. İnsan hakları, sosyal koruma sistemlerinin tasarımı, uygulanması ve değerlendirilmesine ilişkin standartların oluşturulması ve uygulanmasına yönelik yasal yükümlülükler doğurmaktadır. Buna karşılık, sosyal koruma sistemleri, aşırı yoksulluk içinde yaşayan bireylere kaynak aktararak, gelir elde etmelerini, varlıklarını korumalarını ve insan sermayesi biriktirmelerini sağlamaktadır. Bu işleviyle sosyal koruma, ekonomik, sosyal ve kültürel hakların gerçekleştirilmesine doğrudan katkı sağlama potansiyeline sahiptir (ILO, 2004, s. 15).

Özellikle, yeterli yaşam standardına sahip olma hakkı—yeterli beslenme, giyim ve barınma hakkı dâhil—eğitim ve sağlık hakları, sosyal koruma sistemlerinin katkı sağlayabileceği temel insan hakları örnekleri arasında yer almaktadır.

Sosyal koruma aynı zamanda devletlerin, yoksulluk içinde yaşayan bireylere yönelik diğer insan hakları yükümlülüklerini yerine getirmesinde önemli bir araç işlevi görmektedir. Ancak sosyal koruma sistemlerinin insan haklarının gerektirdiği standartlara uygun olarak tasarlanıp uygulanıp uygulanmaması, bu sistemlerin başarısını belirleyen kritik bir faktördür. İnsan hakları ilkelerine dayanmayan sosyal koruma programları, başta cinsiyete dayalı eşitsizlikler olmak üzere mevcut eşitsizlikleri derinleştirebilir ve yararlanıcıların haklarını tehdit edebilir.

Örneğin, kadınların ev içi görevleri nedeniyle karşılaştıkları zaman yoksulluğu ve hareketlilik kısıtlarını göz önünde bulundurmayan sosyal koruma programları, toplumsal cinsiyet rollerini ve geleneksel görev dağılımını pekiştirebilir. Bu nedenle, görevlerin yeniden dağıtılması ve kadınların hem kamusal hem de özel alanda güçlendirilmesine yönelik mekanizmaların, sosyal koruma programlarının ayrılmaz bir parçası olarak zorunlu hale getirilmesi gerekmektedir (ILO, 2004, s. 18).

3. Sosyal Koruma ve Binyıl Kalkınma Hedefleri

Binyıl Kalkınma Hedefleri (BKH), 1990'lar temel alınarak formüle edilmiş ve kalkınma süreçlerine 25 yıllık bir perspektif sunmuştur. Ancak günümüz dünya koşulları, 1990'dan önemli ölçüde farklıdır ve kalkınma yaklaşımları ile karşılaşılan zorluklar buna göre evrilmiştir. 1990–2015 dönemi karşılaştırıldığında sosyal korumaya odaklanmanın hem pratikte hem de kalkınma söyleminde nasıl değiştiği dikkat çekmektedir. BKH döneminde sosyal koruma, hedefler, amaçlar veya göstergeler bağlamında sınırlı bir yer tutmaktaydı; bugün ise sosyal koruma, kalkınma çabalarının sessiz bir ortağı olmaktan çıkarak merkezi bir rol üstlenmiştir. Bununla birlikte, dünya genelinde yoksulların yarısından azı sosyal korumaya erişebilmektedir ve Afrika'daki en yoksul hanelerin dörtte birinden daha azı sosyal koruma programlarından yararlanmaktadır. Öte yandan, birçok orta gelirli ülkede sosyal koruma programları daha yüksek kapsama oranlarına sahiptir (World Bank, 2012b, s. 162).

Millennium Bildirgesi'nin aksine, günümüzde küresel topluluk sosyal koruma gündemine öncelik vermekte ve eşitlik, yoksulluğun azaltılması ve risk yönetimi konularını kalkınma tartışmalarının merkezine taşımaktadır. Halen gelişmekte olan ülkelerin yaklaşık %80'i sosyal koruma sistemlerini başlatma veya güçlendirme planları yapmaktadır (World Bank, 2012b, s. 178). Bu küresel ilgi, BM Sosyal Koruma Katı girişimi çerçevesinde sosyal korumanın uluslararası kabul görmüş bir insan hakkı olarak tesis edilmesine veya güçlendirilmesine yönelik çağrılara da yansımaktadır. Bununla birlikte, sosyal korumanın özellikle en yoksul ve savunmasız gruplar için sürdürülebilir biçimde genişletilmesi hâlâ ciddi bir zorluk olarak devam etmektedir. Programların tasarımı, finansmanı ve uygulanması karmaşık bir süreci gerektirmektedir. 2015 sonrası kalkınma çerçevesi, bu tür konuların kapsamlı biçimde tartışılması için eşsiz bir fırsat sunmaktadır. Bu bağlamda sosyal korumanın ister bir hedef olarak ister bir araç olarak 2015 sonrası çerçevenin ayrılmaz bir parçası olması gerekmektedir (Fiszbein vd., 2014, s. 172).

BKH'nin 2000 yılında kabul edilmesiyle, sosyal koruma uluslararası kalkınma gündeminde küçük de olsa tartışılmaya başlanmıştır. Sosyal korumayı genişletme gerekliliği, uygulamada ne anlama geldiğine ilişkin görüş farklılıklarını büyük ölçüde örtbas eden yeni bir fikir birliği meselesi olarak ortaya çıkmıştır (Merrien, 2013, s. 95).

3.1. Binyıl Kalkınma Hedeflerinin Kapsamı

BM tarafından belirlenen BKH kapsamında Hedef 1 beş alt hedeften oluşmaktadır. Bu analiz açısından temel alt hedefler şunlardır:

- **Hedef 1.1:** Aşırı yoksulluğun ortadan kaldırılması,

- **Hedef 1.2:** Çok boyutlu yoksulluğun yarıya indirilmesi,
- **Hedef 1.3:** Herkes için sosyal korumanın sağlanması.

Aşırı yoksulluk, günlük 1,90 doların altında bir gelirle yaşamak olarak tanımlanırken; çok boyutlu yoksulluk, yetersiz sağlık, eğitim ve yaşam standartlarının birleşik bir ölçütüdür. Sosyal koruma, işgücü piyasası müdahaleleri, katkılı refah programları ve nakit ya da kaynak transferleri gibi önlemleri kapsamakta ve bireylerin yoksulluğa düşmeye karşı savunmasızlığını azaltmayı hedeflemektedir (Lönroth vd., 2009, s. 2243).

3.2. Binyıl Kalkınma Hedefleri ve Yoksullukla Mücadele

BM, 2001 yılında Milenyum Bildirgesi'ni temel alarak, dünya toplumunun 2015 yılına kadar ulaşması gereken ortak hedefleri BKH olarak ortaya koymuştur. BM BKH Raporu (2012) verilerine göre, 1990'da günlük 1,25 doların altında gelirle yaşayan nüfus oranı %47 iken, 2008'de %24'e düşmüştür (2 milyardan 1,4 milyara) (Fehling vd., 2013, s. 1118). Bu veriler, 'Hedef 1' kapsamında günde bir doların altında gelirle yaşayanların oranını yarıya indirme amacına ulaşılacağını göstermektedir (United Nations, 2012, s. 15). Çocuk ölümleri (Hedef 4.A) küresel olarak istikrarlı biçimde azalmış, aşılama oranları ise tüm ülkelerin yaklaşık üçte ikisinde %90'ın üzerine çıkmıştır.

3.3. Sahra-altı Afrika'da Gelişmeler (1999–2010)

- **Eğitim:** İlkokula kayıt yaptıran çocukların oranı %58'den %76'ya yükselmiş ve daha fazla çocuğun okula erişimi sağlanmıştır.
- **Sağlık:** Doğum sırasında uzman sağlık personeli tarafından yardım alan kadınların oranı %55'ten %65'e yükselmiş ve doğumlar daha güvenli hâle gelmiştir.
- **Yaşam Koşulları:** Gecekondu bölgelerinde yaşayan insanların oranını azaltmaya yönelik hedefler belirlenmiş ve insanların daha iyi konutlara erişimi sağlanmaya çalışılmıştır.

Buna rağmen, dünya nüfusunun yaklaşık %15,5'i hâlâ açlıkla karşı karşıya olup, özellikle Afrika'da birçok ülke çocuk ölümlerinde hedeflenen üçte ikilik azalmaya ulaşamayacaktır (United Nations, 2012, s. 18). Anne ölümlerindeki düşüş yavaş gerçekleşmiş ve ölüm oranları hâlâ endişe verici düzeydedir. Aşırı yoksulluk içinde yaşayan Sahra-altı Afrika ve Güney Asya ülkelerinde BKH'lere ulaşmadaki ilerleme sınırlı olmuştur. Yüksek gelirli ülkelere yönelik tek BKH olan Hedef 8'e ilerleme ise küresel mali kriz nedeniyle hayal kırıklığı yaratmıştır. BKH'ye ulaşılması durumunda bazı başarılar esas olarak Çin ve Hindistan'ın hızlı ekonomik büyümesinin bir yan ürünü olarak değerlendirilmiştir (United Nations, 2012, s. 35).

Sosyal koruma, hem yerleşik bir insan hakkı hem de sürdürülebilir yoksulluğun azaltılmasında merkezi bir unsur olarak görülmektedir. Sosyal korumanın genişletilmesi ve ulusal bir sosyal koruma tabanının oluşturulması, yoksulluğun önlenmesi ve azaltılması için kritik öneme sahiptir.

3.4. Binyıl Kalkınma Hedeflerinden SKH'lere Geçiş

2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi ile birlikte, SKH 1, "tabanlar da dâhil olmak üzere herkes için ulusal olarak uygun sosyal koruma sistemlerini ve önlemlerini uygulayın ve 2030 yılına kadar yoksullar ile savunmasızları önemli ölçüde kapsama alın" şeklinde Hedef 1.3'ü içermektedir. Önceki BKH döneminin aksine, SKH çerçevesi, sosyal koruma ve kapsayıcı kalkınmayı herkes için merkezi bir unsur olarak ele almaktadır.

- **Hedef 3.8:** Evrensel sağlık sigortasına ulaşmayı, finansal risk korumasını, temel sağlık hizmetlerine ve uygun fiyatlı ilaçlar ile aşılarla erişimi sağlamayı hedeflemektedir.
- **Hedef 5.4 ve 8.5:** Ücretsiz bakım ve ev işlerinin paylaşımı, kamu hizmetleri, altyapı ve sosyal koruma politikaları ile teşvik edilmekte; tüm kadınlar için tam ve üretken istihdam, insana yakışır iş ve 2030 yılına kadar eşit değerde işe eşit ücret sağlanması öngörülmektedir.

Sosyal koruma tabanları, “yoksulluğu, savunmasızlığı ve sosyal dışlanmayı önlemeyi veya hafifletmeyi amaçlayan ulusal düzeyde tanımlanmış temel sosyal güvenlik garantileri” olarak tanımlanmaktadır. Temel olarak, yaşam döngüsü boyunca ihtiyaç duyan herkesin temel sağlık hizmetleri ve gelir güvencesine erişimi güvence altına alınmalıdır.

2030 Gündemi, sosyal koruma tabanlarının evrensel olarak benimsenmesiyle önemli ilerleme sağlamayı amaçlamaktadır. Sosyal koruma, bireyleri yoksulluğun tuzağından korumak, fırsatları değerlendirme kapasitelerini güçlendirmek, işçilerin değişen koşullara uyum sağlamasına ve işsizlikle başa çıkmasına yardımcı olmak ve üretkenliği artırmak açısından kritik öneme sahiptir. Bu nedenle, uzun vadeli sürdürülebilir ve kapsayıcı kalkınma ile BKH ve SKH hedeflerine ulaşmak için, eşitsizlik ve sosyal dışlanmayı azaltan sosyal politikaların ve sosyal koruma sistemlerinin önemi giderek artmaktadır (UN, t.y).

4.Yeni Bir Küresel Sosyal Sözleşmede Sosyal Koruma ve İnsan Hakları

İnsan hakları, “tüm ülkelerdeki ve kültürlerdeki insanların, sırf insan olmaları nedeniyle sahip oldukları temel ahlaki garantilerdir.” Bu haklar, ulusal egemenlik kaygılarının ötesine geçen evrensel değerler olarak tanımlanmaktadır. Bir hakkın varlığından söz etmek, her bireyin bu haklara başvurabileceği, hakların yüksek öncelikli olduğu ve uyumluluğun takdire bağlı değil, zorunlu olduğu anlamına gelir. Bugün dünyadaki ülkelerin büyük çoğunluğu yedi temel insan hakları sözleşmesini onaylamış olsa da birçok ülkede bu hakların ulusal mevzuata yasal olarak yansıtılması hâlâ eksiktir. İnsan hakları, özellikle ekonomik ve sosyal haklar, tanındığında talep edilebilir ve uygulanabilir hale gelecektir (Van Ginneken, 2011, s. 13).

Yoksulluk, savunmasızlık ve eşitsizlik gibi yapısal sorunlar, sosyal korumanın merkezi bir rol oynadığı kapsamlı kalkınma stratejileri çerçevesinde ele alınmalıdır. Nakit transferleri gibi sosyal koruma önlemleri, yoksulluğun azaltılmasında doğrudan ve anlamlı bir etki yaratabilir. Bununla birlikte, transferlerin eşitsizlik üzerindeki etkisi, finansman biçimine bağlı olarak değişkenlik gösterebilir. Örneğin, artan oranlı gelir ve servet vergileri veya tüketim vergilerinde daha adil bir yapı, sosyal koruma politikalarının eşitliği ve adil dağılımı teşvik etmesine zemin hazırlayabilir. Sosyal koruma politikalarının uygun biçimde tasarlanması ve uygulanması, istihdam, sağlık ve sürdürülebilir kalkınma gibi temel toplumsal hedeflere doğrudan katkı sağlayabilir (Van Ginneken, 2011, s. 15).

4.1. Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmelerinde Sosyal Koruma

Sosyal koruma, çeşitli uluslararası insan hakları sözleşmelerinde güvence altına alınmış bir haktır:

- **İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (İHEB, 1948):** Sosyal güvenlik hakkı 22. maddede tanınmıştır.
- **Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (ICESCR, 1966):** Madde 9, taraf devletlere sosyal güvenlik hakkına saygı gösterme, koruma ve yerine getirme yükümlülüğü verir. Madde 10.2 ise annelere doğum öncesi ve sonrası makul süreli koruma ve ücretli izin veya yeterli sosyal güvenlik yardımı sağlanmasını öngörür.

- **Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme (ICERD, 1965):** Madde 5, sosyal güvenlik hakkını tanımaktadır.
- **Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW, 1979):** Madde 11, kadınların sosyal güvenlik hakkını güvence altına alır.
- **Çocuk Hakları Sözleşmesi (ÇHS, 1989):** Madde 26, çocukların sosyal güvenlik hakkını güvence altına almakta; Madde 18.2, çalışan ebeveynler için sosyal güvenliği ele almakta ve Madde 20, ebeveyni olmayan çocukların sosyal güvenlik haklarını düzenlemektedir.
- **Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) Anayasası ve Philadelphia Bildirgesi (1944):** Sosyal korumanın dünya çapında yaygınlaştırılması örgütün temel amaçlarından biri olarak kabul edilmiştir (ILO, 1944).

4.2. Sosyal Koruma ve 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi

2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi, sosyal korumayı kapsayıcı, adil ve dayanıklı toplumların inşasında evrensel bir araç olarak görmektedir. Gündem, sosyal koruma sistemlerini Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'nin (SKH'ler) temel sağlayıcıları olarak tanımakta ve tüm insanların temel bir yaşam standardına sahip olması gerektiğini vurgulamaktadır (United Nations, 2015, s. 22).

Bu çerçevede sosyal koruma, aşağıdaki SKH hedefleriyle doğrudan ilişkilidir:

- **Hedef 1:** Yoksulluğun her biçiminin her yerde sona erdirilmesi,
- **Hedef 2:** Sağlıklı yaşam ve refahın her yaşta desteklenmesi,
- **Hedef 3:** Cinsiyet eşitliği ve kadınların güçlendirilmesi,
- **Hedef 4:** Ülkeler içi ve ülkeler arası eşitsizliklerin azaltılması.

Bu hedefler, sosyal, ekonomik ve çevresel boyutları birbirine bağlayarak adil, kapsayıcı ve dayanıklı bir kalkınma modelinin temel taşlarını oluşturur. Yoksullukla mücadele, sağlık ve refahın teşviki, cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve eşitsizliklerin azaltılması, insan onuruna yakışır bir yaşamın vazgeçilmez koşullarıdır ve 2030 Gündemi'nin başarısı için kritik öneme sahiptir (United Nations, 2015, s. 30).

4.3. 2015 Sonrası Kalkınma Gündeminde Sosyal Koruma

2015 sonrası kalkınma gündeminde, hem insan hakları hem de sosyal koruma, yoksulluğun azaltılması açısından temel unsurlar olarak öne çıkmaktadır. ILO'nun 2012 tarihli Sosyal Koruma Tabanları Tavsiyesi, insan hakları standartlarını temel alan ulusal sosyal koruma tabanları aracılığıyla ulusal, bölgesel ve küresel düzeydeki boşlukların azaltılmasını öngörmektedir.

Sürdürülebilir Kalkınma için 2030 Gündemi, bu tavsiye ile politika yapıcılara, kalkınma uygulayıcılarına ve insan hakları savunucularına, sosyal koruma, insan hakları ve sürdürülebilirliği birbirini güçlendirecek şekilde uygulama konusunda küresel bir diyalog başlatma imkânı sunmaktadır.

BM Kalkınma Grubu tarafından 2003'te kabul edilen İnsan Hakları Temelli Yaklaşım Ortak Anlayış Bildirisi, BM kurumlarının, fonlarının ve programlarının ulusal, bölgesel ve küresel düzeylerde ortak programlama süreçlerine tutarlı bir insan hakları temelli yaklaşım sağlamasına olanak tanımaktadır (ILO, 2012).

Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin insan haklarına dayandırılması, politika yapıcıların ve kalkınma uygulayıcılarının SKH'leri hak temelli bir yaklaşımla gerçekleştirmelerine imkân tanımaktadır. Böylece, 2030 Gündemi'nin hayata geçirilmesinde hak temelli yaklaşımın benimsenmesi gerekçelendirilmiş olmaktadır (Danish Institute for Human Rights, 2016).

5.Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin 14 ve 19 Sayılı Genel Yorumları

Küresel düzeyde sosyal koruma ve sağlık sistemlerinin kurulması uzun süredir kalkınma politikası bağlamında tartışılmaktadır. Son dönemde ise bu konular, insan hakları perspektifinde de giderek daha fazla ön plana çıkmıştır. Bu değişimin arkasında sosyal haklara, yaklaşık yirmi yıl öncesine kıyasla, çok daha fazla önem verilmesi yatmaktadır. Sosyal güvenlik ve sağlık haklarının, medeni haklar kadar yasal olarak uygulanabilir olduğu genel olarak kabul edilmektedir. Pek çok hukuk sisteminde, özellikle Küresel Güney'de, mahkemeler sosyal hakların uluslararası ve anayasal güvence kapsamında uygulanmasını sağlamakta aktif bir rol üstlenmektedir (Langford, 2008, s. 48). Bu önem, 2013 yılında yürürlüğe giren ICESCR İhtiyari Protokolü ile daha da vurgulanmıştır. Bu protokol, bireyler ve sivil toplum kuruluşlarına sözleşmeye dayalı itiraz hakkı tanımakta ve ekonomik, sosyal ve kültürel hakların korunmasında önemli bir kilometre taşı olarak değerlendirilmektedir.

Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi (ECOSOC) tarafından toplanan Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi (CESCR), 2000 ve 2008 yıllarında sırasıyla 14 ve 19 No'lu Genel Yorumları yayımlamış, bu yorumlarla “sağlık” ve “sosyal güvenlik” haklarını ve devletlerin bu haklara ilişkin yükümlülüklerini ayrıntılı biçimde açıklamıştır. Her ne kadar CESCR'nin Genel Yorumları bağlayıcı hukuki nitelik taşımasa da sözleşmelerin yorumlanmasında ana kaynak olarak kabul edilmekte ve sosyal haklar üzerine yapılan akademik analizlerde başlangıç noktası olarak kullanılmaktadır (Lagoutte vd., 2016, s. 257). Komitenin yüksek meşruiyeti, üyelerinin bağımsız insan hakları uzmanları olması ve seçim süreci ile hem siyasi hem de hukuki meşruiyet kazanmalarından kaynaklanmaktadır; üyeler, taraf devletlerce dört yıllığına göreve atanır.

5.1. Sağlık Hakkı

14 No'lu Genel Yorumu göre, ICESCR'ye taraf devletler, sağlık hakkını sağlamak için üç temel yükümlülüğü yerine getirmekle sorumludur:

1. **Koruma Yükümlülüğü:** Devletler, sağlık hakkını doğrudan veya dolaylı olarak ihlal eden eylemlerde bulunmamalı, ayrımcı sağlık politikaları uygulamamalı ve sağlık hizmetlerine erişimi engelleyecek yasalar çıkarmamalıdır.
2. **Koruma ve Gözetim Yükümlülüğü:** Devletler, sağlık hakkının üçüncü kişiler veya şirketler tarafından ihlal edilmesini önlemeli, çevre kirliliğini denetlemeli, iş yerlerinde güvenli koşullar sağlamalı ve sağlık ürünlerinin güvenliğini garanti etmelidir.
3. **Erişilebilirlik ve Uygulanabilirlik Yükümlülüğü:** Sağlık hakkının herkes için erişilebilir olmasını sağlamak amacıyla yeterli sayıda sağlık tesisi ve personeli bulundurmalı, temel sağlık hizmetlerini ücretsiz veya uygun maliyetli sunmalı ve sağlık eğitimi ve bilincini artırmalıdır.

ICESCR Madde 12 (1), “herkesin mümkün olan en yüksek fiziksel ve zihinsel sağlık standardından yararlanma hakkı”nı tanımaktadır. Madde 12 (2) ise, bu hakkın gerçekleştirilmesi için gerekli önlemleri detaylandırmakta; bebek ölümlerinin azaltılması, çevresel ve endüstriyel hijyen, salgın hastalıkların ve meslek hastalıklarının kontrolü ile herkese tıbbi tesis ve bakım sağlanmasını

içermektedir. Sağlık hakkının uygulanması sırasında bireylerin sağlık durumunu etkileyen sosyo-ekonomik faktörler de dikkate alınmalıdır.

Devletlerin temel yükümlülüklerinden biri, ulusal sağlık sistemlerini kurmak ve güçlendirmektir. Bu kapsamda halk sağlığına yönelik tesislerin, mal ve hizmetlerin, hastaneler ve diğer sağlık merkezlerinin sağlanması ve ilgili sağlık hizmetlerine herkesin ayırım gözetilmeksizin erişiminin garanti altına alınması gerekmektedir. Özellikle kırsal alanlarda uzun mesafeler nedeniyle erişim sorunları ortaya çıkabilir ve devletler bu engelleri gidermek için gerekli tedbirleri almakla yükümlüdür.

5.2. Sosyal Güvenlik Hakkı

19 No’lu Genel Yorum, sosyal güvenlik hakkının kapsamını açıklamaktadır. Sosyal güvenlik sistemleri, ILO Sözleşmesi No. 102’ye benzer şekilde; sağlık hizmetleri, yaşlılar için sosyal yardımlar, işsizlik desteği, iş kazaları ve meslek hastalıkları, aile ve analık yardımları ile engelliler ve yetimler için destekleri kapsar. Bu programlar, insan onuruna uygun, ayrımcılık yapmayan bir biçimde tasarlanmalı ve ülke genelinde herkesin erişimini garanti etmelidir.

Devletler, sosyal güvenlik sistemlerini hem prim bazlı (örneğin Bismarck modeline uygun sosyal sigorta) hem de vergiyle finanse edilen programlar (sosyal yardım, kamu istihdam programları) yoluyla uygulayabilirler. Ayrıca topluluk temelli veya karşılıklı yardımlaşma programları gibi özel veya kendi kendine yardım girişimleri de ulusal sosyal güvenlik sisteminin bir parçası olarak kabul edilebilir.

Sosyal güvenlik hakkı, kural olarak devlet veya devletle bağlantılı kurumlar aracılığıyla sağlanır. Devlet, özel sektör hizmetlerine dayanan sosyal korumada dezavantajlı grupların hak kaybına uğramamasını sağlamak için uygun önlemleri almak zorundadır. “Yerine getirme yükümlülüğü”, taraf devletlerin sosyal güvenlik hakkını ulusal düzeyde tanımasını, sosyal koruma stratejileri geliştirmesini ve uygun programları hayata geçirmesini gerektirir. Bu yükümlülük, özellikle Küresel Güney’de kırsal ve yoksul bölgelerde yaşayan nüfus için kritik öneme sahiptir. Gerektiğinde, primsiz sosyal yardımlar ve hizmetler sunulması, sosyal eşitliği sağlamak için zorunludur.

6. Sosyal Koruma ve Yoksullukla Mücadelede Eleştiriler

Dünyanın birçok ülkesinde sosyal koruma alanında önemli ilerlemeler kaydedilmiş olsa da konuya ilişkin ciddi sorular ve eleştiriler hâlâ devam etmektedir. Bu eleştiriler temel olarak birkaç başlık altında toplanabilir:

6.1. Terminolojik Belirsizlik

Sosyal Koruma Tabanı (SPF), yoksulluğun azaltılmasının ötesine geçmemekte ve dolayısıyla “evrensel sosyal koruma” olarak nitelendirilememektedir. ILO’nun da belirttiği gibi, “sosyal koruma ve sosyal güvenlik terimleri, ülkeler ve uluslararası kuruluşlar arasında ve zaman içinde büyük ölçüde farklılık gösteren, çeşitli ve her zaman tutarlı olmayan biçimlerde kullanılmaktadır” (ILO, 2010-2011, s. 71). Bazı bağlamlarda sosyal koruma, sosyal güvenlikle daha geniş bir kavram olarak sosyal yardımlar ve kamu hizmetlerini içerirken; diğer bağlamlarda sosyal güvenlik, daha geniş bir kapsama sahip bir kavram olarak kullanılmaktadır. Bu çerçevede, Sosyal Koruma Tabanı, yoksulların ihtiyaçlarını karşılamaya odaklanan, hak temelli bir sosyal yardım programı olarak görünmekte, ancak uzun vadede evrensel sosyal güvenlik programına genişletilme potansiyeline sahiptir. Terminolojik belirsizlik, farklı yorumlara yol açmakta ve SPF’ye hak ettiği değerin ötesinde bir prestij kazandırabilmektedir (Global Social Justice, 2022).

6.2. ILO'nun Katkı ve Rolü

SPF, BM'nin Binyıl Kalkınma Hedefleri (BKH) ve IMF ile Dünya Bankası'nın Yoksulluk Azaltma Strateji Belgeleri (PRSP'ler) ile karşılaştırıldığında önemli bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Ancak ILO'nun halihazırda sosyal güvenlik alanında temel bir sözleşmesi ve birkaç tavsiyesi bulunmaktadır. SPF'nin yeni girişime ihtiyaç duyulmasının temel nedeni, tüm işçiler yerine tüm vatandaşları kapsayacak şekilde genişletilmesi ile sınırlıdır. Bu durum, ILO'nun mevcut yükümlülükleriyle karşılaştırıldığında tartışmalı bir gereklilik olarak değerlendirilmektedir.

6.3. Kayıtlı ve Kayıt Dışı Sektör Ayrımı

Çeşitli belgeler, kayıtlı ve kayıt dışı sektör ayrımının günümüz koşullarında eskimiş olduğunu ortaya koymaktadır. Pek çok kişi sosyal ve ekonomik haklardan yararlanamamakta, vergilerden kaçınılabilmekte ya da geçici ve mevsimlik işlerde çalışmaktadır. Bu durum, gerçek anlamda evrensel kapsama ulaşmak için katkısız sosyal koruma ve yardım mekanizmalarının uygulanmasının gerekliliğini göstermektedir.

6.4. Gelir Boyutu ve Kamu Hizmetlerinin Rolü

Gelir boyutunun dikkate alınması olumlu bir adım olarak değerlendirilebilir. Ancak bu yaklaşım, tüm temel sosyal hizmetlerin bedeli ödenmesi gereken metalar hâline getirilmesi için kullanılmamalıdır. Kamu hizmetleri, özellikle iklim değişikliğinin yoksul bireyler ve topluluklar üzerindeki olumsuz etkilerinin artmakta olduğu günümüzde, yaşamın ve sosyal hayatın korunması açısından kritik öneme sahiptir. Nakit yardımlar, yalnızca sosyal hizmetlere erişimi sağlamak amacıyla değil, insanların yaşam ve onur hakkını güvence altına almak için kullanılmalıdır.

Kısaca, Sosyal Koruma Tabanı planları olumlu bir adım olarak değerlendirilebilirse de, belgelerde belirtilmeyen unsurlar göz ardı edilmemelidir. Gelirlerin yeniden dağıtımı konusu yeterince ele alınmamış, bazı BM kuruluşlarının savunduğu “dönüştürücü” bir kalkınma gündeminden söz edilmemektedir. Bu durum, kalkınmanın toplumsal eşitsizlikleri sona erdirmesi ve önemli yapısal değişiklikler yaratması gerektiği gerçeğini yansıtmaktadır. Ayrıca, ekolojik sınırlamalar dikkate alınmadan, mevcut ekonomik paradigmayı üretkenlik ve büyüme odaklı sistemden daha sürdürülebilir ve kapsayıcı bir modelle değiştirecek öneriler sunulmamaktadır (Global Social Justice, 2022).

7. Sürdürülebilir Bir Gelecek için Ortak bir Vizyon Geliştirmek

Evrensel sosyal koruma, günümüz kalkınma gündeminin ön saflarında yer almaktadır. 100'ün üzerinde gelişmekte olan ekonomi, sosyal koruma sistemleri inşa etmekte ve bu sistemler aracılığıyla faydaların yeni nüfus gruplarına hızla yayılmasını sağlamaktadır. Kapsamın genişletilmesi, genellikle sosyal sigortanın, sosyal yardımla desteklenen kayıt dışı sektöre yayılması yoluyla gerçekleştirilmektedir.

Kapsayıcı sosyal koruma sistemlerinin inşa edilmesi, bu sistemlerin demografik değişikliklere, gelişen iş dünyasına, göç hareketlerine ve kırılan bağlamlara uyum sağlayacak şekilde tasarlanması anlamına gelmektedir. Demografik değişimler bağlamında kamu emeklilik sistemleri sürekli olarak küçük parametrik ayarlamalar yapmakta ve iyi tasarlanmış sistemler, öz sermaye ile mali sürdürülebilirliği dengeleyerek yaşlılar için güvenli bir gelir kaynağı sağlamaktadır.

Sosyal koruma sistemleri aynı zamanda yeni istihdam biçimlerine de uyum sağlamaktadır. Ülkeler, sosyal koruma kapsamını kayıt dışı ekonomide çalışanları da içine alacak şekilde genişletmekte

ve bu kişilerin kayıtlı ekonomiye geçişini kolaylaştıran yenilikçi uygulamaları denemektedir. Örneğin, Latin Amerika'daki bazı ülkelerde, *monotax* olarak adlandırılan basitleştirilmiş bir vergi ve sosyal güvenlik katkı mekanizması ile sübvansiyonların birleştirilmesi sayesinde on binlerce işletme ve serbest meslek sahibi kapsama dâhil edilmiştir.

Özetle, katlar dâhil evrensel sosyal koruma sistemleri, ülkelerin ekonomik ve toplumsal yapısını güçlendirebilir; beşeri sermayeyi ve üretkenliği artırabilir, yoksulluğu ve eşitsizliği azaltabilir ve kapsayıcı büyüme ile sosyal barışın inşasına katkıda bulunabilir. Mali konsolidasyon ve yetersiz reformlardan kaynaklanan kısa vadeli aksamalara rağmen, ülkeler sosyal koruma kapsamının genişletilmesi ve kamu sosyal sigortası ile sosyal yardımların güçlendirilmesinde hızlı ilerleme kaydetmektedir. Bu süreçte, ILO ve diğer kalkınma ortakları, ülkelerin bu hedefi herkes için gerçeğe dönüştürmelerine yardımcı olmada kritik roller üstlenmektedir (Ortiz, 2018, s. 33).

7.1. Sosyal Koruma ve İnsan Hakları Temelli Yaklaşım

Birleşmiş Milletler 2030 Gündemi, sosyal koruma sistemlerini, Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin (SKH'ler) gerçekleştirilmesini sağlayan temel unsurlardan biri olarak tanımaktadır (United Nations, 2015, s. 37). Çeşitli SKH'ler ve alt hedefleri, sosyal korumayı başarılı bir şekilde uygulamanın hayati bir koşulu olarak değerlendirmektedir. Her SKH ve alt hedef, uluslararası insan hakları sözleşmelerinin bir veya daha fazla hükmü ile doğrudan ilişkilidir.

Ulusal ve uluslararası aktörlerin, SKH-1.3 (evrensel sosyal koruma) ve SKH-3.8 (evrensel sağlık sigortası) hedeflerinin takibi ve başarılması konusunda ortak bir vizyon geliştirmesi gerekmektedir. Sosyal koruma sistemlerinin tasarımı, finansmanı ve uygulanması konusunda bu tür bir fikir birliği kritik öneme sahiptir. Bu nedenle, sürdürülebilir sosyal koruma sistemlerinin geliştirilmesi sürecinde uluslararası kuruluşlar, uluslararası finans kurumları ve kalkınma ortakları ile birlikte, maliye, sağlık ve çalışma bakanlıklarının ortak bir vizyon paylaşması zorunludur. G20, bu bağlamda sosyal koruma sistemlerinin güçlendirilmesini müzakere etmek ve düzenli aralıklarla ortak çalışma grubu toplantılarını kolaylaştırmak için daha proaktif adımlar atabilir (Ghosal & Waisbich, 2023, s. 14).

Pandemi, özellikle gelişmekte olan ülkelerde mevcut sosyal koruma sistemlerinin kapsam ve finansman eksikliklerini ortaya koymuştur. Evrensel, sürdürülebilir ve kapsamlı koruma sistemlerinin geliştirilmesi için sistematik seferberlik ve kaynak tahsisi gerekmektedir. G20, SKH'lerin uygulanmasına yönelik ulusal sosyal koruma girişimlerini genişletmek ve sürdürmek, diğer ülkelerle işbirliği yapmak ve kaynakları seferber etmek suretiyle bu süreçte kritik bir rol oynayabilir.

Sonuç

Binyıl Kalkınma Hedefleri'nin oluşturulmasından bu yana, dünyanın farklı bölgelerinde sağlık ve refah alanında kayda değer ilerlemeler sağlanmıştır. Genel bir görüş birliği, Binyıl Kalkınma Hedefleri'nin bu başarıda olumlu bir rol oynadığını göstermektedir. 2030 Gündemi ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, tüm ülkeler için yoksullukla mücadele ve kapsayıcı kalkınma alanında bir çerçeve sunmaktadır. Bu bağlamda sosyal koruma sistemleri, nüfusun sosyal, ekonomik ve doğal risklere karşı korunmasında kritik bir işlev üstlenmektedir.

Etkili sosyal koruma sistemleri, yalnızca temel ihtiyaçların karşılanmasını sağlamakla kalmaz, aynı zamanda tüm nüfus gruplarının ekonomik büyüme süreçlerine aktif katılımını teşvik eder,

eşitsizliklerin azaltılmasına katkıda bulunur ve sürdürülebilir, kapsayıcı sosyal kalkınmayı destekler. Bu nedenle birçok ülke, evrensel sosyal koruma sistemlerinin kurulmasını ve yaygınlaştırılmasını ulusal kalkınma stratejilerinin ve planlarının merkezine yerleştirmiş, böylece yaşam döngüsü boyunca tüm bireylere gelir güvenliği ve sosyal destek sağlamayı amaçlamıştır. Buna rağmen, dünya nüfusunun yaklaşık %73'ü kapsamlı sosyal koruma sistemlerine ya sınırlı erişim sağlamakta ya da hiç erişmemektedir. Gelişmekte olan ve yükselen ekonomiler, 2030 Gündemi'nin ilkeleri ve insan onuruna dayalı küresel ortaklıklar aracılığıyla herkes için refahı teşvik etme hedefiyle sosyal koruma sistemlerini uyumlu hâle getirme arayışındadır. Bu çerçevede, ülkelerin yoksulluk ve eşitsizlik dinamiklerini dikkate alarak adil, etkili, verimli, ulusal düzeyde sahip olunan, sürdürülebilir ve yerel bağlama uygun sosyal koruma sistemleri tasarımları ve uygulamaları desteklenmelidir.

2015 sonrası kalkınma gündeminde insan hakları ve sosyal koruma, temel unsurlar olarak öne çıkmıştır. 2030 Gündemi, İnsan Hakları Evrensel Beyanname ve diğer uluslararası insan hakları sözleşmeleri temelinde şekillenmiş olup, sosyal koruma da bu belgelerde tanınan bir insan hakkı olarak kabul edilmektedir. Her Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi ve alt hedef, uluslararası insan hakları sözleşmelerinin bir veya daha fazla hükmüyle doğrudan ilişkilidir; bu durum, hak temelli bir yaklaşımın benimsenmesini ve sosyal koruma politikalarının uygulanmasını meşrulaştırmaktadır.

Binyıl Kalkınma Hedefleri'ne ulaşmadaki yavaş veya sınırlı ilerlemenin nedenleri karmaşıktır. Küresel ekonomik durgunluk ve hedeflerin doğası gereği taşıdığı zorluklar göz önünde bulundurulduğunda ilerlemedeki eksiklikler tamamen Binyıl Kalkınma Hedefleri'ne yüklenemez. Bununla birlikte, literatürde, hedeflerin formülasyonu, yapısı, içeriği ve uygulanmasındaki sınırlamalara ilişkin önemli kaygılar ortaya konmuştur. Bu sınırlamaların farkında olmak, yeni nesil küresel kalkınma hedeflerinin bu eksiklikleri gidermesine ve dünya çapındaki insanların sağlık ve refahı üzerinde daha büyük olumlu etkiler yaratmasına olanak sağlayabilir.

Sonuç olarak, Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'nin insan hakları temelli dayanağı, hak temelli sosyal koruma politikalarının uygulanmasını güçlendirmekte ve hedeflerin gerçekleştirilmesini desteklemektedir. İnsan hakları, sosyal koruma ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, birbirini tamamlayan ve güçlendiren roller üstlenmekte olup, bu ilişkilerin küresel düzeyde tartışılması, 2030 Gündemi'nin etkin biçimde hayata geçirilmesi açısından kritik bir adım teşkil etmektedir. Evrensel ve kapsayıcı sosyal koruma sistemlerinin inşası, yalnızca yoksulluk ve eşitsizlikle mücadele için değil, aynı zamanda sürdürülebilir kalkınma ve insan onurunun korunması için de temel bir araç olarak ön plana çıkmaktadır.

Kaynakça

- Barrientos, A., & Hulme, D. (2009). Social protection for the poor and poorest in developing countries: Reflections on a quiet revolution. *Oxford Development Studies*, 37(4), 439–456.
- Fehling, M., Nelson, B. D., & Venkatapuram, S. (2013). Limitations of the Millennium Development Goals: A literature review. *Global Public Health*, 8(10), 1109–1122.
- Fiszbein, A., Kanbur, R., & Yemtsov, R. (2014). Social protection and poverty reduction: Global patterns and some targets. *World Development*, 61, 167–177.
- Ghosal, S., & Waisbich, L. T. (2023). *Towards a robust social protection system in the post-pandemic era*. T20 India. https://t20ind.org/wpcontent/uploads/2023/07/T20_PB_TF6_6109_RobustSocialProtectionSystem.pdf
- Global Social Justice. (2022). *Social protection floor beyond poverty reduction*. <https://www.globalsocialjustice.info/2022/07/01/social-protection-floor-beyond-poverty-reduction/>
- Handayani, S. W., Cichon, M., Carraro, L., Villarroel, M. I., Bongestabs, A. F., Gassmann, F., Weber, A., Banzon, E., Paredes, K. P. P., & Hagemeyer, K. (2018). *Asia's fiscal challenge: Financing the social protection agenda of the sustainable development goals*. Asian Development Bank. <https://www.adb.org/publications/asia-fiscal-challenge-social-protection-agenda>
- International Labour Office (ILO), & World Health Organization (WHO). (2009). *The social protection floor: A joint crisis initiative of the UN Chief Executives Board for Co-ordination on the social protection floor*. ILO and WHO.
- International Labour Office (ILO). (2004). *A fair globalization: Creating opportunities for all. Report of the World*. ILO.
- International Labour Office (ILO). (2010). *World social security report 2010/11: Providing coverage in times of crisis and beyond*. ILO. https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/%40dgreports/%40dcomm/%40publ/documents/publication/wcms_146566.pdf
- International Labour Organization (ILO). (2012). *Social protection floors recommendation #202, 2012*. http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:R202
- International Labour Organization (ILO). (2017). *World social protection report 2017–19: Universal social protection to achieve the sustainable development goal*. https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/%40dgreports/%40dcomm/%40publ/documents/publication/wcms_604882.pdf
- International Labour Organization. (t.y.). *Social protection floor*. <https://www.ilo.org/global/topics/dw4sd/themes/sp-floor/lang--en/index.htm>
- Lagoutte, S., Gammeltoft-Hansen, T., & Cerone, J. (Eds.). (2016). *Tracing the roles of soft law in human rights*. Oxford University Press.

- Langford, M. (2008). *Social rights jurisprudence: Emerging trends in international and comparative law*. Cambridge University Press.
- Lönnroth, K., Jaramillo, E., Williams, B. G., Dye, C., & Raviglione, M. (2009). Drivers of tuberculosis epidemics: The role of risk factors and social determinants. *Social Science & Medicine*, 68(12), 2240–2246.
- Merrien, X. (2013). Social protection as development policy: A new international agenda for action. *La protection sociale comme politique de développement: un nouveau programme d'action international*, 89–106.
- Ortiz, I. (2018). The case for universal social protection. *Finance & Development*, 55(4), 32–34.
- The Danish Institute for Human Rights. (2016). *The human rights guide to the sustainable development goals*. <http://sdg.humanrights.dk/en>
- UNISDR. (2015). *Sendai framework for disaster risk reduction 2015–2030*. UNISDR. <https://www.undrr.org/implementing-sendai-framework/what-sendai-framework>
- United Nations. (1948). *Universal declaration of human rights* (General Assembly Resolution 217 A (III)). <http://www.refworld.org/docid/3ae6b3712c.html>
- United Nations. (1966). *International covenant on economic, social and cultural rights*. United Nations, Treaty Series, 993, 3. <http://www.refworld.org/docid/3ae6b36c0.html>
- United Nations. (2012). *The millennium development goals report 2012*. <https://www.un.org/millenniumgoals/reports.shtml>
- United Nations. (2015). *#Envision2030: 17 goals to transform the world for persons with disabilities*. <https://www.un.org/development/desa/disabilities/envision2030.html>
- United Nations. (t.y.). *Social protection*. <https://www.un.org/development/desa/socialperspectiveondevelopment/issues/social-protection.html>
- Wan Ginneken, W. (2011). Social protection, the millennium development goals and human rights. *IDS Bulletin*, 42(6).
- World Bank. (2001). *Social protection sector strategy paper: From safety net to springboard*. Washington, DC, USA.
- World Bank. (2012b). *Resilience, equity and opportunity: Social protection and labor strategy*. World Bank.

Türkiye’de Sosyal Medyada Göç Olgusu Ekseninde Üretilen İslamofobik Söylemler*

Islamophobic Discourses Constructed in the Context of the Migration Phenomenon on Social Media in Turkey

Bünyamin Uzun¹

Salih Tiryaki²

Araştırma Makalesi
Research Article

Geliş tarihi/Received:
27.05.2025

Son revizyon teslimi/Last revision
received:
21.09.2025

Kabul tarihi/Accepted:
27.11.2025

Yayın tarihi/Published:
29.11.2025

Atıf/Citation:

Uzun, B., & Tiryaki, S. (2025). Türkiye’de sosyal medyada göç olgusu ekseninde üretilen islamofobik söylemler. *TAM Akademi Dergisi*, 4(2), 141–161.

<https://doi.org/10.58239/tamde.2025.02.003.x>

DOI:

10.58239/tamde.2025.02.003.x

Öz

Bu çalışma, Türkiye’de sosyal medya platformlarında göç ve göçmen karşıtlığı bağlamında ortaya çıkan İslamofobik söylemi incelemeyi amaçlamaktadır. Göçmenlerin kültürel kimlikleri dini kimlikleri ile birlikte değerlendirilerek toplumsal anlamda "farklı" ve "uyumsuz" olarak algılanmaktadır. Bu durum özellikle sosyal medya ağlarında yaygınlaşan bir dijital ötekileştirme sürecine dönüşmektedir. Söz konusu dijital ötekileştirme göçmenlerin kimliğini de aşarak Türkiye’de nüfusun büyük bir çoğunluğunun inancı olan İslam dinine karşı bir korku ve ötekileştirmeyi de içeren İslamofobi söylemlerini ortaya çıkarmaktadır. Türkiye’de İslamofobi söylemlerinin yaygınlaşması sosyal medyanın yaygın kullanımı ve başta Suriye olmak üzere Arap ülkelerinden gelen yoğun göç ile ilişkili olarak değerlendirilmektedir. Çalışma kapsamında, X platformunda “Suriyeli”, “mülteci” ve “göçmen” anahtar kelimelerini içeren paylaşımlar netnografik yöntemle incelenmiş ve İslamofobik söylem betimsel olarak analiz edilmiştir. Türkiye’de göç ve göçmen karşıtlığı ile ilişkili olarak ortaya çıkan İslamofobi söylemleri Batı’da görülen İslamofobi söylemlerine benzerlik gösterdiği noktalar vardır. Çalışmanın sonucunda Türkiye’de X platformunda üretilen İslamofobik söylemin, yabancı ya da ötekine karşı milliyetçi tutumlara dayanarak giyim-kuşam ve yaşam tarzı üzerinden üretildiği saptanmıştır. Göçmenlere yönelik üretilen İslamofobik söylem İslam’ı ya da Müslümanları terörle ilişkilendirme bağlamında yoğun bir şekilde gelişmiştir. Benzer şekilde İslam’ı ya da Müslümanları barbar olarak tanımlama ve buna bağlı olarak İslamofobik söylem üretmenin de yaygın bir şekilde kullanıldığı görülmüştür. Ancak X paylaşımlarında en fazla ön plana çıkan nokta ise göçmenlerin sosyal anlamda uyumsuz olması ve Türk kültürünü bozarak radikal bir dini sistem inşa etmesi iddiasına dayanan İslamofobik söylemler olmuştur.

Anahtar Kelimeler: İslamofobi, Göç, Dijital ötekileştirme, Sosyal Medya, Milliyetçilik, Dijital Söylem

* Bu çalışma, Toplumsal Araştırmalar Merkezi 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi’nde 17.05.2025 tarihinde sunulmuş bildirinin genişletilmiş şeklidir.

1. Yozgat Bozok Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Dr. Öğr. Üyesi, uzunbnyamin17@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-5697-5080

2. Selçuk Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Doç. Dr., salih.tiryaki@selcuk.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-0966-3359

ABSTRACT

This study investigates the emergence of Islamophobic discourses on social media platforms in Turkey within the framework of migration and anti-immigrant sentiment. It argues that migrants' cultural identities, when intertwined with their religious affiliations, are socially constructed as "different" and "incompatible," leading to processes of digital otherization. This digital otherization extends beyond migrants themselves to encompass Islam, the religion of the majority population in Turkey, thus fostering Islamophobic narratives. İçinde the Turkish context, the proliferation of Islamophobic narratives appears to be closely linked to the widespread use of social media and the significant influx of migrants from Arab countries, particularly Syria. Employing a netnographic methodology, this study analyzes posts on the social media platform X (formerly known as Twitter) containing keywords such as "Syrian," "refugee," and "migrant." Through descriptive analysis, the research identifies the key characteristics of Islamophobic discourse as it relates to migration. While parallels with Western Islamophobic narratives exist, the discourses produced in Turkey exhibit distinct features. As a result of the study, it has been identified that Islamophobic discourse produced on platform X in Turkey is grounded in nationalist attitudes toward foreigners or the "other," and is articulated particularly through clothing, appearance, and lifestyle. Islamophobic discourse targeting migrants has been predominantly shaped within the context of associating Islam and Muslims with terrorism. Similarly, the characterization of Islam or Muslims as "barbaric," and the subsequent production of Islamophobic narratives based on this notion, has also been observed as a widespread phenomenon. However, the most prominent theme emerging in the X posts is the claim that migrants are socially incompatible and that they disrupt Turkish culture by constructing a radical religious system, which forms the basis of Islamophobic discourses in this context.

Keywords: Islamophobia, Migration, Digital Othering, Social Media, Nationalism, Digital Discourse

Extended Abstract

In this study, Islamophobic discourses produced within the context of migrants on social media networks in Turkey are examined. The primary aim of the study is to identify Islamophobic discourse generated by users from a predominantly Muslim society on social media platforms. Within this framework, another objective of the study is to highlight the Islamophobic elements embedded within the discourse of othering directed at migrants. To this end, posts shared on the social media platform X were analyzed. X stands out as a platform where public debates are conducted to a certain extent, making it a prominent space for the production of Islamophobic and anti-immigrant discourse. This situation is, of course, also related to the structure of social media and the various forms of agency it provides to users.

Given the focus on a social media platform such as X, the study adopted the netnographic method, which is particularly useful for examining cultures and texts within digital networks. Through the netnographic approach, researchers are able to observe digitally constructed cultures either through participatory or non-participatory means and construct a contextual framework around them. İçinde this study, to identify the dynamics through which anti-immigrant discourse in Turkey contributes to the formation of Islamophobic narratives, posts shared on X under the hashtags #OrtaDoğulular (Middle Easterners), #suriyelilerdefolsun (SyriansMustGo), and #şeriatistemiyoruz (WeDoNotWantSharia) were analyzed. Although the hashtag #şeriatistemiyoruz does not directly target migrants, it was included in the study due to its Islamophobic content and its relevance within

the context of migration-related discourse. The content under the selected hashtags was imported into the qualitative data analysis software MAXQDA. At this stage, netnographic observations and field notes were compiled, and selected sample posts were subjected to further analysis. The posts included in the study were analyzed qualitatively in accordance with predefined categories.

In studies on Islamophobia, its manifestations have been categorized into seven distinct forms. The qualitative analysis conducted in this study was based on these seven categories, with an additional category identified through field observation and subsequently incorporated into the analysis. However, it was observed that three of the seven categories were scarcely utilized by Turkish users and thus were excluded from the analysis. As a result, the analysis was conducted based on five categories: four derived from the literature and one emergent from the data. The four literature-based categories include: attacks on Islamic symbols, associating Islam (Muslims) with terrorism, associating Islam (Muslims) with barbarism, and political extremism. The fifth category, identified through the data, pertains to lifestyle and social integration. Among these, the categories of associating Islam (Muslims) with terrorism and associating Islam (Muslims) with barbarism are generally considered religion-based in the literature. However, in the discourse of users from Turkey, these associations predominantly target migrants, framing them within the broader context of religious belief.

The findings of the study revealed that the most prevalent form of Islamophobic discourse in the context of migrants was attacks on Islamic symbols. These attacks primarily targeted women's clothing, focusing on styles associated with religious commandments, and resulted in the marginalization of women on this basis. While such discourse may not appear to be directed solely at migrants, a significant degree of othering and hate speech was observed specifically toward Arab women's style of dress. The absence of references to major Islamic symbols such as the call to prayer (adhan), mosques, or minarets in these attacks can be attributed to the study's focus on Islamophobia within the context of migration. Another frequently observed category in the study was Islamophobic discourse related to lifestyle and social integration. Posts within this category often overlapped with those from other categories. For instance, the portrayal of migrants' lifestyles as indicative of political extremism, or the stereotype that they are prone to violence, was often expressed in ways that included either explicit or implicit Islamophobic undertones. In addition to these observations, it is evident that, across all identified categories, there is a strong prevalence of othering and the production of Islamophobic discourse on the X platform in the context of migration. This is especially apparent in hashtags supported by anti-migrant groups, which function as echo chambers and showcase anti-migrant and Islamophobic narratives in a particularly radicalized form.

Giriş

Bu çalışmada, Türkiye'de sosyal medyada göç bağlamında üretilen İslamofobik söylem incelenmiştir. Çalışmanın temel odak noktasını toplumların yaşam biçimleri, kültürleri ve inanışları gibi kimliğini inşa eden ayrıştırıcı noktaların belirginliği oluşturmaktadır. Bugün geline nokta yaşanan siyasal gelişmeler ve teknolojinin özellikle de iletişim teknolojilerinin gelişimi farklı toplumları daha fazla etkileşime geçer hale getirmiştir. Ancak bu çalışmada incelenen toplumsal etkileşimlerin temelinde siyasal etkenlerle ortaya çıkan sosyal durumlar yer almaktadır. Buna ek olarak toplumsal etkileşimlerin sosyal medyada görülme biçimlerine odaklanılmıştır. Bu bakımdan sosyal medya ağlarında bir etnik gruba ya da bir inanca karşı geliştirilen ötekileştirme söylemlerine odaklanılmıştır.

Çalışmada incelemeye alınan İslamofobi söylemlerinin yaygınlaşmasında göçmen karşıtlığının da yer alması nedeniyle bunu hem etnik hem de inanç temelli bir ötekileştirme ve nefret söylemi olarak değerlendirmek mümkündür. Nitekim bu durum İslamofobi kavramına ilişkin açıklamalarla birlikte daha belirgin hale gelecektir. Ancak İslamofobi söylemlerinin kaynağı olan göç ve göçmen karşıtlığı bağlamlarına kısaca değinmekte yarar vardır.

Göç kavramı, Türk Dil Kurumu (TDK) çevrimiçi sözlüğünde (2025): “Ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi; taşınma, hicret, muhaceret” şeklinde tanımlanmaktadır. Tanımdan da anlaşılacağı gibi göç hem bir ülkenin içinde gerçekleşebilen bir eylem olduğu gibi hem de ülkeler arasında yapılabilmektedir. Bunun yanı sıra göç, ekonomik, toplumsal veya siyasi gibi çeşitli nedenlerle ortaya çıkabilmektedir. Siyasi nedenlerle gerçekleşen göçlerin daha çok toplu göçlere yol açtığını eklemek gerekmektedir. Göç bu şekilde tanımlanıp konumlandırılırken göç eden kişiler yani göçmenler ise TDK çevrimiçi sözlüğünde (2025): “Kendi ülkesinden ayrılarak yerleşmek için başka ülkeye giden (kimse, aile veya topluluk); muhacir” şeklinde tanımlanmaktadır. Burada da görüldüğü gibi göçmen kavramı göç kavramından ayrılmaktadır. Nitekim göç iç ve dış göç olarak ayrılırken göçmen kavramı farklı bir ülkeye göç eden insanları nitelemek için kullanılmaktadır.

Göçmenler, göç ettikleri topluma uyum sağlama ve yerli halkla birlikte yaşama aşamasında çeşitli sorunlar da yaşamaktadır. Bu sorunların bir kısmı yabancıya karşı takınılan tavırdan kaynaklanmakta ve bunu hem geç eden hem de göç alan kesimler sergileyebilmektedir. Nitekim özellikle son 100 yıla bakıldığında büyük bir bölümün göç edenlerin topluma uyumunun sağlanmasına yönelik politikaların benimsendiği görülmektedir. Öte yandan 2000 sonrasında ise göç ve göçmen karşıtlığı hem politik alanda hem de toplumsal yaşamda kendini göstermeye başlamıştır. Buna ek olarak 2000 sonrasında az göç çok entegrasyon politikaları benimsenmeye başlanmıştır. Söz konusu entegrasyon, kendisini daha iyi geliştirmiş bireyleri göçmen olarak kabul etme ve onları asimile etme politikalarını kapsar hale gelmiştir (Canatan, 2012; Canatan, 2013). Dolayısıyla göçmen karşıtlığı yalnızca toplumsal bir refleks olmanın dışına çıkarak politik alanın da etkisiyle oluşan bir olgudur.

Göçmen karşıtlığı, genel anlamda iki temel nedene dayanarak ortaya çıkmaktadır. Bunlar çıkarlar ve kimlik olarak sıralanmaktadır. Burada belirtilen çıkarlar; ekonomik, sosyal ve siyasi gibi insan yaşamını etkileyen durumları kapsamaktadır. Nitekim insanlar gündelik yaşamlarında alanlarını kısıtlayan ya da onlara ait olan bir alanı paylaşmak zorunda kaldığı kişileri istemeyecektir. Çıkarlar bağlamında ortaya çıkan göçmen karşıtlığı tam da buna dayanmakta ve daha fazla alan ve ürüne sahip olma isteğiyle göçmenleri ötekileştirip dışlayarak geri alma çabasının yansımasıdır. Öte yandan kimlik bağlamında göçmen karşıtlığı ise kültürel ve toplumsal yaşamı koruma anlamıyla ortaya çıkmaktadır. Kimlik bağlamında göçmen karşıtlığı daha çok muhafazakâr ya da milliyetçi ideolojilerle ilişkili olarak oluşmaktadır (Sides & Citrin, 2007). Buna karşın günümüzde aşırı sağ ideolojilerin göçmen karşıtlığının yaygınlaşmasında önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Aşırı sağ ideolojiler kültürel bir muhafazakârlığın ötesinde etnik ve ırkçı bir düşünce temeline dayanarak göçmen karşıtlığı gerçekleştirmektedirler.

Göçmen karşıtlığı hem söylem hem de eylem olarak ortaya çıkışı görüldüğü gibi belirli kalıp yargılara dayanarak ortaya çıkmakta ve nefrete dayanmaktadır. Bu anlamda göçmen karşıtlığı nefret söylemi ve nefret suçlarıyla şekillenmektedir. Bu çalışmada sosyal medya ağlarında ortaya çıkan ve nefret söylemi olarak kabul edilecek nefret söylemine odaklanılması nedeniyle nefret söylemi ve çevrimiçi nefret söylemine kısaca değinmekte yarar vardır. Binark ve Çomu (2012) nefret söylemini:

“İrkçi nefret, yabancı düşmanlığı, antisemitizm veya hoşgörüsüzlük ifade eden saldırgan milletçilik de dahil olmak üzere, hoşgörüsüzlüğe dayalı diğer nefret biçimlerini yayan, teşvik eden, savunan ya da haklı gösteren her türlü ifade biçimidir.” şeklinde tanımlamaktadır. Buna ek olarak nefret söylemi biçimleri ise “siyasal”, “kadınlara yönelik”, “yabancılar ve göçmenlere yönelik”, “cinsel kimlik temelli”, “inanç ve mezhep temelli” ve “engellilere ve çeşitli hastalıklara yönelik” nefret söylemi olarak sınıflandırılmaktadır (Binark & Çomu, 2012). Görüldüğü gibi nefret söylemi toplumun farklı kesimlerinden olan oldukça geniş bir alana yönelik olarak ortaya çıkabilmektedir. Çevrim içi ağlarda bu durum daha belirgin olmaktadır. Dijital ağların sınırsız içerik üretim olanağı ve anonimlik özellikleri bu alanlarda nefret söyleminin daha yaygın bir şekilde görülmesine neden olmaktadır. Bloglar, sosyal medya siteleri ya da haber siteleri nefret söylemlerinin görüldüğü çevrim içi alanlar olarak dikkat çekmektedir (Kurt, 2019; Alikılıç ve diğerleri, 2021)

Yukarıda belirtilen temel nedenlere dayanarak ortaya çıkan göçmen karşıtlığı söylem ve eylemlerde kendini göstermektedir. Sosyal ve kültürel nedenlere dayanarak ortaya çıkan göçmen karşıtlığı hem milliyetçilik hem de dini bağlamlarda ortaya çıkabilmektedir. Müslüman göçmenlere yönelik dini bağlamdaki göçmen karşıtlığı temelinde İslamofobi söylemi ya da eylemi de içermektedir. Bir anlamda göçmen karşıtlığının İslamofobik boyutu kültürel ırkçılık olarak da tanımlanabilir. Ancak tam anlamıyla bir etno ırkçılık değil bir inanç nedeniyle ortaya çıkan karşıtlık söz konusudur (Barın, 2021) İslamofobi algısının göç ile ilişkisi ise Müslüman toplumlardan Batılı ülkelere doğru yaşanan göçte artış meydana gelmesine dayanmaktadır. Batı dünyasının yaşayış biçimiyle Müslümanların yaşam biçimleri yani kültürleri farklılıklar göstermektedir ve buna aşırı sağ ideolojilerin desteklediği provokatif nefret söylemleri de ciddi artışa neden olmaktadır. İslamofobi, Batılılar için hem inanç hem de etnik bağlamlarla kapsayıcı bir ötekileştirme biçimi olmaktadır. Sosyal medyanın yaygınlaşmasıyla birlikte bu ötekileştirme biçimi çok daha fazla olmaya başlamıştır (Erayman, 2022). Bu anlamda çalışmada, İslamofobi kavramının tanımı ve gelişimine ilişkin açıklamalarla birlikte göç, göçmen karşıtlığı ve İslamofobi ilişkisi daha belirgin hale gelecektir.

Alanyazında İslamofobi farklı bağlamlarda birçok çalışmaya konu olmuştur. Bu anlamda Bünyamin Uzun (2024), çalışmasında İslamofobi ve medya konusunda Web of Science (WoS) veri tabanında 465 çalışma olduğunu saptamıştır. Uzun’un çalışmasında göre 2004 yılından bugüne 465 çalışma yapıldığı görülmektedir. Elbette WoS veri tabanının dışında da İslamofobi konulu çalışmaların yapıldığı unutulmamalıdır. Literatürde göçmen karşıtlığı bağlamında ortaya çıkan ve dijital medyada ortaya çıkan İslamofobik söyleme odaklanan birçok çalışma bulunmaktadır. Nitekim Awan (2016), sosyal medya ağlarında İslamofobik söylemi ve nefreti Facebook grupları üzerinden incelemiş ve gruplarda İslamofobik söylemin dolaşıma sokulduğunu saptamıştır. Awan, çalışmasında İslamofobik söylemin nefret söylemini kapsayan bir bağlamda olduğu sonucuna ulaşmıştır. Türkiye’den araştırmacılar da hem dijital ağlardaki İslamofobik söyleme hem de göçmen karşıtlığı bağlamındaki İslamofobik söyleme odaklanmıştır. Kılıcı ve arkadaşları (2017), sosyal medya ağlarından YouTube’da paylaşılan iki farklı video ve yorumları İslamofobik söylem bakımından incelemiştir. Söz konusu çalışmada içerikler eleştirel söylem analizi yöntemiyle incelenmiş ve hem içerik hem de yorumlarda İslamofobik söylemin yoğunlaştığını ve İslamofobik kalıp yargıların kökleştiğini saptamışlardır. Göçmen karşıtlığı bağlamında Avrupa’da İslamofobik söylemi inceleyen İlgaz (2023), Avrupa’ya Müslüman toplumlardan gerçekleşen göçlerin İslamofobik söylemin yaygınlaşmasına etki ettiğini saptamıştır. Ona göre İslamofobik söylem kültürel karşıtlık ve çıkarların paylaşılması noktasındaki anlaşmazlıktan

kaynaklanarak ortaya çıkmaktadır. Benzer şekilde Murat Saraçlı (2019) da göç politikalarının Avrupa’da İslamofobik söylemin gelişmesinde rol oynadığını saptamıştır. Görüldüğü gibi literatürde yer alan çalışmaların çoğunluğu İslamofobik söylemin ortaya çıkış nedenleri ya da dolaşım acıktığı mecra üzerine odaklanmıştır.

Bu çalışmada, Türkiye’de sosyal medya ağlarından X platformunda göç ve göçmen bağlamında üretilen İslamofobik söylem incelenmiştir. Bu anlamda, #şeriatistemiyoruz, #Suriyeliler, #OrtaDoğulular ve #suriyelilerdefolsun gibi etiketler ve “Suriyeliler”, “mülteciler” ve “göçmenler” gibi anahtar kelimeler ile arama yapılmış ve elde edilen paylaşımlar incelemeye alınmıştır. Söz konusu aramalarda elde edilen paylaşımlar nitel araştırma yöntemlerinden netnografik yöntemle analiz edilmiştir. Çalışma kapsamında göç ve göçmenler bağlamında Türkiye’de üretilen ve sosyal ağlarda dolaşıma sokulan İslamofobi söylemleri belirginleştirilmeye çalışılmıştır. Çeşitli bağlamlarda göç ve göçmen karşıtlığına dayanan İslamofobi söylemlerinin sosyal medya ağlarında farklı türlerinin dolaşıma sokulduğu saptanmıştır.

1. İslamofobi Kavramının Genel Çerçevesi

İslamofobi kavramı, Fransızca “Islamophobie” kelimesinden türetilerek dünya dillerine yayılmış ve yaklaşık olarak 100 yılı aşkın bir süredir üzerinden tartışılmaktadır. 1920’li yıllarda Fransa’da sömürgeleri ya da sömürgelerden gelen insanları ötekileştirmek için İslamofobi kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Bu noktada Fransa’nın sömürgelerinin büyük bir çoğunluğunun Müslüman Afrika ülkeleri olduğunu eklemek gerekmektedir. Bu anlamıyla da İslamofobi kavramının ilk ortaya çıkışı da günümüzdeki kullanımı da Müslümanları ötekileştirme amaçlı olmuştur (Sayyid, 2014). Ancak İslamofobi algısının oldukça eski dönemlere dayandığı ve belirtilen 100 yıllık süreçle sınırlanamayacağı da belirtilmelidir. Tarihsel anlamda İslam medeniyeti ile Batılı toplumların tanışmasının ardından sürekli olarak bir mücadele içinde oldukları bilinmektedir. Bu durum Emevilerin İspanya ve Fransa’ya çıkarmaları ile başlayıp Haçlı Seferleri ile ve Osmanlı’nın Avrupa’ya yerleşme politikaları ile devam etmiştir. Modern dönemde ise özellikle son 50 yılda Batı’nın bir “öteki” yaratması için en güçlü seçenek Doğu ve İslam dünyası kalmıştır. Nitekim 1979 İran İslam Devrimi ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin dağılması burada etkili olan faktörler olmuştur. Doğu’nun “öteki” olarak belirlenmesi oryantalizm düşüncesinin (Said, 2016) de bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Ancak 2000’li yıllara gelindiğinde 11 Eylül saldırıları, Madrid, Londra, Brüksel saldırıları ve Charlie Hedbo saldırısı gibi terör olayları medyada İslamofobi söyleminin inşasında etkili olmuştur (Dondurucu, 2022; Kılıcı ve diğerleri, 2017).

İslamofobi algısının Batı toplumlarında yaygınlaşmasında siyasi ve sosyal etkenlerin önemli bir role sahip olduğunu düşünen Dondurucu (2022), Fransa gibi Avrupa devletlerinde ayrılarak bağımsız olma mücadelesi veren Müslüman toplumların devlet kurma ve bağımsızlık mücadeleleri siyasal boyutu oluşturmuştur. Sosyal boyutta ise sömürgelerden işçi olarak getirilen insanların Avrupa’da ya da Amerika’da yaşamlarını sürdürme biçimlerinin toplumsal entegrasyonu sağlayamaması gösterilmektedir. Siyasal bağlamda Tunus, Cezayir ve Nijer gibi ülkelerin bağımsızlık mücadeleleri onlara karşı bir düşmanlığı ortaya çıkartırken onların inancı olan Müslümanlığı da beraberinde getirmiştir. Toplumsal uyum bağlamında değerlendirildiğinde ise yaşam biçimlerinin farklılığı, ibadet etme alışkanlıkları bu anlamda farklılığın temel kaynakları olmuştur. Ancak daha önce de değinildiği gibi bir “öteki” inşa etme ve ideolojik olarak toplumları kanalize etme girişiminin önemli olduğu görülmektedir.

Öte yandan İslamofobi kavramının yaygınlaşması 1970’li yıllara denk gelmiştir. Bu yıllarda yaşanan Petrol Krizi ve İran İslam Devrimi gibi olaylar Batılı ülkelerde Müslümanlara karşı bakışı

değiştirmeye başlamıştır. Bu değişim daha çok Müslümanlara karşı bir tutum benimseme ve onlara karşı önyargı oluşturma bağlamında olmuştur. Bugün bilinen anlamda İslamofobi 2000'li yılların başlarında ortaya çıkmıştır. Nitekim 11 Eylül 2001 saldırısı ve hemen ardından yaşanan siyasi gelişmeler İslamofobi söylemlerinin artmasına neden olmuştur. Elbette bunun altında Müslüman toplumların devletlerinde (Afganistan, Irak, Lübnan ve Filistin gibi) yaşanan savaşlar ve göç hareketleri yatmaktadır. Bütün bunlara ek olarak yaşanan söz konusu siyasal krizlerin hemen öncesinde 1997 yılında Runnymede Trust tarafından yayımlanan 'İslamofobi: Hepimiz İçin Bir Zorluk' başlıklı rapor da İslamofobi kavramının çerçevesini çizen akademik literatürün öncüsü olarak ortaya çıkmıştır (Allen, 2007; Allen, 2010).

Tarihsel gelişimi bu şekilde olan İslamofobi kavramı en basit haliyle İslam dini ve bu dine inanan insanlara karşı olumsuz algı geliştirerek Müslümanlar hakkında önyargılar oluşturmak ve tutum ya da davranışları biçimlendirmek olarak tanımlanabilir (Bleich, 2012). Bu anlamda Müslümanlara karşı korku, nefret, ırkçı ve düşmanca tavırlar İslamofobi'nin ortaya çıkış biçimleridir. İslamofobi, çoğunlukla Müslümanların azınlıkta olduğu başta Avrupa ve ABD olmak üzere toplumlarda yaygın bir şekilde görülmektedir. Dolayısıyla İslamofobi'nin yoğun bir şekilde görüldüğü alanlar Edward Said'in (2016) Batı'nın gözünden Doğu'yu konumlandırma teorisini açık bir şekilde doğrulamaktadır. Nitekim Doğu'nun temsilcisi İslam olmakta ve İslam ile İslam'ın mensupları korkutucu ve kötü bir imge olarak kabul edilmektedir. Bu da başlı başına bir İslamofobi olmaktadır çünkü bireyler ya da o gruba ait topluluk yalnızca dini inancı nedeniyle ötekileştirilmekte ve dışlanmaktadır.

İslamofobi kavramına ilişkin yapılan tanımlamalarda çoğunlukla Müslümanların azınlıkta olduğu başta Batı toplumları olmak üzere çeşitli toplumlarda Müslümanlara karşı korku, nefret ve önyargılar ön plana çıkarılmaktadır. Buna karşın Müslümanların çoğunlukta olduğu toplumlarda da İslamofobi söylemleri ya da eylemleri görülmektedir. Nitekim İran İslam Devrimi'nin ardından İslam dininin geleneklerini reddetme ile ortaya çıkan İslamofobi söylemleri görülmeye başlanmıştır. Bu anlamda özellikle giyim tarzı üzerinden bir karşı duruş dini değerlere karşı korkuyu da beraberinde getirmiştir (Allen, 2007). Buna benzer şekilde Arnavutluk, Endonezya, Mısır ve Pakistan (Bayraklı & Hafez, 2019), Malezya (Osman, 2017) ve Türkiye (Abbas, 2019; Tam, 2021) gibi toplumlarda da çeşitli bağlamlarda İslamofobi söylemleri görülmeye başlanmıştır. Söz konusu ülkelerde görülen İslamofobi söylemlerinin çoğunluğu yaşam tarzı ve giyim tarzı gibi bağlamlarda ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla Müslümanların azınlıkta olduğu toplumlarda başlayan İslamofobi söylemlerinin farklı alanlara yayıldığını söylemek mümkündür. Ancak Müslümanların çoğunlukta olduğu toplumlarda görülen İslamofobi Batılı toplumlarda görülen İslamofobi'ye göre daha yumuşak ve eylemsel bir sorun oluşturmaktan daha uzak bağlamlarda olmaktadır.

Öte yandan Türkiye'de görülen İslamofobik söylem Avrupa ve ABD gibi Batılı toplumlara benzer nedenlere dayanarak artış göstermiştir. Daha önce de değinildiği gibi siyasal krizler ve göçler Batılı toplumlarda İslamofobi algısının artış göstermesine neden olmuştur. Türkiye, özellikle son 10 yılda başta Suriye olmak üzere çeşitli Orta Doğu ülkelerinden yoğun bir göç almıştır. BM UNCHR (2025) tarafından yayınlanan ve Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi'nin 2024 yılı verilerine göre Türkiye'de 3,2 milyon Suriyeli 12,5 bin Afgan, 12.9 bin Iraklı ve 5.4 bin İranlı göçmen bulunmaktadır. Öte yandan İçişleri Bakanlığı'nın (2025) 14 Nisan 2025 tarihinde yayınladığı rapora göre ülkede toplam 4 milyon 43 bin göçmen bulunmaktadır. Söz konusu göçmenlerin büyük bir çoğunluğunun Arap Baharı sonrasında oluştuğunu belirtmek gerekmektedir. Bu anlamda gelişen göç hareketliliği ve göçmenlerin dini kimlikleri ve temsil ettikleri değerler ötekileştirme kaynağı olmuştur. Dolayısıyla göçmenlerin kimliği üzerinden İslamofobi söylemleri üretilmekte ve ötekileştirme gerçekleştirilmektedir. Bu

ötekileştirme ve nefret söylemleri yalnızca Türkiye değil bütün dünyada benzer bağlamlarda ortaya çıkmakta ya da yaygınlaşmaktadır. Nitekim söz konusu söylemlerin yaygınlaşmasında medyanın önemli bir rolü olmaktadır.

Medya, toplumun belirli konularda görüşlerinin oluşması ya da algılarının inşa edilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Medyanın insanlara bilgi aktarımı sağlayan bir pozisyonunun olması düşünceleri ve eylemleri etkileme ya da şekillendirme gücünün kaynağını oluşturmaktadır. İslamofobi algısının inşasında ve aktarımında başta geleneksel medya daha sonra da sosyal medya rol oynamıştır. Geleneksel medya 11 Eylül saldırılarının ardından yaşanan birçok olumsuzluğu Müslümanlarla ilişkilendirerek İslamofobi algısının inşasında öncülük yapmıştır. Bir anlamda Avrupa ve ABD medyası başta olmak üzere çeşitli ülkelerdeki medya kuruluşları Müslümanları “günah keçisi” ilan ederek birçok olumsuzlukta hem göçmenleri zorluklarla karşı karşıya bırakmış hem de toplumsal kutuplaşmaya katkı sunmuştur (Awan, 2016; Laido ve diğerleri, 2020). Türkiye’de ise İslamofobi söylemleri çeşitli medya içeriklerinde görülmüştür. Bu anlamda filmlerde, karikatürlerde ve nadiren de olsa haberlerde İslamofobi içeren kesitler ya da içerikler yer almıştır (Bayraklı & Yerlikaya, 2017). Öte yandan sosyal medyanın yaygınlaşması ile birlikte İslamofobik söylem çok daha yaygın ve daha radikal bir biçimde görülmeye başlanmıştır. Çünkü sosyal medya herkesin içerik üretebildiği ve paylaşım yapabildiği başka bir deyişle herkesin görüşlerini yayabildiği bir alanı temsil etmektedir. Dolayısıyla sosyal medyada İslamofobi söylemlerinin üretim biçimlerinin incelenmesi gerekmektedir.

2. Sosyal Medya Ağlarında Üretilen İslamofobi Söylemleri

Sosyal medya ağları, dijital teknolojilerde yaşanan gelişmelerin bir sonucu olarak günümüzde insanların yaşamının önemli bir parçası haline gelmiştir. Gündelik yaşamın neredeyse her alanını etkileyen sosyal medya ağları, bireylerin dijital medyada tüketici olmaktan çıkarak üretici konumuna gelmesine olanak veren Web 2.0 teknolojisine dayanarak gelişmiştir. Dijital teknolojilerin ilki olan Web 1.0 geleneksel medyada olduğu gibi bireylerin yalnızca tüketim yapan ve medya içeriklerini görüntüleyebilen bireyler olmalarına olanak sağlarken Web 2.0 ile birlikte üreten tüketiciler ortaya çıkmıştır. Söz konusu teknoloji 2004 yılında ortaya çıkmıştır (Fuchs, 2014; Kahraman, 2014). Öte yandan sosyal medya ağları da 2004 ve sonrasında ortaya çıkıp yaygınlaştığını söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim 1990’lı yılların sonlarında ve 2000’li yılların başlarında çeşitli sosyal medya ağı oluşturma denemeleri görülmesine karşın bugün sosyal medya olarak tanımladığımız ağların öncülü olan Facebook 2004 yılında kurulmuştur. Buna ek olarak belirtilen dönemdeki denemelerin hiçbiri başarılı olamayarak varlığını sürdürememiştir. 2010’lu yıllara gelindiğinde ise dünya genelinde yaygın bir şekilde sosyal medya kullanıcıları oluşmuştur. Sosyal medya hem kişiselleştirilmiş kamusal alanlar oluştururken hem de toplumsal yaşamı ciddi anlamda etkileyen bir alan oluşturmıştır (Uzun, Toplumsal bellek ve 12 Eylül hafıza, medya ve inşa, 2023). Sosyal medyanın kişiselleştirilmiş kamusal alanlar oluşturması özellikle marjinal görüşlerin bir araya gelip hem söylem hem de eylem için toplanma alanlarını yaratmıştır. Hem geleneksel medyada hem de toplumsal yaşamda üretilmeyecek radikal söylemler sosyal medya ağlarında sıradanlaşmaktadır. Bunu sağlayan en önemli nokta ise yankı odalarının oluşturduğu özgüven ve bireylerin kişiselleştirdikleri kamusal alanın sağladığı tartışma ortamı olmuştur. Bu anlamda İslamofobi söylemleri gibi ötekileştirme ve nefret söylemi içeren içerikler sosyal medya ağlarında dolaşıma girebilmektedir.

Çalışmada daha önce de değinildiği gibi göç alan bölgelerde göçmen karşıtlığı hem sosyal yaşamda hem de sosyal medya ağlarında ortaya çıkmaktadır. Göçmen karşıtlığını oluşturan söylemler göçmenlerin etnik kimliği, yaşam tarzları, dini inanışları ve sosyo-ekonomik konumları gibi çeşitli bağlamlarda oluşmaktadır. Göçmen karşıtlığı son dönemde başta Batı ülkeleri olmak üzere Müslüman olmayan ülke ya da toplumlarda İslamofobi söylemlerinin üretilmesi ile de kendini göstermektedir.

Ancak bu durum son yıllarda Müslümanların çoğunlukta olduğu ülke ve toplumlarda da görülmektedir. Bu anlamda yapılan çalışmalarda Arnavutluk (Beka, 2019), Endonezya (Hastuti ve diğerleri, 2024; Zahed, 2019), Malezya (Osman, 2017), Mısır (Kosba, 2019) ve Türkiye (Tam, 2021) gibi Müslümanların çoğunlukta olduğu ülkelerde İslamofobi söylemleri güçlenmektedir. Görüldüğü gibi İslamofobi söylemleri yalnızca Batılı toplumlarda görülen bir olgu olmaktan çıkarak Müslüman toplumlarda da görülmeye başlamıştır. Bunun altında yatan nedenlerin başında ise sosyal medya ağlarında oluşan kişiselleştirilmiş kamusal alanların yattığını söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim Türkiye’de görülen İslamofobi söylemleri için geleneksel medyadan bazı örnekler sunulmasına karşın sosyal medya ağlarında özellikle Facebook ve X platformlarında ciddi anlamda İslamofobi söylemleri görülmektedir.

Sosyal medya ağlarında üretilen İslamofobi söylemleri çeşitli temel stereotiplere dayanarak oluşturulmaktadır. Bu anlamda en fazla ön plana çıkan kavramlar ise Müslümanların terör, şiddet, olumsuzlukların kaynağı olma ve toplumsal uyumsuzluk gibi temel ayrıştırıcılar olmaktadır. Nitekim söz konusu stereotipler hem Müslümanların azınlıkta olduğu Batılı toplumlarda hem de Müslümanların çoğunlukta olduğu ülke ve toplumlarda üretilen İslamofobi söylemlerinde görülmektedir (Abbas, 2019; Awan, 2016). Buna ek olarak hem Batılı toplumlar hem de Müslüman toplumlarda İslamofobi söylemlerinin artış göstermesinde göç ve göçmen algısının etkili olduğu saptanmıştır. Nitekim başta Avrupa olmak üzere Batılı toplumların Müslüman göçmenlerle etkileşimi ve ardından yaşanan çeşitli olumsuzluklara benzer şekilde Türkiye’nin de göçmenlerle etkileşimi ve yaşanan bazı olumsuzluklar İslamofobi söylemlerinin gelişmesinde rol oynamıştır (Aras & Sağıroğlu, Almanya için Alternatif Partisi’nin göçmen karşıtlığı, 2020; Tam, 2021). Dolayısıyla Türkiye’deki İslamofobi söylemlerinin yaygınlaşmasında göçmen karşıtlığını da kapsayan ideolojik görüşlerin etkili olduğu söylenebilir. Söz konusu İslamofobi söylemlerinin dünyadaki benzerlerine yakın bir bağlamda geliştiği ancak ülkenin toplumsal karakterine uygun bir bağlamda geliştiğini söylemek de yanlış olmayacaktır.

Dünya genelinde İslamofobi söylemlerinde sıkça kullanılan Müslümanların suç ve terörle ilişkili olduğu algısı 11 Eylül saldırılarının hemen ardından yaygınlaşmıştır. Bu durum hem göçmen karşıtlığının yaygınlaşmasına neden olurken hem de İslamofobi algısının özellikle de Batılı toplumlarda güçlenmesine yol açmıştır. Bu durumun ortaya çıkmasında medyanın özellikle de sosyal medyanın ciddi bir payı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Stier ve diğerleri, 2017). Nitekim özellikle Batılı ülkelerde ortaya çıkan olumsuz bir durum ya da terör saldırısı söz konusu olduğunda suçluların kimliği saptanmadan önce Müslüman olduklarına yönelik haberler görülmüştür. Bunun ardından sosyal medya ağlarında kullanıcılar Müslümanlara yönelik korku, nefret ve ırkçı söylemler geliştirmeye başlamış ve bu yaygınlaşmıştır. Türkiye’de de benzer bir durum olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim Türkiye’de yaşanan olumsuz bir olayda şüphelinin yabancı uyruklu olduğuna ilişkin bir bilginin ortaya atılmasının hemen ardından sosyal medya ağlarında İslamofobi söylemleri de içeren söylemler görülmektedir.

İslamofobi söylemlerinin göç bağlamında ortaya çıkmasında özellikle Batılı toplumlarda çeşitli siyasi gelişmeler ve siyasetçilerin tutumları da etkili olmaktadır. Siyasetin ve siyasetçilerin sürecin bir parçası olmasıyla birlikte konunun medya gündemine gelmesi daha da artmakta ve söylemler medyatikleşmektedir. İslamofobi söylemleri ile algı yaratılması ve sürekli gündemde tutulmasında medya siyasilerin söylemlerini aktararak önemli bir rol oynamaktadır. Örneğin göç ve göçmen karşıtlığına yönelik geliştirdiği politika ile Almanya İçin Alternatif Partisi (AfD), Fransa ve Macaristan’daki aşırı sağ partilerin söylemleri (Aras & Sağıroğlu, 2018; Aras & Sağıroğlu, 2020) ve Macaristan Başbakanı Viktor Orban’ın 2017 ile 2020 yıllarındaki açıklamaları bu anlamda değerlendirilebilir. Söz konusu politika ve söylemler hem göçmen karşıtlığı hem de bunun bir parçası

olarak İslamofobi söylemlerinin ortaya çıkmasına katkı sağlamaktadır. Buna ek olarak İslamofobi algısının yaygınlaşmasını sağlayarak medyada ve sosyal medya ağlarında sıkça görülen bir durum haline getirmeye çalışmaktadır. Nitekim söz konusu siyasi söylemler ve politika uygulamaları başta sosyal medya ağları olmak üzere çeşitli medya içeriklerinde İslamofobi söylemlerinin artmasına yol açmıştır (Erayman, 2022). Öte yandan Türkiye’de sosyal medya ağlarında göçmen karşıtlığı aşırı sağ ideolojiye sahip siyasi yapılanmalar tarafından organize bir şekilde ortaya atılmaktadır. Söz konusu göçmen karşıtı söylemler aynı zamanda İslamofobi söylemlerini de içerdiği görülmektedir (Eray Yardım, 2024; Uzun, 2024). Bu anlamda Avrupa’dakine benzer bir İslamofobi söylemi oluşturulduğu ve dolaşıma sokulduğu görülmektedir.

İslamofobi söylemlerinin sosyal medyadaki durumuna bakıldığında sosyal medya ağlarının yaygınlaşmasına paralel bir gelişim olduğu söylenebilir. Son 10 yılda dünyada ve Türkiye’de sosyal medya ağlarının hızla yaygınlaşması ve terör gibi suçları da içine alan nefret söylemlerinin yaygınlaşması İslamofobi söylemleri ile özdeşleşmeye başlamıştır. Son 10 yılda sosyal medya ağlarında çeşitli bağlamlarda ötekileştirme ve nefret söylemleri %25 artış göstermiştir (Tam, 2021). Kılıcı ve arkadaşlarına (2017) göre, ırkçı nefreti, her türlü yabancı düşmanlığını ve dinsel hoşgörüsüzlük gibi nefret söylemleri sosyal medya ağlarında yoğun bir şekilde dolaşıma girmektedir. Bunun oluşmasının temel nedeni ise sosyal medya başta olmak üzere dijital ağların geniş kitlelerin içerik üretmesine olanak sağlamasıdır. Dijital ağlarda içerik üretimi dinsel hoşgörüsüzlük olan nefret söylemi olarak değerlendirdiğimiz İslamofobik söyleme alan oluşturmaktadır.

Bu anlamda İslamofobi söylemleri Batılı toplumlarda her alanda yaygınlaşırken Türkiye’de özellikle sosyal medya ağlarında daha fazla yaygınlaştığı görülmüştür. Söz konusu artış Türkiye’den kullanıcıların yer aldığı neredeyse bütün sosyal medya ağlarında kendini göstermektedir (Tam, 2021). Özellikle göçmenlerin tarafı olduğu toplumsal ya da bireysel sorunların tartışılması ırkçı nefret söylemi ve İslamofobi söylemlerini içeren bağlama oturmaktadır. Sosyal medya ağlarının denetimden uzak mecralar olması da böylesi söylemlerin daha fazla oluşması ve yaygınlaşmasına katkı sağlamaktadır. Sosyal medya kullanıcıları anonim olarak varlık göstermenin verdiği rahatlıkla marjinal davranışlar ya da söylemler geliştirebilmektedir. Dolayısıyla böylesi durumların sosyal medya ağlarında daha yaygın bir şekilde olması beklenen bir durumdur.

Öte yandan sosyal medya ağlarında İslamofobi söylemlerinin oluşturulduğu alanlara yönelik Awan (2016), çoğunlukla kapalı gruplar ve anonim hesapların yoğun bir şekilde kullanıldığını belirtmektedir. Başta Facebook olmak üzere bazı sosyal medya ağları kapalı gruplar oluşturarak dar bir çevrede tartışma ve paylaşım alanı oluşturulmaktadır. Yankı odası olarak da tanımlanabilecek bu gruplar İslamofobi söylemlerinin en marjinal bağlamıyla ortaya atılabileceği alanlardır. Nitekim bu gruplar benzer düşünceye sahip bireylerin yer aldığı alanlar olmaktadır. Başka bir deyişle İslamofobik bireylerin yer aldığı bir alanda İslamofobi söylemleri daha gür bir sesle ve aşırılık içerecek şekilde oluşturulacaktır. Bir diğer biçimi olan anonim hesaplarla İslamofobi söylemleri yayma ise özellikle Müslümanların çoğunlukta olduğu toplumlarda sıkça kullanılabilecek bir araçtır. Dijital ağlarda ürettiği söylem ve yaydığı nefretin fiziki yaşamda kendisine bir karşılığı olmayacağı düşüncesi anonim hesaplarla İslamofobi söylemleri üretmeye yönlendirmektedir. Buna ek olarak ortaya çıkardığı nefret söyleminin hukuki karşılığının daha zayıf olacağı inancı da anonim hesap kullanmanın nedenleri arasında gösterilebilir.

3. Yöntem

Bu çalışmada, Türkiye’de sosyal medya ağlarında göç ve göçmen karşıtlığı bağlamında üretilen İslamofobi söylemlerine odaklanılmıştır. Türkiye’de sosyal medya ağlarında üretilen İslamofobi söylemlerinin yapısını incelemek amacıyla X platformunda göçmen karşıtı paylaşımlar incelenmiştir.

Çalışma kapsamında göçmen karşıtlığının yankı odaları olarak değerlendirilebilecek olan #Suriyeliler, #OrtaDoğulular ve #suriyelilerdefolsun gibi etiketler ve “göçmen”, “mülteci” ve “Suriyeli” gibi anahtar kelimelerle arama yapılmıştır. Buna ek olarak İslamofobi içeriği oldukça yüksek olan #şeriatistemiyoruz etiketi de incelemeye dâhil edilmiş ve göç ve göçmen karşıtı bağlamda üretilen İslamofobi söylemleri belirginleştirilmiştir.

Çalışma kapsamında gerçekleştirilen incelemenin X platformu üzerinden gerçekleştirilmesi üç ana nedene dayanmaktadır. Bunlardan ilki bütün sosyal medya ağlarının da ortak özelliği olan anonim olma ve dijital ağlarda bireylerin daha radikal görüşler savunabilmesidir. İslamofobi gibi ötekileştirme ve nefret söylemlerine yönelik incelemelerde daha zengin veri setlerinin anonimlik sağlayan alanlardan elde edileceği düşünülmektedir. Bir diğer gerekçe ise Türkiye’de sosyal medya kullanıcı sayıları ve X’in Türkiye’de kullanıcı sayıları ile dünya genelindeki kullanıcıları arasında Türk kullanıcıların konumu yer almaktadır. Nitekim Türkiye dünya genelinde en fazla X kullanıcısı bulunan 6. Ülke konumundadır (We are social, 2025). Buna ek olarak politik tartışmaların en yoğun olduğu sosyal medya ağı da X platformudur. Son ana neden ise çalışmanın araştırma yöntemine dayanmaktadır. Nitekim çalışmada netnografik yöntem benimsenmiştir.

Netnografi, dijital dünyada ya da çevrimiçi ortamlarda var olan kültürlerin incelenmesine yardımcı olan bir araştırma yöntemidir. Bu anlamda netnografik yöntem, klasik etnografi araştırmalarının dijital dünyaya tam anlamıyla uyarlanması olarak tanımlanabilir. Başka bir deyişle etnografik incelemelerde bir kültür ya da topluma yönelik gözlemin dijital ağlar üzerinden ve dijital kültürlerle yönelik olarak gerçekleştirilmesi netnografik araştırmayı oluşturmaktadır (Kozinets, 1998; Kozinets, 2015; Tiryaki, 2023). Netnografik çalışmalarda incelenmek istenen kültüre yönelik araştırma bilgisayar teknolojilerinin erişilebilirlik, anonimlik ve arşivleme gibi işlevleri ile gerçekleştirilir. Bu bakımdan netnografik yaklaşım ile başta sosyal medya olmak üzere dijital dünyadaki gruplar ve onların kültürleri incelenir (Kozinets, 2019).

Araştırmanın ilk aşamasında örnekleme dâhil edilecek X paylaşımlarının kapsamının belirlenmesine yönelik çalışma gerçekleştirilmiştir. “Göçmen”, “Mülteci” ve “Suriyeli” gibi anahtar kelimelerle X platformunda arama yapılarak elde edilen paylaşımlar ön incelemeden geçirilmiştir. Bu süreçte #OrtaDoğulular, #suriyelilerdefolsun ve #şeriatistemiyoruz etiketlerinin yoğun bir şekilde kullanıldığı saptanmıştır. Bütün bunlar göz önüne alındığında oldukça yüksek sayıda paylaşım sayısı olduğu saptanmıştır. Nitekim aramalarda elde edilen paylaşımlar MAXQDA nitel veri analiz programının içe aktarma yöntemiyle kaydedilmiş ve 10 bin paylaşım kaydedilmiştir. Bu aşamada haberler, paylaşımlara yönelik yanıtlar ve 2025 yılından önce yapılan paylaşımlar inceleme dışında bırakılarak 1 Ocak 2025 ile 31 Mart 2025 tarihlerini kapsayan 3 aylık dönem incelemeye alınmıştır. Söz konusu sınırlandırmaların ardından tekrar MAXQDA nitel veri analiz programına aktarılan 8 bin paylaşım gözlem notu olarak kaydedilmiştir.

İncelemenin ikinci aşamasında analizin gerçekleştirileceği çerçeve belirlenmiş ve uygulama gerçekleştirilmiştir. Bu aşamada ilk olarak İslamofobi literatürü incelemeye alınmış ve buna göre bir kodlama geliştirilmiştir. Kodlama uygulanırken alan notlarının gereklerine uygun olarak yeni kodlamalar oluşturulmuştur. Literatürde İslamofobi söylemlerinin ortaya çıkmasına ilişkin 7 farklı form saptanmıştır. Bunlar: Allah’a hakaret, Peygamber Muhammed’e hakaret, Kur’an-ı Kerim’e hakaret, İslami sembollere saldırı, İslam’ı terör ile ilişkilendirmek, İslam’ı barbarlıkla ilişkilendirmek ve Politik aşırılık şeklindedir (Abbas, 2001; Allen, 2007). Ancak Türkiye’de X platformunda üretilen İslamofobi söylemleri arasında Allah’a hakaret, Peygamber’e hakaret ve Kur’an-ı Kerim’e hakaret neredeyse hiç kullanılmamıştır. Buna ek olarak İslam’ı terörle ilişkilendirme daha çok göçmen karşıtlığı bağlamında

sıkça görülmüş ancak literatürde belirtildiği bağlamın dışında yani dini değil ona inanları terörle ilişkili görerek İslamofobi söylemi üretildiği görülmüştür. İslam’ı terörle ilişkilendirmek ve İslam’ı barbarlıkla özdeşleştirmek benzer bağlamlarda kullanılmıştır. Kodlama sırasında görülen İslamofobi kategorisi ise, yaşam tarzı ve toplumsal uyum özellikle de laiklik isteği bağlamında İslamofobi söylemleri saptanmış ve analize dâhil edilmiştir. Çalışmada nitel bir yöntem benimsenmesi nedeniyle analiz de niteliksel olarak gerçekleştirilmiştir. Analiz soruları ise şu şekilde oluşturulmuştur:

1. X platformunda göçmen karşıtlığı bağlamında üretilen İslamofobik söylem nasıl inşa edilmektedir?
2. Göçmen karşıtlığı İslamofobik söyleme nasıl etki etmektedir?
3. İslamofobik söylem hangi kategoride yoğunlaşmaktadır?
4. İslamofobik söylem X platformunda dolaşıma sokulurken hangi etiketler kullanılmaktadır?

4. Bulgular

Türkiye’de, X platformunda göç ve göçmen karşıtlığı bağlamında üretilen İslamofobi söylemleri 5 ayrı kategoride toplanmıştır. Söz konusu kategorilerden İslami sembollere saldırı, İslam’ı (Müslümanları) terör ile ilişkilendirmek, İslam’ı (Müslümanları) barbarlıkla ilişkilendirmek ve Politik aşırılık olmak üzere 4 kategori literatüre dayanarak oluşturulmuş ve verilerde de karşılığı olduğu saptanmıştır. Buna ek olarak yaşam tarzı ve toplumsal uyum ise paylaşımlarda sık vurgulanan ve İslamofobi söylemleri içeren paylaşımlar kategorisi olmuştur. Yaşam tarzı ve toplumsal uyum ayrı iki kategori olarak da değerlendirilebilir. Ancak hem bu iki durumun birbiri ile ilişkisi hem de içeriklerde görülen ilişki bağlılığı nedeniyle tek bir kategori olarak değerlendirilmiştir. İncelemeye alınan paylaşımlarda en çok görülen İslamofobi kategorisi İslami sembollere saldırı olmuştur. Bu anlamda üretilen İslamofobi söylemleri daha çok İslam dinin yaşayış biçimlerine karşı söylemlerde görülmüştür. Özellikle kadınların dini değerlere göre giyinmesi İslamofobi söylemlerinin üretilmesinde sıkça kullanılmıştır. Buna ek olarak göçmenleri dini bağlamdan ötekileştirme onların inancını sorgulama şeklinde de gerçekleştirilmiştir.

İslami sembollere saldırı

İslami semboller, aslında insanların yaşamını dini değerlere uygun hale getirme aşamasında ortaya çıkardıkları yaşayış biçimi ya da kültür olarak tanımlanabilir. Bu anlamda insanların hem gündelik yaşamının şekillenmesi hem de toplumsal yaşamın ortak kullanım alanlarında birçok etmen İslami sembollerle ilişkilendirilmektedir. Söz konusu etmenler arasında yeme içime biçimlerinden giyim tarzına kadar ya da bina ve alanların inşa edilmesi veya şekillendirilmesine kadar birçok durum İslami sembollerini oluşturmaktadır (Samari ve diğerleri, 2018). İslami semboller arasında Litchmore ve Safdar (2016), giyim tarzının önemli bir yer tuttuğunu belirtmektedir. Özellikle kadınların giyim tarzında bulunan başörtüsü ve tesettürlü giyim İslami sembollerin başında gelmektedir. Öte yandan erkeklerin giyim tarzına ilişkin de İslami sembollerin bulunduğunu belirtmek gerekmektedir. Buna ek olarak cami, minare, ezan ve dini bayramlar gibi birçok İslami sembol bulunmaktadır. Söz konusu İslami semboller gündelik yaşamda önemli yer edinmektedir.

Göç ve göçmen karşıtlığı bağlamında üretilen İslamofobi söylemleri İslami sembollere saldırı içeren bağlamda oldukça yoğun bir şekilde görülmektedir. Özellikle kadınların giyimi üzerinden İslamofobi söylemlerinin sıkça tekrarlandığı saptanmıştır. Örnek 1: “Gözü dahil kapkara giyinmiş bu bir şey göremez ki düşünsün... anlattığını anlasın” ve Örnek 2: “Millete gelen göçmenler ya okumuş ya zengin ya ülkeye bir şey veriyor hiç olmazsa sarışın güzel karılar geliyor biz de kara Fatmalar sakallı cübbeli Suri afgan” her iki örnekte de giyim ve görünüş üzerinden İslami sembollere saldırı ve İslamofobik söylem üretildiği görülmektedir. Örnek 1’de dini değerleri göz önüne alarak giyinen bir

kadının zihinsel eylemlerini yerine getiremeyeceği üzerinden bir nefret söylemi geliştirilmekte ve bir anlamda onun düşünme ya da anlama yeteneğinin İslam dini ile ortadan kaldırıldığı ileri sürülmektedir. Örnek 2’de ise kara Fatma yakıştırmaları ile kadının giyim tarzı üzerinden bir İslamofobi söylemi gerçekleştirilirken bütün olarak değerlendirildiğinde söz konusu paylaşımın göçmen karşıtı olmanın ötesinde doğrudan Müslümanlara karşı bir tutum olduğu söylenebilir.

İslam’ı (Müslümanları) terör ile ilişkilendirmek

İslamofobi söylemleri, ilk ortaya çıktığı Batılı toplumlarda çoğunlukla İslam’ı terörle ilişkilendirme stereotipleri ile oluşturulmuştur. Batı toplumlarında yaşanan birçok şiddet ya da terör olayı Müslümanlarla ilişkili olarak tartışılmıştır. Özellikle 11 Eylül saldırılarının ardından bu algı giderek yaygınlaşmış ve İngiltere ardından da Fransa’da yaşanan olaylarla pekişmiştir (Awan, 2016; Cervi ve diğerleri, 2021). Türkiye’de İslamofobi söylemlerinde İslam’ı terörle ilişkilendirme çok daha az görülmektedir. Ancak özellikle IŞİD gibi bazı terör örgütlerinin faaliyetleri bu söylemleri son yıllarda artırmıştır. Bütün bunlara ek olarak son yıllarda özellikle de Suriye ve Afganistan’dan gelen göçmen erkekler için terörle ilişkili olduklarına yönelik söylemler görülmektedir. Söz konusu söylemler İslamofobi söylemlerinin oluşması ve yaygınlaşmasında da önemli bir rol oynamaktadır. Nitekim bu söylemler hem göçmen karşıtlığı hem de göçmenlerin dini inancına ilişkin bir önyargıyı barındırmaktadır.

Türkiye’de göç ve göçmen karşıtlığı bağlamında üretilen İslamofobi söylemlerinde göçmenleri terörle ilişkilendirme stereotipi yalnızca Afganistan, Irak ve Suriye’den gelen göçmenler için kullanılmaktadır. Buna ek olarak Suriye’den gelen göçmenler için terör algısının daha az olduğu ancak Afganistan’dan gelen erkek göçmenlerin büyük bir oranda terörle ilişkilendirildiği görülmektedir. Örnek 1: *“İran sınırını yürüyüp geçen bazıları Taksim’e kadar gelen bazıları Anadolu’da çobanlık yapan kişiler kim El kaide adına kaç kişi öldürmüş ülkesinde biliyor muyuz”* ve örnek 2: *“ülke bir baştan bir başa İslamcı terör örgütlerinin militanları ile doldu ortadoğuda ne kadar terör örgütü varsa hepsinden bizde var”*. Örneklerde de görüldüğü gibi göçmenlerin hepsinin terör örgütü bağlantılı olduğu algısı ön plana çıkmaktadır. Gelen bütün göçmenlerin bir şekilde terör eylemlerine karıştığı ya da bir örgütün üyesi olduğu savunulmaktadır. Böylece hem göçmen karşıtlığı yapılmakta hem de göçmenlerin üyesi olduğu iddia edilen terör örgütlerinin radikal İslamcı görüşleri üzerinden İslamofobi gerçekleştirilmektedir.

İslam’ı (Müslümanları) barbarlıkla ilişkilendirmek

Türkiye’de üretilen İslamofobi söylemlerinde şiddet unsuru terörle ilişkilendirmede stereotipinden çok daha fazla kullanılmaktadır. Pirro ve Kassel (2017), Batılı toplumlarda görülen İslamofobi söylemlerinin altında İslam dini ve Müslümanların şiddete meyilli olduğu için medeni yaşama uyum sağlayamamasının yattığını belirtmektedir. Onlara göre Batılı toplumlarda görülen İslamofobi bu algı ya da önyargı nedeniyle artmaktadır. Türkiye’de de böylesi bir algı ve önyargının olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim göçmen karşıtlığının büyük oranda bu algıya dayandığı görülmektedir. Buna ek olarak söz konusu algı İslamofobi söylemlerini de geliştirmektedir.

Göçmenler bağlamında üretilen İslamofobi söylemlerinde barbarlık stereotipi çoğunlukla kadına şiddet, kadın ve çocuk cinayetleri ve kadınların kısıtlanması gibi cinsiyet temelli sorunlarla ilişkili olmaktadır. Örnek 1: *“....inancında kadının bir değeri yok ki istediği gibi tecavüz eder öldürür geçer”* paylaşımı hem dini hem de inanları ötekileştiren ve şiddetle ilişkilendiren bir yapı görülmektedir. Ancak bu paylaşımın çalışmaya dâhil edilmeyen küfür de içeren kısmı doğrudan göçmenleri hedef almaktadır. Bu anlamda göçmenlere yönelik bir önyargı ile oluşturulmuş bir İslamofobi söylemidir. Benzer şekilde örnek 2: *“Bir kadının kendini reddedebileceğinden bir haber çünkü bedevi coğrafyasında kadın alınıp*

satılan bir şey olduğuna inanıldığı için çatır çatır kadın öldürüyorlar” kadın cinayetlerinin göçmenlerin inancı burada dini inancı da kapsayan bir görüş ile İslamofobi üretilmektedir. Bütün bunlara ek olarak göçmen karşıtı söylemlerde göçmenleri şiddetle ilişkilendirme çok daha yaygın görülürken bunların içerisinde açık bir şekilde İslamofobi içeren paylaşımlar azınlıkta kalmaktadır.

Politik aşırılık

Batıda İslamofobi söylemleri, İslam ve Müslümanların geri kalmış ve otoriter bir politik yapılaraya sahip olduğu önyargısına da dayanmaktadır. Bu önyargı, İslam dini ve Müslümanların geri kalmışlığının radikal siyasi kimlikler oluşturmaları ya da bunlara karşı direnmemeleri olduğu iddia edilmektedir. Elbette İslami politik aşırılık terör ile ilişkilendirilen yapıları da içermektedir. Bu bakımdan El Kaide gibi yapılanmalar ya da Orta Doğu’daki iktidar modelleri politik aşırılığın bir kaynağı olmaktadır. Bunlara ilişkin politik söylemler ve anti söylemlerin geliştirilmesi politik aşırılık bağlamında İslamofobi’ye kaynaklık etmektedir (Ekman, 2015; Shah, 2019). Türkiye’de politik aşırılık bağlamında üretilen İslamofobi söylemleri ise Türkiye’nin laik ve demokratik devlet vasfının tehlikede olduğu algısına dayanmaktadır.

Türkiye’de göçmen karşıtı bağlamda üretilen İslamofobi söylemlerinde mevcut düzeni muhafaza etme amaçlı söylemlerin ön plana çıktığı söylenebilir. Örnek 1: *“Bunca arap şeriatı normalleştirmek için ülkeye dolduruluyor uyanın”* şeklindeki paylaşımda hem göçmen karşıtlığı hem de göçmenlerin geldiği ülkelerdeki radikal politik yapılar üzerinden bir İslamofobi söyleminin gerçekleştirildiği görülmektedir. Örnek 2: *“#şeriatistemiyoruz laik Türkiye cumhuriyetine en büyük tehdit bu araplar Afganlardır Türkiye laiktir laik kalacak”* burada ise laiklik üzerinden bir söylem geliştirilirken ülkedeki siyasal rejimin değişeceği ve Orta Doğu’daki devletlere benzer bir yönetim sisteminin ortaya çıkacağı düşüncesi İslamofobi’nin kaynağı olmaktadır. Politik aşırılık bağlamında üretilen İslamofobi söylemlerinin korku ve muhafazakâr düşünce refleksleriyle ortaya çıkmaktadır.

Yaşam tarzı ve toplumsal uyum

Göç, bir yerden başka bir yere giderek yerleşmenin ötesinde farklı kültürleri bir araya getirme ve toplumsal etkileşimleri ortaya çıkarma işlevine de sahiptir. Göç eden ile göç alan toplumların arasında uyum sağlanması durumunda zengin bir kültür ortaya çıkarken söz konusu uyum çok da kolay olan bir durum değildir. Nitekim birçok toplum bu anlamda sorunlar yaşamaktadır. Avrupa’da özellikle Müslüman göçmenler toplumsal yaşama uyum sağlayamadığı gerekçesiyle ciddi anlamda ötekileştirilmektedir (Aras & Sağiroğlu, 2018). Bu toplumsal uyum sorunu yaşam tarzı ve dini inanış gibi nedenlerle daha belirgin olarak ortaya çıkmaktadır. Nitekim dini inanış nedeniyle ortaya çıkan toplumsal uyumsuzlukta ötekileştirilen taraf Müslüman olduğunda İslamofobi de kaçınılmaz olarak ortaya çıkmaktadır.

Türkiye’de toplumsal uyum sorunu nedeniyle görülen İslamofobi söylemlerinde Avrupa’daki kadar dini inanış temelli söylemlerin görülmediğini söylemek mümkündür. Ancak Türkiye’de yaşam tarzı ve dünyayı algılama biçimleri bakımında ciddi farklılıkların ortaya çıktığı ve İslamofobi’nin de dini konumlandırma bakımından söylemlere yansıdığı görülmektedir. Örnek 1: *“Çarşafli kadın: Kocası üstüne 2 kadın daha aldı, yanında erkek olmadan tek başına sokağa çıkması yasak, araba sürmesi yasak, resmi nikahı yok, imam nikahı var. Şükür, kader gibi palavralarla ve hayallerinin cennette gerçekleşeceğini kabullenmiş, okula gönderilmemiş.”* Örnek 1’de anlatılan durum Arap kökenli göçmen kadınlar için kullanılmakta ve giyim tarzından yaşam tarzına kadar birçok anlamda ötekileştirme ve aşağılama gerçekleştirilmektedir. Elbette bütün bunlar İslami inanış ve yaşayış biçimine karşı da bir söylemi içermektedir ve bu anlamıyla göçmenler bağlamında toplumsal uyumsuzluk barındıran bir İslamofobi ortaya çıkarmaktadır. Benzer şekilde örnek 2: *“Gelmiş suri 3 4 karısı var, sayısını bilmediği*

çocuğu var bedavacı hayatının üstüne bir de duygu sömürsü yapıyor din kardeşimiz” de toplumsal uyumsuzluk bağlamında bir İslamofobi söylemini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu paylaşım bazı İslamofobi unsurlarını örtülü olarak içermesine karşın medeni kanuna aykırı evlenmeyi ve yardımlaşma unsurlarını dini temelli bir eleştiriye dayandırmaktadır. Buna ek olarak burada göçmenlerle oluşan toplumsal uyumsuzluk açık bir şekilde görülmektedir. Burada belirtilen örneklerin yanı sıra giyim tarzı ve evlilik biçimleri başta olmak üzere gündelik yaşamı oluşturan diğer etmenler bağlamında İslamofobi söylemlerinin sıkça kullanıldığı ve dolaşıma sokulduğu görülmektedir.

Grafik 1: İslamofobik söylem içeren tweetlerin kelime bulutu

İncelemeye alınan tweetlerde kullanılan kelimelere bakıldığında İslamofobik söylemden daha çok milliyetçi bağlam ön plana çıkmaktadır. Kelime bulutuna bakıldığında “Türk”, “Türkiye”, “Arap” ve “Suriyeli” gibi kelimeler dikkat çekmektedir. İslamofobik bağlama bakıldığında ise “dinci” “İslamcı”, “şeriat” ve “laiklik” gibi kelimeler gözükmemektedir. Bu anlamda kullanılan kelimelerin milliyetçi bir çizgide göçmen karşıtlığı ve İslamofobik söylem içerdiği söylenebilir.

Sonuç

Sosyal medya günümüzde insanların yaşamında önemli bir yer tutmakta ve bu durum hem nicelik hem de nitelik bağlamında belirgin bir şekilde görülmektedir. Nitekim insanların sosyal medyada geçirdiği zaman sürekli olarak artmakta ve insanlar sosyal medya ağlarından etkilenerek gündelik yaşamlarını şekillendirmektedir. Böylesi bir etkiye sahip olan sosyal medya ağlarının inşaların politik ve dini görüşlerinin şekillenmesi daha doğrusu etkilenerek daha belirgin hale gelmesi söz konusudur. Bu anlamda insanları inancı nedeniyle ötekileştirme ve dışlama davranışları da sosyal medyada ortaya çıkmakta ve yaygınlaşmaktadır. Bu çalışmada Türkiye'deki göçmenlere yönelik dışlama ve ötekileştirmenin inanç temelli boyutu olan sosyal medyadaki İslamofobi söylemleri incelenmiştir. Çalışmada İslamofobi söylemlerinin göçmenleri ötekileştirmek ve dışlamak için kullanıldığı saptanmıştır.

Çalışma kapsamında incelenen tweetlere bakıldığında göçmenlere yönelik nefret söylemi, örtülü ve açık İslamofobi söylemleri içeren paylaşımlar görülmüştür. Türkiye’deki sosyal medya kullanıcılarının göçmenler bağlamında ürettikleri İslamofobi söylemlerinde çok büyük bir oranda İslami semboller içeren giyim tarzı ve sosyal yaşamda uyumsuzluk vurgusu ön plana çıkmıştır. Burada görülen İslamofobi söylemleri kadınların giyim ya da kadına toplumsal yaşamda verilen değer üzerinden kurgulanmıştır. Ancak erkek göçmenlerin giyim tarzı ve Türk kültürü ile olan ayrışma da İslamofobi

söylemlerine yansımıştır. Öte yandan İslami sembollere saldırı bağlamında ezana, camiye saldırı gibi şeylerin saptanmaması göçmen bağlamında inceleme yapılmasına dayanmaktadır.

Çalışma kapsamında incelenen tweetlerin dayandığı bir diğer stereotipi olan İslam’ı terör ile ilişkilendirme Türkiye’de kendine özgü bir bağlamda ortaya çıkmıştır. Başka bir deyişle Batılı toplumlardan farklı bir bağlamda ortaya çıkarak İslam dinini değil ona inanan göçmenleri terörle ilişkilendiren bir bağlamda kullanılmıştır. Özellikle Afganistan’dan gelen göçmenler için yoğun bir şekilde terörist iddiası kullanılmış ve bu da sarık cübbe giyimini de içeren söylemlerle İslamofobik bir bağlamda gerçekleştirilmiştir. Buna ek olarak Türkiye’ye gelen göçmenlerin geldiği ülkelerdeki yönetim sistemleri ve terör örgütleri göçmenlerle ilişkilendirilerek ötekileştirme gerçekleştirilmiştir. Söz konusu ötekileştirme göçmenlerin dini inancını da kapsayarak İslamofobik bir bağlamda oluşmuştur. Bunda başta ABD olmak üzere Batılı toplumların İslamofobi söylemlerinde sıkça kullandığı “İslami terör” söylemleri de etkili olduğu söylenebilir.

Bir diğer İslamofobi söylemleri kategorisi olan İslam’ı barbarlıkla ilişkilendirmek de İslam dininden ziyade Türkiye’ye gelen göçmenleri barbarlıkla ilişkilendirme bağlamında ortaya çıkmıştır. Batılı toplumdaki İslamofobi söylemlerine benzer şekilde şiddet, tecavüz suçlamaları ve medeni anlamda geri kalmışlık Türkiye’de de görülmektedir. Ancak Türkiye’de göçmenler bağlamındaki İslamofobi söylemlerinde kadına şiddet ve tecavüz vurgusu dikkat çekmektedir. Göçmenlerin bu tarz eylemlerle anılması durumlarında yoğun bir paylaşım ağının oluştuğu saptanmıştır. Bu tarz durumlar göçmenlerin dini inanışları ile ilişkilendirilirken medeni kanundan yoksun olmaları ve dini kanunların bu şekilde davranmalarına kaynaklık ettiği vurgusu İslamofobi söylemlerinde ön plana çıkmıştır.

Türkiye’de göçmenler bağlamında üretilen İslamofobi söylemlerinde politik aşırılık daha çok muhafazakâr bir temelle ortaya çıkmıştır. Nitekim Türkiye’nin laik ve demokratik sistemini muhafaza etme düşüncesi ve göçmenlere yüklenen anlamın bu değerler için bir tehdit olduğu algısı ön plana çıkmaktadır. Bu anlamdaki İslamofobi söylemlerinde göçmenlerin kendi ülkelerindeki İslami şeriat kültürünü ve yönetim biçimini Türkiye’ye taşıyacağı ve bunu normalleştireceği endişesi görülmektedir. Söz konusu endişe de göçmen karşıtlığı ve İslamofobi söylemlerinin kaynağını oluşturmuştur.

Çalışma kapsamında incelen son kategori olan yaşam tarzı ve toplumsal uyumsuzluk sorunu ise kültürel bağlamda ortaya çıkan ve göçmenlerle entegrasyonun sağlanamamasına dayanan bir İslamofobi kategorisi olmuştur. Göçmenlerin kendi kültürlerini yaşatan ve geldikleri yerlerdeki yaşam tarzlarına benzer yaşam sürdürme çabaları ötekileştirme kaynağı olmaktadır. Burada ortaya çıkan ötekileştirme yaşayış biçiminde dini merkeze koyma noktasında daha belirgin hale gelmektedir. Bir anlamda burada görülen İslamofobi’nin toplumsal değişime ya da göçmenlerin getirdiği kültüre karşı bir direniş olarak da değerlendirilebilir.

İslamofobik söylemi farklı mecralarda inceleyen birçok çalışma alanyazında görülmüştür. Fransız basınında seçim döneminde İslamofobik söyleme bakıldığında aşırı sağ politikacıların söylemleri ve gazete haberlerinde İslamofobik söylem görülmüştür (Dondurucu, 2022). Fransız basınında İslamofobik söylemin Müslümanları terörle ilişkilendiren ve şiddete meyilli olarak konumlandırıran dil kullanıldığı görülürken bu çalışmada da göçmenler bağlamında üretilen İslamofobik söylemde aynı sonuçlara ulaşıldığı saptanmıştır. Türkiye’deki göçmenlerin de terör ile ilişkili olduğu ve şiddete meyilli oldukları vurgulanırken bu durum dini inanışla da bağdaştırılmıştır. Ancak Türkiye’de İslam dini şiddet kaynağı olarak görülmezken Arap Müslümanlar bu kategoride değerlendirilmiş yani göçmen karşıtlığı daha baskın olmuştur. Öte yandan Kılıcı ve arkadaşları (2017) sosyal medyada İslamofobik söylemde kullanılan çeşitli kalıp yargıların yaygın bir şekilde kullanıldığını saptamıştır. Bu çalışmada yapılan incelemede de İslamofobik söylemin çeşitli kalıp yargıları kullanarak yoğun bir şekilde gerçekleştirildiği görülmüştür. Batılı toplumlarda özellikle de Avrupa’da İslamofobik söylem ile göç ilişkisini inceleyen

çalışmalar (Barın, 2021; İlğaz, 2023; Saraçlı, 2019) göç ve göçmenlere karşı tavrın İslamofobi söylemlerini de kapsadığını saptamıştır. Belirtilen çalışmalarda göçmen karşıtlığının söylem ve eylemsel karşılığında İslamofobik söylemin de olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmada da benzer şekilde Türkiye’de üretilen göçmen karşıtı söylemlerin İslamofobik söylemi de kapsadığı sonuna varılmıştır.

Kaynakça

- Abbas, T. (2001). Media capital and the representation of South Asian Muslims in the British press: An ideological analysis. *Journal of Muslim Minority Affairs*, 21(2), 245–257.
- Abbas, T. (2019). *Islamophobia and radicalisation: A vicious cycle*. Oxford University Press.
- Alikılıç, Ö., Gökaliler, E., & Alikılıç, İ. (2021). Nefret söylemi üzerinden ötekileştirme: Twitter’da mültecilere yönelik nefret tipolojisi analizi. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 36, 501–520. <https://doi.org/10.31123/akil.989074>
- Allen, C. (2007). Islamophobia and its consequences. İçinde S. Amghar, A. Boubekur, & M. Emerson (Eds.), *European Islam: Challenges for public policy and society* (ss. 144–167). Centre for European Policy Studies.
- Allen, C. (2010). Fear and loathing: The political discourse in relation to Muslims and Islam in the British contemporary setting. *Politics and Religion Journal*, 4(2), 221–236.
- Aras, İ., & Sağiroğlu, A. (2018). Avrupa aşırı sağında göçmen karşıtlığı: Fransa ve Macaristan örnekleri. *Mukaddime*, 9(3), 59–78.
- Aras, İ., & Sağiroğlu, A. (2020). Almanya için Alternatif Partisi’nin göçmen karşıtlığı. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 20(46), 33–54.
- Awan, I. (2016). Islamophobia on social media: A qualitative analysis of Facebook’s walls of hate. *International Journal of Cyber Criminology*, 1–20. <https://doi.org/10.5281/zenodo.58517>
- Barın, H. (2021). Avrupa’da İslamofobi bağlamında göçmen karşıtlığı ve mülteci krizi. *ULİSA*, 13, 1–6.
- Bayraklı, E., & Hafez, F. (2019). Introduction. İçinde E. Bayraklı & F. Hafez (Eds.), *Islamophobia in Muslim majority societies*. Routledge.
- Bayraklı, E., & Yerlikaya, T. (2017). Müslüman toplumlarda İslamofobi: Türkiye örneği. *Ombudsman Akademik*, 2(7), 51–70. <https://doi.org/10.1017/S2151348100003402>
- Beka, R. (2019). Islamophobia in the contemporary Albanian public discourse. İçinde E. Bayraklı & F. Hafez (Eds.), *Islamophobia in Muslim majority societies* (ss. 45–58). Routledge.
- Binark, M., & Çomu, T. (2012, January 20). Sosyal medyanın nefret söylemi için kullanılması ifade özgürlüğü değildir! *Yeni Medya: İnternet, sosyal ağlar ve dijital oyunlar*. Retrieved September 18, 2025, from <http://yenimedya.wordpress.com/2012/01/20/sosyal-medyanin-nefret-soylemi-icin-kullanilmasi-ifadeozgurlugu-degildir/>
- Bleich, E. (2012). Defining and researching Islamophobia. *Review of Middle East Studies*, 46(2), 180–189.
- BM UNHCR. (2025). *Türkiye istatistikleri*. Retrieved April 29, 2025, from <https://www.unhcr.org/tr/hakimizda/unhcr-tuerkiye-istatistikleri>
- Canatan, K. (2012). *Avrupa’da çokkültürlülük, entegrasyon ve İslam*. Kum Saati Yayınları.
- Canatan, K. (2013). Avrupa toplumlarının göç algıları ve tutumları: Sosyolojik bir yaklaşım. *Sosyoloji Dergisi*, 3(27), 317–332.

- Cervi, L., Tejedor, S., & Gracia, M. (2021). What kind of Islamophobia? Representation of Muslims and Islam in Italian and Spanish media. *Religions*, 12(6), Article 427. <https://doi.org/10.3390/rel12060427>
- Dondurucu, Z. (2022). Fransız gazetelerinde “İslam”ın temsili ve İslamofobinin inşası: Le Figaro, Le Monde ve L’opinion örneği. *TRT Akademi*, 7(15), 532–573. <https://doi.org/10.37679/trta.1101043>
- Ekman, M. (2015). Online Islamophobia and the politics of fear: Manufacturing the green scare. *Ethnic and Racial Studies*, 38(11), 1986–2002.
- Eray Yardım, G. (2024). Çevrimiçi alanda yükselen nefret: İslamofobi’nin sosyal medyada yayılma mekanizmaları ve kullanıcı tutumları. İçinde B. Uzun (Ed.), *Sosyal medya ve İslamofobi* (ss. 127–154). Tablet Yayınları.
- Erayman, İ. O. (2022). Radikal sağ popülizm ve göç karşıtlığı. *İçtimaiyat*, 6(Göç ve Mültecilik özel sayısı), 339–357.
- Fuchs, C. (2014). *Sosyal medya: Eleştirel bir giriş* (İ. Saraçoğlu & İ. Kalaycı, Çev.). NotaBene Yayınları.
- Hastuti, H. B., Riani, R., & Fajrin, R. H. (2024). The Islamophobia controversy in Nussa dan Rarra cartoon film: An insight into Indonesian netizens’ tweets. *Asian Journal of Communication*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1080/01292986.2024>
- İçişleri Bakanlığı. (2025). *İçişleri Bakanı Ali Yerlikaya: Türkiye göç yönetiminde dünyaya model ülke*. Retrieved April 29, 2025, from <https://www.goc.gov.tr/icisleri-bakani-ali-yerlikaya-turkiye-goc-yonetiminde-dunyaya-model-ulk-merkezicerik#:~:text=1%20Haziran%202023%20tarihinden%2011,260%20bin.%22%20de%20C4%9Ferlendirmesinde%20bulundu.&text=%20B0%20C3%A7i%20C5%9Fleri%20Bakan%20B1%20Ali%20>
- İlgaz, S. (2023). Avrupa’da göçmen karşıtı tutum ve İslamofobi. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 140–166.
- Kahraman, M. (2014). *Sosyal medya 101 2.0: Pazarlamacılar için sosyal medyaya giriş*. MediaCat Kitapları.
- Kılıcı, Ş., Dondurucu, Z. B., & Uran, A. B. (2017). Yeni medya ortamlarında nefret söylemi: İslam karşıtlığı bağlamında nefret söylemi içeren videoların YouTube üzerinden incelenmesi. *AJIT-e: Online Academic Journal of Information Technology*, 8(30), 155–187. <https://doi.org/10.5824/1309-1581.2017.5.008.x>
- Kosba, M. (2019). Paradoxical Islamophobia and post-colonial cultural nationalism in post-revolutionary Egypt. İçinde E. Bayraklı & F. Hafez (Eds.), *Islamophobia in Muslim majority societies* (ss. 107–124). Routledge.
- Kozinets, R. V. (1998). On netnography: Initial reflections on consumer research investigations of cyberculture. *Advances in Consumer Research*, 25, 360–371.
- Kozinets, R. V. (2015). *Netnography: Redefined*. Sage.

- Kozinets, R. V. (2019). Netnography for management and business research. İçinde C. Cassell, A. L. Cunliffe, & G. Grandy (Eds.), *The SAGE handbook of qualitative business and management research methods* (ss. 384–397). Sage.
- Kurt, G. (2019). Yeni medyada nefret söylemi: YouTube’da Suriyeli mültecilere karşı üretilen nefret söylemi üzerine bir araştırma. *The Journal of International Lingual Social and Educational Sciences*, 5(1), 1–20. <https://doi.org/10.34137/jilses.490129>
- Laido, Z., Till, B., & Niederkrotenthaler, T. (2020). Short-term effects of media reports on terrorism that are consistent vs. not consistent with media recommendations on mass shootings: A randomized controlled trial. *Suicide and Life-Threatening Behavior*, 50(5), 948–962. <https://doi.org/10.1111/sltb.12636>
- Litchmore, R. V., & Safdar, S. (2016). Meanings of the hijab: Views of Canadian Muslim women. *Asian Journal of Social Psychology*, 19(3), 198–208. <https://doi.org/10.1111/ajsp.12141>
- Osman, M. M. (2017). Understanding Islamophobia in Asia: The cases of Myanmar and Malaysia. *Islamophobia Studies Journal*, 4(1), 17–36.
- Pirro, A., & Kessel, S. (2017). United in opposition? The populist radical right’s EU pessimism in times of crisis. *Journal of European Integration*, 39(4), 145–168.
- Said, E. W. (2016). *Orientalism: Western conceptions of the Orient*. Penguin Books.
- Samari, G., Alcalá, H. E., & Sharif, M. Z. (2018). Islamophobia, health, and public health: A systematic literature review. *American Journal of Public Health*, 108(6), 1–9.
- Saraçlı, M. (2019). Zenofobi (yabancı düşmanlığı) ve İslamofobi sorunları çerçevesinde Avrupa Birliği’nin göç sorununa yaklaşımları. İçinde B. Karabulut, M. N. Alkan, F. Purtaş, & K. E. Çelik (Eds.), *Kimlik ve göç çalışmaları sempozyumu bildiri e-kitabı* (ss. 117–140). Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi.
- Sayyid, S. (2014). A measure of Islamophobia. *Islamophobia Studies Journal*, 2(1), 10–25.
- Shah, S. Z. (2019). Post-coloniality, Islamization and secular elites: Tracing Islamophobia in Pakistan. İçinde E. Bayraklı & F. Hafez (Eds.), *Islamophobia in Muslim majority societies* (ss. 59–70). Routledge.
- Sides, J., & Citrin, J. (2007). European opinion about immigration: The role of identities, interests and information. *British Journal of Political Science*, 37(3), 477–504.
- Stier, S., Posch, L., Bleier, A., & Strohmaier, M. (2017). When populists become popular: Comparing Facebook use by the right-wing movement Pegida and German political parties. *Information, Communication & Society*, 20(9), 1365–1388.
- Tam, M. S. (2021). Sosyal medyada İslamofobik paylaşımlar: Twitter örneği. *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi (MEDİAD)*, 4(2), 281–299.
- TDK. (2025). Göç. İçinde *Türk Dil Kurumu sözlüğü*. Retrieved March 5, 2025, from <https://sozluk.gov.tr/>
- TDK. (2025). Göçmen. İçinde *Türk Dil Kurumu sözlüğü*. Retrieved March 5, 2025, from <https://sozluk.gov.tr/>
- Tiryaki, S. (2023). Sosyal medya araştırmalarında yeni bir bakış açısı: Netnografi. *SDÜ İfade*, 5(1), 54–62.

- Uzun, B. (2023). *Toplumsal bellek ve 12 Eylül: Hafıza, medya ve inşa*. Tablet Yayınları.
- Uzun, B. (2024). İslamofobi içerikli haberlerde dezenformasyon: Teyit.org üzerine bir inceleme. İçinde B. Uzun (Ed.), *Sosyal medya ve İslamofobi* (ss. 93–126). Tablet Yayınları.
- Uzun, B. (2024). İslamofobi söylemlerinin yayılmasında medyanın rolü: Bibliyometrik bir analiz. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(2), 718–733. <https://doi.org/10.11616/asbi.1454678>
- We Are Social. (2025). X kullanıcı sayıları [X user counts]. <https://www.hootsuite.com/pages/digital-trends-2021#c-237279>
- Zahed, S. E. (2019). Internalized Islamophobia: The making of Islam in the Egyptian media. İçinde E. Bayraklı & F. Hafez (Eds.), *Islamophobia in Muslim majority societies* (ss. 137–160). Routledge.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) Yazılı Basınının Tarihsel Gelişimi ve Günümüzdeki Eğilimlerinin İncelenmesi

An Examination of the Historical Development and Current Trends of the Print Media in
the Turkish Republic of Northern Cyprus (TRNC)

Mürvet Eskicioğlu¹

Araştırma Makalesi Research Article

Geliş tarihi/Received:
30.05.2025

Son revizyon teslimi/Last revision
received:
30.10.2025

Kabul tarihi/Accepted:
14.10.2025

Yayın tarihi/Published:
29.11.2025

Atıf/Citation:

Eskicioğlu, M. (2025). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) yazılı basınının tarihsel gelişimi ve günümüzdeki eğilimlerinin incelenmesi. *TAM Akademi Dergisi*, 4(2), 162–183.

<https://doi.org/10.58239/tamde.2025.02.004.x>

DOI:

10.58239/tamde.2025.02.004.x

Öz

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) yazılı basını, tarihsel süreçte siyasal, ekonomik ve toplumsal dönüşümlerden doğrudan etkilenmiş, farklı dönemlerde değişen sahiplik yapıları ve yayın anlayışlarıyla şekillenmiştir. Bu çalışma ile, KKTC yazılı basınının tarihsel süreci ile günümüzdeki gelişim yönelimlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada araştırma yöntemi olarak, argümantatif bir yaklaşım çerçevesinde analitik bir perspektif sunmak amaçlanmıştır. Araştırma kapsamında, KKTC'deki yazılı basının tarihsel gelişimi, mevcut mülkiyet yapıları ve bu yapılarla ilişkili olarak ortaya çıkan dönüşüm eğilimleri analiz edilecektir. Çalışmanın problemi olarak, medya sahipliğinin içerik üzerindeki yönlendirici rolü ve bu durumun basın özgürlüğü ile demokratik işleyişe etkileri belirlenmiştir. Çalışmada yanıtı aranacak temel sorular; günümüz KKTC yazılı basınının ne tür bir mülkiyet yapısına sahip olduğu ve hangi yönde bir gelişim eğilimi sergilediğidir. Araştırma bulguları, KKTC yazılı basınında hâkim olan üç ana sahiplik modelini ortaya koymaktadır: ideolojik çizgide yayın yapan gazeteler, doğrudan siyasi partilere bağlı olan gazeteler ve ticari holdinglere veya aile şirketlerine ait gazeteler. Bu yapılar, sadece medyanın ekonomik işleyişini değil, aynı zamanda içerik üretimini ve toplumsal etkisini de şekillendirmektedir. Çalışmanın önemi, KKTC yazılı basınında hangi yapısal eğilimlerin ve mülkiyet modellerinin baskın olduğunu ortaya koyarak, medyanın işleyiş hakkında daha derinlemesine bir kavrayış sunmasıdır. Elde edilen sonuçlar, Kıbrıs Türk basınının tarihsel süreç içerisinde hem yerel siyasal dinamiklerden hem de uluslararası müdahalelerden yoğun biçimde etkilendiğini göstermektedir. Yazılı basında öne çıkan sahiplik türlerinin, gazetecilik anlayışlarını da doğrudan etkilediği tespit edilmiştir. Bu bağlamda çalışma, Kıbrıs Türk basınında üç temel gazetecilik biçiminin ön plana çıktığını ortaya koymaktadır: dava gazeteciliği, propaganda gazeteciliği ve barış gazeteciliği. Bu gazetecilik türleri, yalnızca haberin içeriğini değil, aynı zamanda medyanın siyasal pozisyonunu da belirlemektedir.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs Türk Basını, Tarihsel Gelişim, Sahiplik Yapısı, Medya Politikası, Basın Özgürlüğü

¹ İstanbul Ticaret Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Öğrencisi, meskicioglu@bigmedia.com.tr, ORCID ID: 0009-0003-7306-0346

ABSTRACT

The print media of the Turkish Republic of Northern Cyprus (TRNC) has been directly shaped by political, economic, and social transformations throughout its history, reflecting shifts in ownership structures and editorial orientations over different periods. This study aims to examine the historical trajectory and current developmental trends of the TRNC's print media. Employing an argumentative approach within an analytical framework, the research investigates the historical evolution of the press, the prevailing ownership models, and the transformation patterns emerging in connection with these structures. The central research problem is the influential role of media ownership in shaping content and its implications for press freedom and democratic functioning. The study addresses two key questions: What ownership structures characterize today's TRNC press, and in what directions is it evolving? Findings reveal three dominant ownership models: ideologically aligned newspapers, those directly affiliated with political parties, and those owned by commercial holdings or family enterprises. These structures influence not only the economic functioning of the media but also content production and societal impact. The study's significance lies in identifying the dominant structural and ownership patterns within the TRNC press, thereby offering a deeper understanding of media operations. Results indicate that the Turkish Cypriot press has been strongly influenced by both domestic political dynamics and international interventions. Furthermore, the prevailing ownership models have directly shaped journalistic practices, with three principal forms of journalism emerging: advocacy journalism, propaganda journalism, and peace journalism — each influencing both content and the political positioning of the media.

Keywords: Turkish Cypriot Press, Historical Development, Ownership Structure, Media Policy, Press Freedom

Extended Abstract

The island of Cyprus, located at the strategic heart of the Eastern Mediterranean, has long served as a battleground for political conflicts between Greek and Turkish communities. Due to its geopolitical location and rich natural gas and hydrocarbon reserves, Cyprus has increasingly become the focus of international energy and security strategies in recent decades. Throughout its history, the island has hosted various civilizations and ethnic groups. Between 1571 and 1878, it was governed directly by the Ottoman Empire, and between 1878 and 1914, although Ottoman sovereignty continued *de jure*, administrative control passed to the United Kingdom. After officially becoming a British colony in 1914, Cyprus gained independence with the establishment of the Republic of Cyprus in 1960. However, intercommunal violence led to Turkey's military intervention in 1974, culminating in the proclamation of the Turkish Republic of Northern Cyprus (TRNC) in 1983. Although TRNC remains diplomatically unrecognized by most states, the Cyprus dispute continues to be a significant unresolved international issue.

This study investigates the historical development and current trends in the structure and ownership patterns of the TRNC written press. It aims to provide an analytical perspective rooted in an argumentative framework, particularly informed by political economy theories of media. The research seeks to determine what kinds of ownership structures characterize today's Turkish Cypriot press and what direction these media outlets are evolving toward.

The study poses two central research questions:

What types of media ownership models are dominant in the TRNC written press?

What developmental patterns can be observed in recent years regarding content production and editorial direction?

Methodologically, the study applies qualitative content analysis supported by a historical-structural approach, reviewing key publications, institutional ownership models, and political alignments in the TRNC press. It employs a political economy of communication lens to interpret how economic and political structures shape media content and production.

Findings indicate that three primary ownership models dominate the TRNC press landscape: (1) newspapers with a strong ideological orientation; (2) outlets affiliated directly with political parties; and (3) newspapers owned by commercial holding companies or family-run businesses. These ownership structures not only influence economic sustainability but also play a central role in shaping editorial policies and the nature of journalistic output. The intertwining of media ownership with political and economic power results in content that often reflects specific agendas, thereby affecting the democratic function of the press.

Additionally, the research reveals that the historical evolution of the Turkish Cypriot press has been heavily influenced by both internal political dynamics and external geopolitical interventions. The press in the TRNC has alternated between partisan journalism, advocacy journalism (particularly in the service of national causes), and more recently, peace journalism — especially around the period of the Annan Plan and the EU accession referendum. However, the increasing commercialization of media since the 1980s has led to a decline in public interest journalism.

In conclusion, this study demonstrates that the written press in the TRNC continues to be shaped by historical legacies, ownership models, and broader political-economic conditions. These factors not only impact the quality and independence of journalism but also determine the press's capacity to fulfill its role in democratic governance. The findings suggest that any efforts to enhance press freedom and media pluralism in Northern Cyprus must consider structural reforms to address ownership concentration and economic dependency.

Giriş

Doğu Akdeniz'in jeopolitik açıdan en stratejik bölgelerinden biri olan Kıbrıs Adası, tarih boyunca pek çok medeniyetin egemenlik kurmayı hedeflediği ve doğal kaynakları ile konumu itibarı ile önem kazanan bir alan olmuştur. 1571 yılında Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine giren ada, 1914 yılına kadar resmî olarak Osmanlı toprakları içinde yer almıştır. 1914-1960 yılları arasında ise Birleşik Krallık yönetiminde kalan adada, 1960 yılında Türk ve Rum toplumlarının ortak yönetimini öngören Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuştur. Ancak kısa süre içinde artan etnik gerilimler bu düzenin sürdürülebilirliğini engellemiş ve 1974 yılında Türkiye'nin garantörlük hakkına dayanarak gerçekleştirdiği askerî müdahale sonucunda Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) fiilen ortaya çıkmıştır (Stergiou, 2020, s. 152).

1974'ten bu yana taraflar arasında gerçekleştirilen birçok görüşme çözüm üretememiş ve günümüzde KKTC yalnızca sınırlı sayıda devlet tarafından tanınan, uluslararası sistemde hukuki meşruiyet sorunu yaşayan bir siyasi yapı olarak varlığını sürdürmektedir. Bu tarihsel süreç, Kıbrıs Türk basını ile siyasal gelişmeler arasında güçlü bir ilişki kurulmasına yol açmış ve siyasal olaylar, Kıbrıs Türk basınının tarihsel gelişimini şekillendiren temel faktörlerden biri olmuştur.

KKTC yazılı basınının tarihsel gelişim sürecini sistematik olarak ortaya koymak ve günümüzdeki dönüşüm ile gelişim yönelimlerini belirlemek bu çalışmanın amacını oluşturmuştur. Araştırma, hem tarihsel süreç hem de güncel yapısal eğilimler açısından Kıbrıs Türk basınının dinamiklerini anlamaya odaklanmaktadır. Bu bağlamda, çalışma kapsam olarak KKTC yazılı basın tarihini 1878'den günümüze kadar dört dönem üzerinden ele almakta ve bu süreçte basının sahiplik yapıları, içerik üretim biçimleri ve toplumsal etkilerini incelemektedir.

Araştırmada kullanılan yöntem, argümantatif bir yaklaşım çerçevesinde geliştirilen analitik bakış açısına dayanmaktadır. Çalışma, tarihsel-analitik yöntem ile yürütülmüş; arşiv taramaları, literatür incelemeleri ve doküman analizi temel veri toplama araçları olarak kullanılmıştır. Bu yöntem sayesinde, KKTC yazılı basınının tarihsel evrimi ile günümüzdeki mülkiyet yapıları ve dönüşüm eğilimleri detaylı biçimde analiz edilmiştir.

KKTC yazılı basınında üç ana sahiplik modelinin hâkim olduğunu araştırmanın ana bulgusu olarak tespit edilmiştir: ideolojik eksende yayın yapan gazeteler, doğrudan siyasi partilerle bağlantılı gazeteler ve ticari holdingler veya aile şirketlerine ait gazeteler. Bu sahiplik biçimleri, medyanın yalnızca ekonomik işleyişini değil, aynı zamanda içerik üretimini, gazetecilik anlayışını ve toplumsal etkilerini de doğrudan şekillendirmektedir. Bulgular ayrıca, Kıbrıs Türk basınının tarihsel süreç boyunca hem yerel siyasal dinamiklerden hem de uluslararası müdahalelerden yoğun biçimde etkilendiğini ve bu etkilerin gazetecilik pratiklerini belirlediğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, çalışmada Kıbrıs Türk basınında öne çıkan üç temel gazetecilik biçimi tespit edilmiştir: dava gazeteciliği, propaganda gazeteciliği ve barış gazeteciliği. Bu türler, yalnızca haberin içeriğini değil, aynı zamanda medyanın siyasal duruşunu ve toplumsal işlevini de belirlemektedir.

Çalışmanın önemi, KKTC yazılı basınında hâkim olan yapısal eğilimler ve sahiplik modellerini ortaya koyarak, medyanın işleyişine dair daha kapsamlı ve derinlemesine bir anlayış sunmasından kaynaklanmaktadır. Elde edilen bulgular, basın özgürlüğü, demokratik işleyiş ve ekonomi politik bağlamında medya sahipliğinin rolünü açıklamakta ve Kıbrıs Türk basınının tarihsel süreçte şekillenmesinde siyasal ve toplumsal faktörlerin etkisini net bir biçimde göstermektedir.

Araştırma sürecinde, öncelikle çalışmanın teorik ve kavramsal çerçevesi belirlenmiş, ardından Kıbrıs Adası'nın tarihsel, toplumsal ve siyasal yapısı incelenmiştir. Ada ve toplumsal yapının analizinden sonra çalışmanın ana konusu olan Kuzey Kıbrıs yazılı basınının tarihi ele alınmış; 1878-1914, 1914-1958, 1958-1974 ve 1974'ten günümüze olmak üzere dört dönem üzerinden değerlendirme yapılmıştır. Son olarak, Kıbrıs Türk basınının günümüzdeki yapısını belirleyen faktörler ve ekonomi politik dinamikler kapsamlı bir biçimde incelenmiştir.

1. Teorik ve Kavramsal Çerçeve

Bu çalışmanın kuramsal temelini, medya yapısını iktidar ilişkileri çerçevesinde analiz eden ekonomi politik yaklaşım oluşturmaktadır. Eleştirel iletişim çalışmalarının en etkili paradigmalarından

biri olan bu yaklaşım, medyayı yalnızca ekonomik bir sektör olarak değil, toplumsal güç ilişkilerinin yeniden üretildiği bir alan olarak ele alır (Mosco, 2009, s. 24). Medya üretim ve dağıtım süreçlerinin, siyasal ve ideolojik bağlamda nasıl biçimlendiğine odaklanan bu yaklaşım, özellikle mülkiyet, zenginlik ve denetim ilişkilerinin medya içeriklerini belirleyici rolünü vurgular. Laughey (2010), “medya üretimi sürecine egemen olan güçlerin, ekonomik ve politik çıkarlarını gerçekleştirme amacıyla içerikleri şekillendirme yetkisine sahip olduklarını” ifade eder (s. 69). Bu perspektif, KKTC yazılı basınındaki sahiplik yapısının ve ideolojik yönelimlerin içerik üzerindeki etkilerini anlamak için güçlü bir teorik temel sunmaktadır.

Ekonomi politik yaklaşımın iletişim alanındaki kurucu isimlerinden biri olan Dallas Smythe, medyanın “görünmeyen emtia” olarak izleyiciyi reklamverenlere sunduğunu ileri sürmüştür (Smythe, 1977, s. 3). Smythe’nin “izleyici emtiası” kavramı, medyanın ekonomik değerinin, ürettiği içerikten çok, bu içeriği tüketen kitlelerden kaynaklandığını ortaya koyar. Herbert Schiller ise medyayı, küresel kapitalist sistemin çıkarlarını meşrulaştıran ve toplumsal bilinç üzerinde hegemonya kuran bir araç olarak değerlendirmiştir (Schiller, 1991, s. 14). KKTC’de özellikle yüksek tirajlı gazetelerin reklam gelirlerine bağımlılığı, Smythe’nin izleyici emtiası yaklaşımının yerel ölçekte de geçerli olduğunu göstermektedir.

Graham Murdock ve Peter Golding, ekonomi politik yaklaşımı medya çalışmaları içinde sistematik bir çerçeveye oturtarak, medyanın ekonomik yapı ve siyasal iktidar ilişkileri ile bağlantısını “political economy of communication” başlığı altında tanımlamışlardır (Murdock & Golding, 2005, s. 62). Onlara göre medya, yalnızca pazar dinamiklerine göre değil, aynı zamanda iktidar ilişkilerinin biçimlendirdiği bir kamusal alan unsurudur. Nicholas Garnham ise medya endüstrilerinin demokratik toplumlarda bilgiye erişim, ifade özgürlüğü ve kamusal tartışma üzerindeki etkilerini ele almış; piyasa temelli medya sistemlerinin demokratik işleyişe zarar verebileceğini savunmuştur (Garnham, 1990, s. 92). KKTC’de medya sahipliği yapısının, politik ve ekonomik güç odaklarıyla olan yakın ilişkisi, Murdock, Golding ve Garnham’ın uyarılarının somut bir örneğini oluşturmaktadır.

Medya özgürlüğü tartışmaları da ekonomi politik yaklaşımın temel inceleme alanlarından biridir. Gadimov (2015), özgür basın idealinin sorgulanmasının, öncelikle sahiplik yapılarının egemen güçlerle ilişkisini analiz etmeyi gerektirdiğini vurgular (s. 217). Croteau ve Hoynes (2014, s. 152) ise medya bağımsızlığının yalnızca hukuki düzenlemelerle sağlanamayacağını; ekonomik ve ideolojik bağımlılıkların da dikkate alınması gerektiğini belirtir. KKTC basınında parti bağlantılı gazeteler veya ticari holdinglerin sahip olduğu yayın organları, bağımsızlık sorununu yapısal bir gerçeklik haline getirmektedir.

Bu çerçevede öne çıkan en önemli modellerden biri, Herman ve Chomsky tarafından geliştirilen Propaganda Modeli’dir. “Rızanın İmalatı” adlı çalışmalarında yazarlar, medya içeriklerinin beş temel süzgeçten geçerek üretildiğini ve bu süzgeçlerin medyanın tarafsızlık iddiasını zedelediğini savunur (Chomsky & Herman, 2012, ss. 73–106). Bu süzgeçler; (1) medya mülkiyeti, (2) reklam gelirine bağımlılık, (3) haber kaynaklarının seçimi, (4) eleştirel seslere karşı tepki mekanizmaları ve (5) ideolojik yönelimlerdir. Bu çalışmada özellikle “mülkiyet süzgeci” ile “reklam süzgeci” merkeze alınmaktadır. KKTC’deki medya ortamı, propaganda modelinin bu iki süzgecinin işleyişini açıkça gözlemleyebileceğimiz bir laboratuvar niteliği taşımaktadır.

Sonuç olarak, ekonomi politik yaklaşım medya çoğulculuğu, bağımsızlık ve basın özgürlüğü gibi normatif kavramların yalnızca söylem düzeyinde değil, yapısal düzeyde de sorgulanmasına imkân tanır.

Bu çalışma, KKTC yazılı basınını bu teorik çerçevede ele alarak, sahiplik yapısının ve ekonomik bağımlılıkların medya söylemine olan etkilerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Böylece, KKTC yazılı basınındaki ideolojik kutuplaşma, ekonomik çıkar ilişkileri ve içerik yönlendirmelerinin arka planındaki güç ilişkileri bütüncül biçimde analiz edilebilecektir.

2. Tarihi Perspektiften Kıbrıs Adası ve Toplumsal Yapı

Kıbrıs Adası, tarih boyunca Doğu Akdeniz'in en stratejik noktalarından biri olmuştur. Arkeolojik bulgular adada yerleşimin M.Ö. 7000'li yıllara kadar uzandığını göstermektedir (Stergiou, 2020, ss. 149–157). Ada, Mısırlılar, Hititliler, Fenikeliler, Romalılar, Bizanslılar ve Osmanlılar gibi birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Bu tarihsel süreklilik, Kıbrıs'ın çok katmanlı toplumsal yapısını da beraberinde getirmiştir. Bu veriler, adanın yalnızca coğrafi konumu değil, tarihsel birikimiyle de neden sürekli ilgi odağı olduğunu göstermektedir.

Osmanlı Devleti'nin 1571 yılında adayı fethetmesiyle birlikte başlayan egemenlik süreci, 1878'e kadar devam etmiştir. Bu tarihte imzalanan Kıbrıs Konvansiyonu ile ada, yönetsel olarak İngiltere'ye bırakılmış; ancak hukuki egemenlik 1914'e dek Osmanlı'da kalmıştır (Sonyel, 1995, ss. 135–140). İngiltere'nin 1914'te Kıbrıs'ı ilhak ettiğini ilan etmesi ve 1923 Lozan Antlaşması ile Türkiye'nin bu durumu kabul etmesi, adanın uluslararası statüsünde önemli bir kırılma yaratmıştır. Bu süreç, yalnızca yönetim değişimi değil, ada halkları için kültürel ve siyasal yeni bir dönemin habercisi olmuştur.

1960 yılında Zürih ve Londra Antlaşmaları çerçevesinde kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti, Türkler ve Rumları eşit kurucu unsur olarak tanımıştır. Ancak Rum tarafının Enosis hedefine yönelik politikaları kısa sürede ortak yapıyı zedelemiş ve 1974 yılında Türkiye'nin müdahalesine neden olmuştur (Stergiou, 2020, s. 160). Bu müdahalenin ardından 1975'te Kıbrıs Türk Federe Devleti kurulmuş, 1983'te ise Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ilan edilmiştir. Bu dönemeç, Kıbrıs'taki siyasal yapının iki ayrı kimliğe dönüşmesini kalıcılaştıran önemli bir kırılma noktası olmuştur.

1990'lı yıllarda çözüm arayışları yoğunluk kazanmış, özellikle Annan Planı bu çabanın önemli bir adımı olmuştur. Türk tarafı 2004'teki referandumda %65 oranında destek verirken, Rum tarafı büyük oranda karşı çıkmıştır. Ancak referandumdan kısa süre sonra Güney Kıbrıs, tüm adayı temsilen Avrupa Birliği'ne tam üye olmuştur (Güney, 2006, s. 88). Bu gelişme, yalnızca Kıbrıs meselesini değil, Türkiye-AB ilişkilerini de derinden etkilemiş ve adadaki tarafların uluslararası konumunu yeniden şekillendirmiştir.

Son dönemde ise Doğu Akdeniz'deki enerji kaynaklarının keşfi, Kıbrıs'ı tekrar uluslararası çekişmelerin merkezine yerleştirmiştir. Türkiye, Yunanistan ve Güney Kıbrıs arasında yaşanan deniz yetki alanı ve doğalgaz arama krizleri hem bölgesel hem de küresel ölçekte jeopolitik sonuçlar doğurmaktadır (Özertem, 2020, s. 45). Kıbrıs bu yönüyle artık sadece tarihsel bir mesele değil, aynı zamanda güncel enerji politikalarının ve deniz hukukunun da odak noktası haline gelmiştir.

3. Kıbrıs Adasında Tarihsel Gelişmeler

Kıbrıs Adası, tarih boyunca farklı uygarlıkların egemenliğinde kalmış ve bu çok katmanlı geçmişi, adanın sosyo-politik yapısını biçimlendirmiştir. 1878'de Osmanlı ile İngiltere arasında imzalanan Kıbrıs Konvansiyonu uyarınca, ada yönetimi fiilen İngiltere'ye devredilmiş, ancak hukuken Osmanlı toprağı olarak kalmıştır (Şimşek, 2012, s. 55). Bu yönetim değişikliği, özellikle Rum toplumunda Enosis

düşüncesinin güçlenmesine zemin hazırlamış; Kıbrıslı Türklerin ise idari ve ekonomik olarak ikinci plana itilmesine neden olmuştur. İngiliz idaresi adada bir yandan modern idari uygulamaları başlatırken diğer yandan Türk toplumunun kamusal alandaki etkisini azaltmıştır.

1880'li yıllarda yaşanan kuraklık, ada genelinde ciddi ekonomik sıkıntılara yol açmış, ancak bu kriz özellikle Kıbrıslı Türkleri derinden etkilemiştir. Tarımsal üretimin düşmesiyle birlikte Türk halkı mülklerini Rumlara devretmek zorunda kalmış ve birçok aile Anadolu'ya göç etmiştir (Gazioğlu, 1990, s. 98). Bu gelişmeler, sadece bir nüfus kaybı değil, aynı zamanda Türk toplumunun ekonomik ve kültürel mevcudiyetinde ciddi bir zayıflama anlamına gelmiştir. Bu bağlamda, demografik değişimin tek başına ele alınamayacağı; ekonomik kırılmanın toplumsal temsil kaybıyla doğrudan ilişkili olduğu gözlemlenmektedir.

Rumların giderek radikalleşen Enosis talepleri karşısında, Kıbrıslı Türkler ilk örgütlü siyasal tepkilerini ortaya koymuşlardır. Osmanlı Kırathanesi etrafında şekillenen bu hareket, Zaman, Yeni Zaman ve Kıbrıs gazeteleri aracılığıyla kamuoyunu etkileme çabasına girişmiştir (Bilge, 2008, s. 212). Bu gazeteler, birer haber aracı olmanın ötesinde, toplumsal kimliğin savunulduğu ve siyasal söylemin üretildiği platformlar haline gelmiştir. Nesnel olarak bakıldığında, basının bu dönemde sadece bilgi iletme değil, toplumsal refleksi yönlendirme gücüyle ön plana çıktığı anlaşılmaktadır.

1907 yılında Churchill'in adayı ziyareti esnasında gündeme gelen Enosis taleplerine, Sunuhat gazetesi şu ifadeyle karşı çıkmıştır: "Adanın Yunanistan'a asla ilhak edilmeyeceği; onun İngiltere'ye geçici süreyle devredildiği ve antlaşma gereği Türkiye'ye iade edileceği" (Kıbrıs Türk Gazeteciliği Derneği, 2003, s. 67). Bu söylem, Türk toplumunun siyasi söylemini yalnızca duygusal değil, uluslararası hukuk temelli gerekçelerle desteklemeye çalıştığını göstermektedir. Bu açıdan, siyasal hak taleplerinin artık bilinçli ve hukuk merkezli bir çerçevede şekillenmeye başladığı söylenebilir.

1914'te İngiltere'nin adayı ilhak etmesiyle birlikte Kıbrıslı Türkler büyük bir kimlik ve vatandaşlık ikilemiyle karşı karşıya kalmış, İngiliz uyruğunu reddedenlerin büyük kısmı adayı terk etmek zorunda kalmıştır (Kızılyürek, 1993, s. 144). Bu dönemde Doğru Yol ve Söz gazeteleri aracılığıyla Türk halkı örgütlenmeye ve direnç göstermeye devam etmiştir. İlhak süreci, Türk toplumunda yalnızca statü kaybına değil, kolektif aidiyet krizine de neden olmuştur.

Türk halkının Anadolu'daki Kurtuluş Savaşı'na verdiği destek, sadece ideolojik yakınlığı değil, pratik dayanışmayı da göstermektedir. Söz ve Doğru Yol gazeteleri aracılığıyla yürütülen yardım kampanyaları, bu desteğin örgütlü bir şekilde hayata geçirildiğini ortaya koymaktadır (Altıntaş, 2011, s. 189). Bu destek, Türk kimliğinin adada salt etnik değil, ulusal ve kültürel bir bilinçle yeniden üretildiğini ortaya koymaktadır. Bu çerçevede değerlendirildiğinde, Kıbrıs Türklerinin Türkiye ile olan bağı sadece sembolik değil, aktif ve örgütlü bir birlikteliğe işaret etmektedir.

1925 yılında yayımlanan Kraliyet Beratı ile Kıbrıs, İngiltere'nin kraliyet kolonisi ilan edilmiş ve bu durum Kıbrıslı Türklerin dini ve kültürel haklarını ciddi şekilde sınırlandırmıştır. Müftülük makamı kaldırılmış, birçok Türk gazetesi kapatılmıştır (Bilge, 2008, s. 215). Bu gelişmeler, İngiliz sömürge yönetiminin özellikle Türk toplumunu temsil eden yapılar üzerinde yoğunlaştığını göstermektedir. Bu bağlamda, koloniyal politikaların asıl hedefinin toplumsal direnci kırmak olduğu yorumu yapılabilir.

1931 Rum ayaklanmasının ardından adada her iki toplum üzerindeki baskılar artmış; ifade özgürlüğü ve sivil haklar ciddi biçimde sınırlandırılmıştır. Bu baskı ortamı 1950'li yıllara kadar devam etmiş, süreç içinde Rum toplumu EOKA'yı, Türk toplumu ise önce Volkan, ardından Türk Mukavemet

Teşkilatı'nı (TMT) kurarak organize olmuştur (Kızılyürek, 1993, s. 144; Bilge, 2008, s. 218). Bu gelişmeler, iki toplum arasında yalnızca siyasal değil, aynı zamanda askeri düzeyde de net bir ayrışma yaşandığını ortaya koymaktadır. Örgütlenmelerin, adada giderek tırmanan tehdit algısına yanıt olarak geliştiği ve her iki tarafın kendi güvenlik alanını kurma çabasına dayandığı söylenebilir.

1958 yılında ortaya konulan Macmillan Planı çerçevesinde oluşturulan Türk temsilciliği, Halkın Sesi gazetesinde Türkiye'nin Kıbrıs yönetiminde doğrudan yer alacağı yönünde tarihi bir adım olarak değerlendirilmiş; bu durum, "Lozan'dan bu yana ilk defa olarak, Türkiye ada idaresine bilfiil iştirak edecektir..." (Halkın Sesi, 1958, akt. Yalçın, 2003, s. 78). İfadeleriyle kamuoyuna yansıtılmıştır. Bu gelişme, Türkiye'nin Kıbrıs meselesindeki aktör konumunu güçlendirmiş ve Türk toplumunun moral üstünlüğünü pekiştirmiştir. Bu örnek, siyasal aktörlük kavramının yalnızca diplomatik düzeyde değil, medyanın dili üzerinden de şekillendiğini göstermektedir.

1959 yılında imzalanan Zürih ve Londra Antlaşmaları neticesinde iki toplumlu Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuştur (Altıntaş, 2011, s. 194). Her ne kadar bu yapı, Rumların Enosis hedeflerini askıya almalarına neden olsa da, sürdürülebilir bir barış zemini oluşturamamıştır. Antlaşmanın geçici bir çözüm sağladığı ve uzun vadede yapısal sorunları çözemediği kısa sürede ortaya çıkacaktır.

4. Kuzey Kıbrıs Basın Tarihi

Kuzey Kıbrıs basınının tarihsel gelişimi, adada yaşanan siyasal ve toplumsal dönüşümlerle yakından ilişkilidir. Ada üzerindeki hâkimiyetin 1878 yılında Osmanlı'dan İngiltere'ye geçmesiyle birlikte, gazetecilik faaliyetleri hem kurumsal hem de içeriksel açıdan şekillenmeye başlamıştır. Bu bağlamda, Kuzey Kıbrıs basın tarihi genellikle dört temel döneme ayrılarak incelenmektedir: 1878–1914, 1914–1958, 1958–1974 ve 1974 sonrası dönem. Her bir dönem, basının işlevi ve yapısı açısından farklı kırılmalarla karakterize edilmiştir (Ünlü, 1982, s. 18). Siyasal ve toplumsal gelişmeler, basının gelişimi üzerinde başat belirleyici olmuş ve basındaki gelişmeler ile siyasal gelişmeler arasında bir eşgüdüm oluşmuştur.

Bu alandaki akademik çalışmaların sınırlı oluşu, tarihsel anlatının kaynak temelli biçimde yürütülmesini zorlaştırmakla birlikte, bazı temel metinler önemli bir çerçeve sunmaktadır. Cemalettin Ünlü tarafından yazılan "Kıbrıs'ta Basın Olayı (1878–1981)" adlı eser, 2012 yılında Kıbrıs Türk Gazeteciler Birliği tarafından yayınlanan yayın ve Batı Avrupa basın tarihine üzerine yapılan karşılaştırmalı analizler bu noktada dikkat çekmektedir (Bennett, 2009, s. 33; Kıbrıs Türk Gazeteciler Birliği, 2012, s. 14). Høyer ve Pöttker'e (2005) göre, "gazeteciliğin işlevi yalnızca haber iletmek değil, toplumsal belleği ve kolektif kimliği inşa etmektir" (s. 88). Bu ifade, özellikle Kıbrıs gibi etnik ve siyasal bölünmüşlüğü olan bölgelerde medyanın taşıdığı ağırlığı göstermesi açısından önemlidir.

Ada genelinde ilk gazetecilik faaliyetleri, İngiliz yönetiminin fiilen başladığı 1878 yılında ortaya çıkmıştır. Aynı yıl Rum toplumu tarafından yayımlanan ilk gazete "Kipros" olurken, Türk toplumu ise ilk gazetesini 1879'da "Ümit" adıyla yayımlamıştır (Kıbrıs Türk Gazeteciler Birliği, 2012, s. 14). Matbaacılığın gelişimi de bu dönemde hız kazanmış; Henry King and Co. adlı ilk matbaa yine 1878'de kurulmuştur. Bu yayınlar yalnızca bilgi aktarma amacı taşımamış, aynı zamanda her iki toplumun da kültürel ve politik ifadelerini görünür kılma işlevi görmüştür.

Gazetecilik faaliyetlerinin biçimlenmesinde yalnızca teknolojik gelişmeler değil, aynı zamanda adanın demografik yapısı, siyasal kutuplaşmalar ve dış müdahaleler etkili olmuştur. Ünlü (1982), bu

durumu “Kıbrıs basın tarihini anlamak için, ada toplumlarını gazete çıkarmaya iten tarihsel koşullar göz önünde bulundurulmadan yapılacak her analiz eksik kalacaktır” ifadesiyle vurgular (s. 21). Bu bağlamda, gazetelerin sadece yazılı metinler değil, aynı zamanda kimlik taşıyıcıları olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak, Kuzey Kıbrıs basın tarihi yalnızca kronolojik bir medya evriminden ibaret değildir; aynı zamanda toplumun siyasal temsil mücadelesi, kültürel kimlik oluşturma süreci ve dışsal etkilerle şekillenen çok boyutlu bir dönüşüm sürecidir. Dolayısıyla basının işlevi, belirli dönemlerde yalnızca bilgi sunmakla sınırlı kalmamış; toplumsal örgütlenmenin bir parçası olarak aktif roller üstlenmiştir.

4.1. 1878-1914 Dönemi Kıbrıs Türk Basını

1878 yılında adanın yönetimini fiilen devralan İngiliz idaresi, Kıbrıs'ta basın ve yayıncılık faaliyetlerinin biçimlenmesinde belirleyici bir etkiye sahip olmuştur. İlk matbaanın Henry King and Co. tarafından kurulmuş olması, Kıbrıs'ta basın hayatının başlamasında temel bir faktör olmuştur. Bu matbaada, ilk Kıbrıs Türk ve Rum gazeteleri basılmaya başlanmıştır (Demiryürek, 2000; Altınar, 1996; Kızılyürek, 2002). Bu dönemde, basın yalnızca haber yaymakla kalmamış, aynı zamanda toplumun politik düşüncelerini şekillendiren önemli bir araç haline gelmiştir. İngiliz yönetiminin, basının gelişiminde sağladığı altyapı, Kıbrıs'ta Türklerin kendi seslerini duyurabilmesinde belirleyici olmuştur (Altınar, 1996; Kızılyürek, 2002). Basının gelişmesi, Kıbrıs'taki Türk toplumunun sesini duyurabilmesi için bir mecra yaratmıştır. Basın, yalnızca haber kaynağı değil, aynı zamanda toplumun siyasi ve kültürel yapısını şekillendiren bir enstrüman olmuştur.

1891 yılında yayın hayatına başlayan ve 1900 yılına dek faaliyetini sürdüren Zaman gazetesi, Kıbrıs Rumlarının Enosis doğrultusundaki girişimlerine karşı koymak amacıyla Osmanlı Kırathanesi tarafından yayımlanmıştır. Kıbrıslı Türk toplumu tarafından kurulan ilk matbaa olan Zaman Matbaası, Laleli bölgesinde faaliyet göstermiştir. Bu gazetenin hem mali açıdan Osmanlı Devleti tarafından desteklendiği hem de içeriklerinin Osmanlı yönetimi tarafından denetlendiği bilinmektedir. Ayrıca, gazetede haber içeriklerinin Osmanlı idaresine düzenli olarak raporlandığı ifade edilmektedir (Yalçın, 2003; Çelik, 2015). Osmanlı yönetimi, bu gazeteyi adadaki kendi devlet çıkarlarını destekleyen bir platform olarak kullanmış, böylece gazeteciliğin bağımsızlık arayışlarından çok, daha çok devletin ideolojik çıkarlarını savunduğu bir döneme girilmiştir. Bu durum, gazeteciliğin daha çok devletin kontrolündeki bir araç haline gelmesine yol açmıştır. Aynı zamanda, Osmanlı'nın Türk toplumunu denetleme çabası da açıkça görülmektedir (Yalçın, 2003; Çelik, 2015). Zaman gazetesinin Osmanlı yönetimiyle sıkı ilişki içinde olmuş merkezi yönetimin adadaki çıkarları doğrultusunda yayınlar yapmıştır.

II. Abdülhamit ve Osmanlı Hükümeti, kendi siyasal çizgilerine uygun yayın politikaları izleyen gazetecilere yalnızca mali destek sağlamakla kalmamış, aynı zamanda onların toplumsal saygınlıklarını artırmak adına çeşitli nişan ve rütbelerle ödüllendirme yoluna da gitmiştir. Özellikle dış basına karşı bu desteklerin önemli bir kısmı doğrudan para yardımları şeklinde gerçekleşmiştir. Nitekim Zaman gazetesinin 9. sayısının yayımlandığı 20 Şubat 1892 tarihinde, Kıbrıs Naibi Seyyit Mustafa ile Kıbrıs Müftüsü Ali Rifki Efendi, gazetenin adadaki Müslüman toplum için faydalı olduğuna dikkat çekerek Babiali'ye bir arzuhal sunmuşlardır. Bu gelişmenin ardından, 7 Mart 1892'de gazete sahibi Tüccarbaşı Derviş Efendi'nin rütbesi yükseltilmiş; ikinci rütbenin ikinci sınıfından birinci sınıfına terfi ettirilmiş, birkaç ay sonra ise Sultan II. Abdülhamit tarafından üçüncü rütbe Mecidi nişanına layık görülmüştür (Ünlü, 1982; Coşkun, 2015). II. Abdülhamit'in medya üzerindeki denetimi, devletin ideolojik üstünlüğünü güçlendirme aracı olarak işlev görmüş; gazetecilere sunulan hem maddi hem de sembolik

ödülleri, devlet ile basın arasındaki propaganda ilişkilerini derinleştirmiştir. Bu durum, o dönemde basının toplumu yönlendirme gücüne sahip olduğunu ve devlet desteğiyle bu gücün nasıl biçimlendirilebildiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Zaman gazetesinin sahibi ile bazı yazarları Osmanlı yönetimini destekleyen bir yayın çizgisini benimserken, bazı yazarlar ise Jön Türk hareketinin düşüncelerine yakın durarak gazete içerisinde fikirsel ayrılıklara neden olmuştur. Bu ayrışma sonucunda, Jön Türk ideolojisine yakın duran gazeteciler 1892 yılında Yeni Zaman adlı ayrı bir yayın organı kurmuşlardır. Yeni Zaman gazetesi, 28 haftalık bir süre zarfında toplam 22 sayı yayımlanmış, ancak 1893 yılı itibarıyla yayın hayatını sonlandırmıştır. Yine de, Yeni Zaman gazetesinin, Rum basınına karşı verdiği mücadele önemli bir yer tutmuştur (Kıbrıs Gazeteciler Birliği, 2012). Yeni Zaman gazetesinin kısa ömrü, ancak bu dönemdeki Türk basınının siyasi mücadelelerinin bir yansımasıdır. Jön Türklerin fikirlerinin yayılmasında, gazetenin önemli bir rol oynamış olması, Kıbrıs'taki Türk toplumu için önemli bir entelektüel direniş alanı yaratmıştır (Kıbrıs Gazeteciler Birliği, 2012). Merkezi yönetimde yaşanan siyasal mücadeleler Kıbrıs Türk basınına da şekillendirmiştir.

Zaman gazetesinde, Jön Türkler hakkında yayınlanan makaleler, Osmanlı Devleti ile gerilimlere neden olmuştur. Gazete, bu gerilimlere son vermek için yazı dilini değiştirmiştir. Kıbrıs tarihiyle ilgili başka bir makale ise Osmanlı Devleti'nde rahatsızlık yaratmış ve gazete sansürlenmiştir (Demiryürek, 2000; Giritli, 2011). Bu sansür uygulamaları, dönemin basın özgürlüğü açısından ciddi sınırlamalar içerdiğini ve Osmanlı yönetiminin basını nasıl kontrol ettiğini göstermektedir. Bu uygulamalar, gazetenin hükümetle olan ilişkilerinin, gazeteciliğin bağımsızlığını engellediğini ve zaman zaman büyük baskılarla karşı karşıya kaldığını ortaya koymaktadır.

1864 yılında padişahın onayıyla yürürlüğe giren Osmanlı Matbuat Nizamnamesi, Kıbrıs'ta 1930 yılına dek yürürlükte kalmış ve bu süre boyunca adadaki basın faaliyetlerini doğrudan şekillendiren temel yasal düzenleme olmuştur (Demiryürek, 2000, s. 51). Bu nizamname doğrultusunda adada yayımlanan birçok gazete, içeriğinde Osmanlı yönetimini eleştiren veya muhalif unsurlar barındırdığı gerekçesiyle kapatılmıştır. Bu kapsamda ilk kapatılan gazete, Jön Türk yanlısı bir çizgide yer alan Kokonoz adlı mizah gazetesi olmuştur. Kokonoz'un ardından, benzer fikirleri savunan Akbaba gazetesi de yalnızca 23 sayı yayımlanabilmiş ve yayım hayatına son vermek zorunda kalmıştır (Altınar, 1996, s. 84). Bu dönemde bir diğer dikkat çeken yayın organı, Mirat-ı Zaman gazetesi olmuştur. Yayınlarını zaman zaman kesintiye uğratsa da 367 sayıya ulaşan bu gazete, Rumlara ait bir matbaada basılmış ve özellikle Sünihat gazetesi ile sert bir fikrî çatışma yaşamıştır. Sünihat, evkaf sistemine yönelik eleştirileriyle dikkat çekerken, Mirat-ı Zaman bu yayınlara karşı savunucu bir söylem geliştirmiştir (Yalçın, 2003, s. 97). 1893 yılında yayın hayatına başlayan ve Zaman gazetesinden sonra en uzun süre yayımlanan gazetelerden biri olan Kıbrıs gazetesi ise, Jön Türk düşüncesine yakınlığı nedeniyle Osmanlı Devleti ile sık sık gerilim yaşamış ve bu baskılar sonucunda 1898 yılında kapatılmıştır (Çelik, 2015, s. 122). Merkezi yönetimde yaşanan siyasal mücadelenin yansımaları Kıbrıs Türk yazılı basınında doğrudan gözlemlenebilmiştir.

Bu döneme ait gazetelerin kapatılma nedenlerine bakıldığında, basının yalnızca bir bilgi aktarma aracı değil, aynı zamanda siyasal otoritenin kontrol altına almak istediği ideolojik bir alan olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı yönetimi, muhalif fikirlerin yayılmasını önlemek amacıyla, basın faaliyetlerini sıkı şekilde denetlemiş ve yasalar aracılığıyla sansürü kurumsallaştırmıştır. Bu

uygulamalar, dönemin siyasal yapısında ifade özgürlüğünün oldukça sınırlı olduğunu ve fikir çoğulculuğuna hoşgörü gösterilmediğini açık biçimde ortaya koymaktadır. Osmanlı Matbuaat Nizamnamesi, basın üzerinde hükümetin denetimini artıran bir araç olarak işlev görmüştür. Bu dönemdeki gazete kapanmaları, dönemin siyasal atmosferi ve basının devletin denetimindeki rolü hakkında önemli ipuçları sunmaktadır. Basın özgürlüğünün sınırlı olduğu bu dönemde, gazetecilerin siyasal mücadeleleri, devletin baskılarıyla karşı karşıya kalmıştır.

4.2. 1914–1958 Dönemi Kıbrıs Türk Basını

1915 ile 1919 yılları arasındaki dönem, Kıbrıs Türk basını açısından bir duraklama evresi olarak değerlendirilmektedir. Bu yıllarda, Rum basınına kıyasla Türk gazetelerinin sayısı oldukça az kalmış, yayın süreleri ise sınırlı olmuştur. Bu durumu etkileyen temel unsurlar arasında Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'nda İngiltere'ye karşı konumlanması, Kıbrıs Türk gazetelerinin yeterli ekonomik desteğe sahip olmaması, toplumda okuryazarlık oranının düşüklüğü ve halkın genel ekonomik zorluklar içinde yaşaması yer almaktadır. Bu yıllarda yayımlanan gazeteler arasında Kıbrıs, Doğru Yol, önce Osmanlı Türkçesiyle basılıp sonradan Latin alfabesiyle devam eden Söz, Hakikat ve Ankebut sayılabilir (Ünlü, 1982; Kızılyürek, 2002). Söz konusu dönemde, Kıbrıs Türk basınının toplumsal ve siyasal alandaki etkisinin oldukça sınırlı kaldığı hem yayın sayısının düşüklüğü hem de sürelerin kısalığı göz önünde bulundurulduğunda açıkça ortaya çıkmaktadır. Özellikle düşük okuma-yazma oranları ve Osmanlı'nın adadaki basına yönelik desteğinin yetersiz oluşu, bu durumu derinleştiren başlıca etkenlerdendir.

1931 yılında gerçekleşen Rum ayaklanması ise adadaki siyasal ortamda köklü bir kırılmaya yol açmıştır. Bu olay, siyasal partilerin kapatılması ve basına yönelik yoğun bir sansür sürecini beraberinde getirmiştir. 1931–1943 yıllarını kapsayan dönemde, basın faaliyetleri ciddi kısıtlamalarla karşılaşmış; bu süreçte yalnızca dört kısa süreli Türk gazetesi (Masum Millet, Haber, Ses, Vakıf) yayımlanabilmiştir (Çelik, 2015; Coşkun, 2015). Uygulanan maddi ve hukuki baskılar, Kıbrıs Türk basınına etkisizleştirirken, toplumun haber alma hakkı da büyük ölçüde sınırlandırılmıştır. Sansür, sadece gazetelerin sayısını azaltmakla kalmamış; aynı zamanda basının toplumsal olaylara müdahil olabilme ve kamuoyu oluşturabilme kapasitesini de zayıflatmıştır.

Kıbrıs Türk basınının en köklü yayın organlarından biri olan ve halen yayın hayatını sürdüren Halkın Sesi gazetesi, Dr. Fazıl Küçük'ün girişimiyle 1942 yılında kurulmuştur. 1958'de ise, Söz gazetesinin devamı niteliğindeki Hür Söz gazetesi yayın hayatına başlamıştır. Bu dönemde ayrıca 1945–1951 yılları arasında birkaç kısa ömürlü gazete de yayımlanmıştır. 1949 yılında çıkan İstiklal gazetesi, dönemin önde gelen siyasal figürleri Dr. Fazıl Küçük ve Rauf Denктаş'a muhalif bir yayın çizgisi benimsemiştir. 1951–1989 yılları arasında yayımlanan ve adını kamuoyu yoklamasıyla alan Bozkurt gazetesi ile birlikte, Vatan, Köylü ve İnkılap gibi kısa süreli yayınlar da 1952–1957 yılları arasında yerel basın hayatında yer almıştır (Ünlü, 1982; Kızılyürek, 2002; Çelik, 2015). Bu yayınlar, Kıbrıs Türk halkının siyasal ve toplumsal gelişmelere dair fikirlerini dile getirme ve kamuoyunu bilgilendirme amacını taşımış; Halkın Sesi ve Hür Söz gibi gazeteler, toplumsal temsilin önemli araçları haline gelmiştir. Ancak, dönemin siyasal baskı ortamı ve sansür uygulamaları bu gazetelerin etkisini sınırlamıştır.

1950'li yıllara gelindiğinde, Kıbrıs Rumlarının Enosis hedefi ve kendi kaderini tayin hakkı taleplerinin İngiltere ve Birleşmiş Milletler tarafından reddedilmesi, Rum toplumunun mücadele yöntemlerinde sertleşmeye yol açmış ve bu durum 1955'te silahlı bir örgüt olan EOKA'nın kurulmasıyla yeni bir safhaya taşınmıştır. EOKA'nın, gazete dağıtım ağı olan Genikon Praktorion Tipu (Braktorya) üzerinde baskı kurması sonucunda, Türk gazetelerinin Lefkoşa dışına ulaşması büyük ölçüde

engellenmiştir. Bu nedenle gazeteler, dağıtımını kendi çabalarıyla sürdürmek zorunda kalmıştır (Altınar, 1996; Coşkun, 2015). Bu gelişme, sadece basın özgürlüğünü değil, aynı zamanda Türk toplumunun haber alma hakkını da sınırlamıştır. Gazetecilerin kendi imkânlarıyla yayın yapma çabası, basının bir direniş aracı olarak konumlandığını göstermektedir.

1960 yılında kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti, iki toplum arasındaki sorunlara kalıcı çözümler getirememiştir. Cumhurbaşkanı Makarios'un, EOKA üyelerini devlet kademelerine yerleştirmesi ve anayasadaki Kıbrıs Türklerini koruyan sekiz maddeyi kaldırma girişimi, Akritas Planı adı verilen gizli bir plan doğrultusunda Kıbrıslı Türklere yönelik sistematik bir dışlama ve şiddet sürecini başlatmıştır. Bu dönemde okullara ve camilere yönelik saldırılar gerçekleşmiş, daha önce silahlı direnişten söz etmeyen Türk basını, mücadele gerektiğinde her türlü yöntemle karşılık verileceğini ifade etmeye başlamıştır. Türk Mukavemet Teşkilatı ile EOKA arasında çatışmalar baş göstermiş ve 21–27 Aralık 1963 tarihleri arasında yaşanan Kanlı Noel olayları, toplumlar arasındaki uçurumu derinleştirmiştir (Kızılyürek, 2002; Altınar, 1996). 1960 sonrası dönemde, Kıbrıs Türk basını daha sert bir söylem geliştirmiş ve toplumun savunulması gerektiği fikrini kamuoyuna yansıtmıştır. Kanlı Noel, yalnızca fiziki bir şiddet dönemi değil, aynı zamanda medyanın kamuoyu oluşturmada aktif bir rol üstlendiği kritik bir kırılma noktası olmuştur.

4.3. 1958-1974 Dönemi Kıbrıs Türk Basını

1958 ile 1974 yılları arasındaki dönem, Kıbrıs Türk toplumu açısından siyasal ve toplumsal açıdan önemli kırılmalara sahne olmuştur. 1955 yılında Kıbrıslı Rumlar tarafından kurulan EOKA örgütüne karşılık olarak, Türkiye'nin desteğiyle Kıbrıslı Türkler tarafından Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT) kurulmuş ve bu yapı, adadaki çatışma ortamında etkin bir rol üstlenmiştir. 1967'de Yunanistan'da askeri rejimin yönetime gelmesi sonrasında, EOKA-B adlı yeni bir örgüt faaliyete geçmiş; hem Kıbrıslı Türklere hem de Kıbrıs Rumlarının sol kesimlerine yönelik daha sert bir mücadele süreci başlamıştır. Nihayetinde, 1974 yılında Kıbrıs Cumhuriyeti'nde Yunanistan destekli darbenin gerçekleşmesiyle birlikte Türkiye, garantörlük hakkına dayanarak adaya askeri müdahalede bulunmuştur (Coşkun, 2015; Çelik, 2015). 1958-1974 dönemi, Kıbrıs Türk basınının toplumsal ve siyasi dinamikleri derinden etkileyecek bir dönemeçtir. Bu süreçte, basın hem milli mücadeleyi duyurmak hem de halkı bilgilendirmek açısından kritik bir rol üstlenmiştir. Ancak, medya kuruluşları çoğu zaman siyasi baskılara ve sansüre tabi tutulmuş, basın özgürlüğü ciddi anlamda kısıtlanmıştır.

1959-1963 yılları arasında yayımlanan Nacak gazetesi, Rauf Denктаş tarafından çıkarılmış ve Kıbrıs Türklerinin ulusal çıkarlarını savunmayı hedeflemiştir. Rauf Denктаş, bu gazetede Kıbrıs Türkleri arasındaki birliği sağlamanın önemine dikkat çekmiş, toplumsal dayanışmanın gerekliliğini vurgulamıştır. Denктаş, halkın kendine olan güvensizliğinin, toplumsal gelişmeyi engellediğini belirtmiştir (Kızılyürek, 2002; Yalçın, 2003). Nacak gazetesi, toplumsal birlik ve beraberliğin sağlanabilmesi için bir araç olarak önemli bir işlev görmüştür. Rauf Denктаş'ın birliği teşvik eden yazıları, toplumun siyasi bilinçlenmesi ve dayanışma sağlanması açısından büyük katkı sağlamıştır. Gazete, sadece Kıbrıs Türklerinin ulusal kimliğini savunmakla kalmamış, aynı zamanda toplumsal ve siyasi mücadelenin de öncüsü olmuştur.

1960-1962 yılları arasında yayımlanan Cumhuriyet gazetesi, kurucuları Ayhan M. Hikmet ve Ahmet Muzaffer Gürkan tarafından çıkarılmıştır. Gazete, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin iki toplumlu yapısını savunmuş ve Enosis ile Kıbrıs Türklerinin taksim politikalarına karşı çıkmıştır. Cumhuriyet, Kıbrıs'ın

birleşik bir yapısının korunmasını hedeflemiş ve bu doğrultuda birçok yazı yayımlamıştır (Ünlü, 1982; Demiryürek, 2000). Cumhuriyet gazetesi, Kıbrıs Türk basını açısından önemli bir platform olmuştur. Enosis ve taksim gibi ayrılıkçı politikalara karşı durarak, barışçıl bir çözüm önerisinde bulunmuş ve Kıbrıs'ın birleşik yapısının korunması gerektiğini savunmuştur. Gazetenin bu duruşu, Kıbrıs Türk halkının geleceği için önemli bir barış mesajı sunmuş ve toplumsal uzlaşmaya katkı sağlamıştır.

Dönemin bir diğer önemli gazetesi ise 1962-1969 yılları arasında yayımlanan Akın gazetesi olmuştur. Akın gazetesi, Enosis'e karşı duruş sergileyen ve Kıbrıs Rum basınına karşı sesini duyuran bir yayın organı olarak öne çıkmıştır. Bu gazete, Kıbrıs Türklerinin sesini duyurabilmek için, özellikle Rum basınının yayınlarına cevap niteliğinde haberlere yer vermiştir (Ünlü, 1982; Çelik, 2015). Akın gazetesi, Kıbrıs Türk basınının bağımsızlık mücadelesini daha geniş bir kitleye duyurmak amacıyla büyük bir çaba göstermiştir. Gazete, basının sadece siyasi iktidarları değil, toplumsal yapıyı da etkileyebilecek güce sahip olduğunu gösteren örneklerden biridir. Akın'ın Kıbrıs Rum basınına karşı verdiği cevaplar, basının toplumsal bir denetim ve bilinçlendirme aracı olarak kullanılmasının önemini vurgulamaktadır.

Dönemin diğer önemli gazeteleri arasında Devrim, Mücahit, Zafer ve Savaş gazeteleri de bulunmaktadır. Bu gazeteler, özellikle Kıbrıs Türklerinin milli mücadelesine katkı sağlamayı hedeflemiş ve halkı bilinçlendirmek amacıyla önemli yayınlar yapmıştır (Ünlü, 1982; Coşkun, 2015). Ayrıca, Limasol'un Sesi ve Zafer gibi bölgesel yayın yapan gazeteler de yerel halkın sesini duyurmayı amaçlamış ve bu doğrultuda önemli bir işlev görmüştür. Bu dönemde çıkan gazete ve dergiler, Kıbrıs Türk toplumunun siyasi mücadelesine hizmet etmiş ve toplumsal bilincin artmasına yardımcı olmuştur. Devrim ve Savaş gibi gazeteler hem iç kamuoyu hem de dış dünyaya Kıbrıs Türklerinin siyasi hedeflerini duyurma noktasında önemli rol oynamıştır. Bölgesel gazeteler ise, yerel halkın sorunlarını ve çıkarlarını savunarak, toplumsal bazda bir etki yaratmıştır.

Sonraki yıllarda, Kıbrıs Türk toplumunun siyasi yapısı daha da belirginleşmiş ve siyasi partilerin kuruluşu hızlanmıştır. Savaş gazetesinin sahibi ve başyazarı Özker Yaşın, Cumhuriyetçi Türk Partisi saflarında yer almıştır (Çelik, 2015). 1960'ların sonları, Kıbrıs Türk basınının partizan bir yapıya büründüğü bir dönemdir. Bu, basının sadece toplumu bilgilendirme işlevi değil, aynı zamanda siyasi bir araç olarak da kullanılmaya başlandığını göstermektedir. Bu dönüşüm, basının siyasetin her alanına etki edebilecek kapasiteye ulaştığının bir göstergesidir.

4.4. 1974'ten Günümüze Kıbrıs Türk Basını

15 Temmuz 1974'te gerçekleştirilen askeri darbenin ardından, Kıbrıs'ta kısa süreliğine Kıbrıs Hellen Cumhuriyeti ilan edilmiş; bu gelişmeye cevaben Türkiye, 20 Temmuz 1974 tarihinde garantörlük hakkına dayanarak adaya askeri müdahalede bulunmuştur. Türkiye'nin müdahalesi, hem adadaki hem de Yunanistan'daki askeri yönetimlerin sona ermesiyle sonuçlanmıştır. 30 Temmuz 1974'te düzenlenen Birinci Cenevre Protokolü ve ardından 8-13 Ağustos 1974 tarihleri arasında gerçekleştirilen İkinci Cenevre Protokolü görüşmeleri, Türkiye'nin federasyon önerisi ile Yunanistan'ın 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti'ne dönme yönündeki tezlerinin uzlaşmazlığı nedeniyle sonuçsuz kalmıştır. Bu gelişmelerin ardından, Türkiye 14 Ağustos 1974'te ikinci kez askeri harekâta girişmiştir. 13 Şubat 1975 tarihinde Kıbrıs Federe Devleti ilan edilmiş; bunu takip eden süreçte, iki toplum arasında Enosis ve taksim dışında bir çözüm amacı güden 1977 tarihli Dört Nokta ve 1979 tarihli On Nokta Anlaşmaları imzalanmış, bu belgeler 1980-1983 arası görüşmelere zemin oluşturmuştur. Ancak bu görüşmelerden bir sonuç elde edilememiş ve Kıbrıs Federe Devleti Meclisi, 15 Kasım 1983 tarihinde oy birliği ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan etmiştir. KKTC'nin ilanının ardından da, Birleşmiş Milletler

denetiminde hem adada hem de çeşitli Avrupa başkentlerinde toplumlararası müzakereler devam etmiştir. Bu çerçevede, 11 Kasım 2002’de Birinci Annan Planı ile başlayan süreç, 31 Mart 2004’te Beşinci Annan Planı’na evrilmiş; 24 Nisan 2004’te iki toplumda referanduma sunulan plan, KKTC’de %64,9 oranında kabul edilirken Güney Kıbrıs Rum Yönetimi’nde %74,8 oranında reddedilmiştir. Buna rağmen, 1 Mayıs 2004 tarihinde Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, tüm adayı temsilen Avrupa Birliği’ne tam üye olarak kabul edilmiştir (Kızılyürek, 2002; Altıner, 1996). Bu gelişmeler, Kıbrıs Türk basınının yönünü ulusal kimlik ve siyasal yapıların güçlenmesi doğrultusunda şekillendirmiş; özellikle KKTC’nin kuruluşu ile birlikte basın, yalnızca yerel değil, küresel ölçekte de daha etkin bir aktör haline gelmiştir. Referandum ve AB üyeliği gibi dönüm noktaları, gazeteciliğin hem ekonomik hem de siyasal yönlerini belirleyici hale getirmiştir.

Milli mücadele döneminde faaliyet gösteren Halkın Sesi, Zaman ve Bozkurt gazeteleri arasından sadece Halkın Sesi yayın hayatını günümüze kadar sürdürebilmiştir. Türkiye’nin 1974 müdahalesi sonrasında Türkiye’den gelen gazeteler Kıbrıs’ta dağıtılmaya başlanmış; bu durum, çeşitliliği artırsa da Kıbrıs Türk basınının özgün etkisini zayıflatan bir faktör olmuştur (Ünlü, 1982; Coşkun, 2015). 1975’te kurulan Kıbrıs Federe Devleti ile birlikte siyasi parti sayısı artmış ve bu doğrultuda birçok partiye bağlı gazeteler yayımlanmaya başlanmıştır. 1982 yılında Kıbrıs Postası gazetesi, ilk kez ofset tekniği ile renkli baskı gerçekleştirmiş; 2000’li yıllarda bu teknik, yerini rotatif baskıya bırakmıştır (Çelik, 2015). Bu dönemdeki teknolojik gelişmeler, basının hem görsel hem içerik açısından profesyonelleşmesine katkı sunmuştur. Ancak Türkiye kaynaklı gazetelerin etkisi, yerel basının özgürlüğünü zaman zaman sınırlandırmıştır.

Halkın Sesi, Zaman ve Bozkurt gazeteleri dışında, kısa süreli yayın hayatı olan bazı sendikal ve siyasi gazeteler de mevcuttur. Kıbrıs Türk Öğretmenler Sendikası’nın yayımladığı Söz, Kıbrıs Türk İşçi Sendikaları Konfederasyonu’nun organı olan İşçi Postası, Yeni Devir, Barış, Yarın, Öncü, Ulus, Yön, Birlik, Kurtuluş, Demokratik Halk, Atılım ve Birleşik Kıbrıs gibi gazeteler bu dönemin örneklerindendir (Kıbrıs Türk Gazeteciler Birliği, 2012; Yalçın, 2003). Bu tablo, 1974 sonrası dönemde parti gazeteciliğinin Kıbrıs Türk basınında baskın olduğunu ortaya koymaktadır. Bu gazeteler, haber vermenin ötesine geçerek partilerin ideolojik söylemlerini yaygınlaştırmış ve toplumsal kutuplaşmayı derinleştiren bir rol oynamıştır.

1980’li yıllardan itibaren ise ekonomi gazeteciliği öne çıkmış; ekonomi, kalkınma, sermaye ve paylaşım gibi temalar gazete içeriklerinde yoğun biçimde işlenmeye başlanmıştır. Kıbrıs Türk Ticaret Odası tarafından yayımlanan Ekonomi gazetesi, sermaye çevrelerinin çıkarlarını savunan bir yayın politikası izlemiştir. 1979’daki çarşı kapama eylemleri, siyasi partiler ve onların yayın organları tarafından desteklenmiş; sadece Bozkurt gazetesi ile Halkçı Parti’nin yayın organı olan Halkçı gazetesi bu eylemlere mesafeli durmuştur (Kızılyürek, 2002; Yalçın, 2003). Bu dönem, basının ekonomik temalı habercilikle kapitalist sisteme entegrasyon sürecine paralel bir içerik üretmesine zemin hazırlamıştır.

1982–1992 yılları arasında faaliyet gösteren Kıbrıs Postası, 2001–2014 yılları arasında internet gazetesi olarak yayınını sürdürmüştür; 2014’ten itibaren ise günlük yayınlar arasında en yüksek tirajlı gazete haline gelmiştir (Yalçın, 2003; Coşkun, 2015). Bu gelişme, dijitalleşen dünyaya uyum sağlamada önemli bir başarı olarak görülmekte; Kıbrıs Türk basınının dijital medyada daha görünür olmasına katkı sunmaktadır.

Basın tarihinde öne çıkan bir diğer isim Asil Nadir olmuştur. Nadir, 1989–1994 yılları arasında Yeni Gün gazetesini, 1990 yılında ise daha önce 1951–1988 yılları arasında yayınlanan Bozkurt gazetesini yeniden çıkarmıştır (Yalçın, 2003). Bu gazeteler, genel olarak belirli siyasi görüşlerin sesi olmuş ve parti gazeteciliğinin etkisini sürdürmüştür.

1974 sonrası dönem, Kıbrıs Türk basınının modernleştiği, fakat birçok kısa ömürlü yayının da ortaya çıktığı bir süreçtir. Türkiye’den gelen gazeteler, isimlerinin sonuna “Kıbrıs” ifadesi eklenerek adada yayımlanmış ancak bu gazetelerin büyük kısmı uzun ömürlü olamamıştır. Günümüzde yalnızca Star Kıbrıs gazetesi yayın hayatına devam etmektedir (Çelik, 2015; Kızılyürek, 2002). Bu gelişmeler, geleneksel ve dijital medyanın birlikte dönüşüm geçirdiği bu süreçte, yerel gazeteciliğin bağımsızlık mücadelesi açısından hâlâ çeşitli zorluklarla karşı karşıya olduğunu göstermektedir.

5. Kıbrıs Türk Basını Şekillendiren Faktörler

Bu çalışmada Kıbrıs Türk basınının tarihsel gelişimi ile günümüzdeki yönelimleri değerlendirilirken, basının oluşumunda belirleyici olan çeşitli dinamikler ön plana çıkmaktadır. Kıbrıs Rumlarının enosis doğrultusundaki politikaları ve buna karşılık Kıbrıs Türklerinin savunduğu taksim görüşü, her iki toplumun medyasını şekillendiren temel ideolojik zeminleri oluşturmuştur. Kıbrıs Rum basınının enosis eksenli ulusal dava yaklaşımı, Kıbrıs Türk basınında ise taksime dayalı milli dava söylemiyle karşılık bulmuş; bu durum gazetelerin içeriklerinde doğrudan yansımıştır (Ünlü, 1982). Dolayısıyla, bu dönem basınında öne çıkan en karakteristik unsur, Kıbrıs Türk toplumunun ulusal bilincini oluşturmayı hedefleyen söylem ve içeriklerdir. Basın, sadece bilgi aktaran bir mecra olmaktan çıkmış, aynı zamanda kolektif kimlik inşasında işlevsel bir araç haline gelmiştir.

1878–1914 yılları arasındaki süreç, Kıbrıs Adası’nın İngiltere’nin idaresine devredildiği ancak Osmanlı Devleti’nin hukuki varlığının sürdüğü bir dönem olarak, Kıbrıs Türk basını üzerinde belirgin etkiler bırakmıştır. Bu dönemde Osmanlı Türkçesiyle yayımlanan ve Kıbrıs Türk basınının ilk örneklerinden biri olan Ümid gazetesi, İngiliz yönetimini eleştiren yayınları nedeniyle Osmanlı Hariciyesi’nin müdahalesi sonucunda kapatılmıştır (Kızılyürek, 2002). Aynı dönemde Osmanlı’da etkin olan Jön Türk düşüncesi, Kıbrıs Türk aydınları üzerinde de etkili olmuş ve bu fikirler, Kıbrıs Türk basınına doğrudan yansımıştır. Böylece, basın yalnızca yerel konularla sınırlı kalmamış; aynı zamanda geniş çerçevede siyasal fikirlerin yaygınlaştırılmasında etkili bir araç haline gelmiştir.

Osmanlı Devleti’nin I. Dünya Savaşı’nda aldığı yenilgi, Kıbrıs Türkleri arasında derin bir hayal kırıklığı yaratmışken, Türkiye’de Ulusal Kurtuluş Savaşı’nın zaferle sonuçlanması ve Cumhuriyet’in ilanı adadaki Türk toplumu için bir umut kaynağı olmuştur. Bu bağlamda, Türkiye’deki inkılaplar ve Atatürk’ün reformist yaklaşımı, Kıbrıs Türk basınında geniş yankı bulmuştur. İngiliz yönetimi ise bu etkinin yayılmasını engellemek için İslamcı akımları teşvik etmiştir (Yalçın, 2003). Bu dönemde basın, inkılapçı fikirleri destekleyen yayınlar yaparak, toplumun modernleşme sürecinde yönlendirici rol üstlenmiştir. Aynı zamanda, basının halkı aydınlatma ve birlik oluşturma misyonu da güçlenmiştir.

1958 yılında Bozkurt gazetesinde yayımlanan ve Bağdat Paketi çerçevesinde İngilizlerin taksimi kabul ettiğine dair bir haber, Kıbrıs Türk halkının kitlesel bir şekilde sokağa dökülmesine neden olmuştur. 1878–1930 arası dönemde ise, Müslüman İngiliz vatandaşlığına dayanan Evkafçılar ve Türk milliyetçiliğini savunan Halkçılar olmak üzere iki ana politik hattın varlığı dikkat çekmiştir (Çelik, 2015). Bu dönemde basın, sadece bilgi veren bir araç değil, aynı zamanda toplumsal tepkilerin ve siyasal

eğilimlerin şekillenmesinde aktif bir aktör olmuştur. Basının bu yönü, toplumsal mobilizasyonun ve siyasal bilincin oluşmasında etkili bir katalizör işlevi görmüştür.

Kıbrıs Türk basınının gerek Osmanlı döneminde gerekse İngiltere'nin ilhakiyla başlayan süreçte, enosis politikalarına karşı duruşu ve Türk toplumunun çıkarlarını savunan yayın çizgisi, zamanla "dava gazeteciliği" anlayışına evrilmiştir. Özellikle 1958 sonrası gazetelerde bu yaklaşım belirginleşmiştir. Dava gazeteciliğinin temel eksenini milli davadır. Bu, Kıbrıslı Türklerin kendi ulusal kimlikleriyle ayrı ve bağımsız bir varlık olarak tanınması talebine dayanmaktadır (Kızılyürek, 2002). Bu yaklaşım, gazeteciliği yalnızca bilgilendirme değil, aynı zamanda toplumu yönlendirme ve ideolojik olarak şekillendirme işleviyle donatmıştır. Bu bağlamda dava gazeteciliği, Kıbrıs Türk basınının hem karakteristik hem de ideolojik bir refleksi haline gelmiştir.

Kıbrıs Türk basını, siyasal gelişmelere paralel olarak şekillenmiş; Kıbrıs Rum basınına karşı pozisyon almış ve enosis politikalarına karşı milli dava söylemini merkeze almıştır. 1930'lara gelindiğinde ise, basının toplumsal etkisi artmış ve daha geniş kitlelere hitap eder hale gelmiştir. Bu gelişmelerle birlikte basın, yalnızca siyasal olayların bir yansıması olmaktan çıkıp kamuoyu oluşturan, gündem belirleyen bir güç konumuna gelmiştir (Çelik, 2015). Böylece Kıbrıs Türk basını, kitlesel medya kimliği kazanarak haber üretimi dışında toplumsal yapının şekillenmesinde de rol oynamıştır. Özellikle kamuoyunun yönlendirilmesinde ve kolektif bilinç oluşumunda etkin bir pozisyona yerleşmiştir.

1974 yılında Türkiye'nin adaya müdahalesiyle başlayan yeni dönemde, Kıbrıs Türk basınının temel niteliklerinde önemli bir değişiklik yaşanmamıştır. 1975–2012 yılları arasında yayımlanan 46 gazetenin 21'i doğrudan siyasi partiler, sendikalar, dernekler veya çeşitli kuruluşlar tarafından çıkarılmıştır. Bu durum, basının dava gazeteciliği ekseninde siyasi angajmanını sürdürdüğünü göstermektedir. Bununla birlikte, bu tarz yayın anlayışı, basının tarafsızlık, nesnellik ve dengelilik ilkelerine zarar vererek gazeteciliğin evrensel etik standartlarından sapmasına neden olmuştur (Yalçın, 2003; Demiryürek, 2000). Dolayısıyla, bu dönemdeki basın ortamı, daha çok politik pozisyonların ses bulduğu bir mecra haline gelmiş ve gazeteciliğin bağımsızlık ilkesi ciddi şekilde sorgulanır olmuştur.

6. Kıbrıs Türk Basını ve Ekonomi Politik Dinamikler

Ekonomi politik yaklaşım, kitle iletişim araçlarının içeriklerinin ideolojik yönlerini ele alsa da, bu içeriklerin üreticilerinin kim olduğu ve bu araçların mülkiyet yapısı en temel tartışma eksenini oluşturmaktadır. Bu nedenle, medya organlarının sahiplik ilişkileri, yalnızca teknik ya da ticari bir mesele değil, doğrudan iktidar yapılarıyla bağlantılı bir unsur olarak değerlendirilir. Ekonomi politik çerçeve, basın işletmelerinin daha geniş siyasi ve ekonomik sistemlerle olan bağlarını çözümlemeyi hedefler ve bu bağlamda medya üretim sürecinin arka planındaki güç ilişkilerine odaklanır (Yaylagül, 2019). Bu perspektif, Kıbrıs Türk basınının sosyal dokusunu anlamada oldukça işlevseldir; çünkü burada yalnızca içerikler değil, içeriklerin oluşum sürecinde etkili olan yapısal ilişkiler ön plana çıkmaktadır. Medya organlarının ekonomik ve siyasal güçlerle kurduğu ilişkiler, Kıbrıs Türk basınının şekillenmesinde temel belirleyicilerden biri olmuştur.

1878-1914 yıllarını kapsayan dönemde, Kıbrıs'ta yayımlanan Türkçe gazetelerin Osmanlı İmparatorluğu'nun hem desteğini hem de baskılarını deneyimlediği görülür. Bu dönemde çıkarılan gazeteler, zaman zaman maddi destek alırken, kimi durumlarda sansür ve kapatma uygulamalarıyla karşılaşmıştır. Ümid gazetesi bu bağlamda öne çıkan örneklerden biridir; Osmanlı Hariciye Nezaret'i'nin

girişimiyle kapatılmış ve böylece Kıbrıs Türklerinin Osmanlı Türkçesiyle yayımladıkları ilk gazetelerden biri olarak kısa ömürlü bir yayın hayatı olmuştur (Yalçın, 2003). Bu gelişmeler, dönemin basın organlarının iktidarla yaşadığı gerilimleri yansıttığı gibi, aynı zamanda basın özgürlüğü kavramının o yıllarda ne derece sınırlı olduğunu da ortaya koymaktadır.

1914-1960 döneminde ise, adanın İngilizler tarafından ilhak edilmesiyle birlikte, hem Kıbrıs Türk hem de Kıbrıs Rum basını yeni bir baskı rejimiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu dönemde basın, yalnızca yerel yönetimle değil, aynı zamanda uluslararası çıkar çatışmalarının da etkisinde kalmıştır. Osmanlı-İngiltere hattında başlayan, daha sonra Türkiye ve Yunanistan arasındaki diplomatik gerilime dönüşen süreç, Kıbrıs medyası üzerinde doğrudan etkili olmuştur (Çelik, 2015). Kıbrıs Türk basını bu dönemde yalnızca yerel haberleri değil, aynı zamanda bölgesel ve uluslararası gelişmeleri de dikkate alarak pozisyon almak zorunda kalmıştır. Dolayısıyla, bu süreçte gazetecilik faaliyetleri, hem sömürge yönetiminin kontrol arzusuyla hem de iki toplum arasındaki siyasi ayrışmalarla biçimlenmiştir.

1974'te Türkiye'nin askeri müdahalesiyle birlikte adada ortaya çıkan yeni siyasi ortam, basında da belirgin bir kırılmaya yol açmıştır. Bu süreçte, medya organlarının büyük bölümü, açık bir şekilde belirli siyasi görüşlerin propagandasını yapan araçlara dönüşmüş ve partizan habercilik yaygınlık kazanmıştır. Bu dönemin gazetecilik pratiklerinde yanlı içerikler, toplumun seferber edilmesi ve olağanüstü koşullar altında “varoluş mücadelesi” çerçevesinde yapılan yayınlar öne çıkmıştır (Yalçın, 2003). Böylece, basın bir kamu hizmeti olmaktan çıkarak siyasi kampanyaların bir uzantısı haline gelmiştir. Bu durum, medyanın tarafsızlık ve nesnellik gibi temel ilkelerinden sapmasına ve kamuoyu oluşturma işlevinin sekteye uğramasına neden olmuştur.

1950'li yıllardan itibaren araçsal ekonomi politik yapının yanı sıra kurumsal ekonomi politik eğilimler de Kıbrıs Türk basınında kendini göstermeye başlamıştır. Bu dönemde toplumun önde gelen siyasi ve ekonomik figürleri tarafından çıkarılan gazeteler, yalnızca siyasi propaganda aracı değil, aynı zamanda ekonomik çıkar ilişkilerinin de yansıtıcısı haline gelmiştir. 1980'li yıllardan itibaren ise, siyasi partilere yakın yayıncılığın yerini, iş dünyasından aktörlerin medya sahipliğine geçmesi belirgin hale gelmiştir (Çelik, 2015). Bu geçişle birlikte, basın yalnızca siyasi değil, aynı zamanda ekonomik çıkar gruplarının etkisinde şekillenen bir yapıya bürünmüştür. Böylece, gazeteler kamu yararı yerine özel çıkarları önceleyen bir yayın politikası izlemeye başlamış; bu da gazeteciliğin toplumsal sorumluluk ilkesini zayıflatmıştır.

2000'li yıllara gelindiğinde ise, ekonomi politik yapı daha da karmaşık bir hâl almış ve medya üzerindeki etkiler hem aktif hem de pasif biçimlerde görülmeye başlamıştır. Aktif etkiler; gazetelerin sahiplik yapısının, haber politikalarını doğrudan yönlendirmesi şeklinde kendini gösterirken, pasif etkiler; mali kaynakların yetersizliği nedeniyle reklam ve ilanlara olan bağımlılığın artmasıyla ortaya çıkmıştır. Bu bağımlılık, gazetelerin yayın politikalarını ve içerik kalitesini ciddi şekilde etkilemiştir (Yalçın, 2003). Bu dönemde ekonomik baskılar, gazetecilik pratiğinin sürdürülebilirliğini tehdit etmiş ve basın özgürlüğü, finansal bağımlılık üzerinden sınırlanmıştır.

Günümüzde ise, küresel ekonomi politik gelişmelerin yanı sıra dijitalleşme süreci, medya ortamını önemli ölçüde dönüştürmüştür. İnternet gazeteciliğinin yükselişi, geleneksel basın üzerinde ciddi bir rekabet baskısı oluşturmuş; küçük ölçekli ve mali yapısı zayıf gazeteler bu gelişmelere ayak uydurmakta zorlanmıştır. Medyada sahiplik yoğunlaşmasının artması, bağımsız yayıncılığın önünde ciddi bir engel oluştururken; aynı zamanda alternatif habercilik olanaklarını da daraltmıştır (Hançer,

2006). Bu yapısal dönüşüm, Kıbrıs Türk basınında çeşitliliğin azalmasına ve medya organlarının, geniş halk kesimlerini temsil etmekte zorlanmasına neden olmuştur.

Sonuç

Bu araştırma, Kıbrıs Türk basınının tarihsel gelişim süreci ile günümüzdeki yapısal dinamiklerini ekonomi politik perspektif içinde inceleyerek, araştırma sorularına yanıtlar bulmaya çalışmıştır. Çalışmanın araştırma sorularından birisi olan “KKTC yazılı basını günümüzde nasıl bir mülkiyet yapısına sahiptir?” sorusuna karşılık, bulgular üç ana sahiplik modelini ortaya koymuştur: ideolojik çizgide yayın yapan gazeteler, siyasi partilere ait gazeteler ve holding ya da aile şirketlerine bağlı gazeteler (Yaylagül, 2019, s. 137; Mosco, 2009, s. 24). Bir diğer soru olan “Bu sahiplik yapısı medya içeriklerini nasıl etkilemektedir?” sorusuna ise, bu yapının içerik üretiminde bağımsızlığı sınırladığı, yayın politikalarını ideolojik ve ekonomik çıkarlara göre şekillendirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulgular, literatürde medya sahipliğinin içerik üzerindeki belirleyici etkisine işaret eden uluslararası çalışmalarla da örtüşmektedir (Croteau & Hoynes, 2014, s. 152; Herman & Chomsky, 2012, s. 73-106). Araştırma, böylece KKTC yazılı basınının mevcut yapısal sorunlarını tanımlayarak medya özgürlüğü tartışmalarına somut katkı sunmaktadır.

Elde edilen bulgular, Kıbrıs Türk basınının tarihsel olarak siyasal gelişmelerin etkisi altında biçimlendiğini göstermektedir. Enosis ve taksim politikaları arasındaki ideolojik gerilim, uzun yıllar boyunca gazetelerin yayın çizgisini belirlemiş; 2000’li yıllarla birlikte ise barış gazeteciliği anlayışı, sınırlı da olsa, gazetecilik pratiğine yansımıştır (Lynch, 2014, s. 50; Shinar, 2007, s. 3). Ancak güncel literatürde de vurgulandığı gibi (Hanitzsch et al., 2019, s. 12), ekonomik bağımlılıklar ve siyasi baskılar, bu olumlu gelişmelerin kalıcı hale gelmesini engellemektedir. Bu durum, medya çoğulculuğunun yalnızca söylem düzeyinde kalmasına yol açmakta, yapısal düzeyde değişim ihtiyacını ortaya koymaktadır. Araştırmanın bu tespiti, KKTC’de medya reformu ve bağımsız gazetecilik modelleri üzerine yapılacak çalışmalara yön verici niteliktedir.

Araştırma sonuçları, Kıbrıs Türk basınında üç temel gazetecilik anlayışının hâkim olduğunu ortaya koymuştur: dava gazeteciliği, propagandist gazetecilik ve barış gazeteciliği. Dava gazeteciliği, milli davayı destekleme amacıyla ideolojik içerik üretirken; propagandist gazetecilik, siyasi veya ekonomik çıkar gruplarının söylemini meşrulaştırmaktadır. Barış gazeteciliği ise çatışmaları çözüm odaklı, yapıcı ve tarafsız bir dil ile ele almayı hedeflemektedir (Galtung, 1998, s. 2). Bulgular, toplumsal kutuplaşmayı artıran partizan yayıncılık yerine, barış gazeteciliği yaklaşımının güçlendirilmesinin, KKTC medya ortamının demokratikleşmesi açısından kritik olduğunu göstermektedir.

Bu çalışma, literatüre üç açıdan katkı sağlamaktadır. İlk olarak, KKTC yazılı basınındaki sahiplik modellerini sistematik biçimde sınıflandırarak, medya-iktidar-sermaye ilişkilerine dair ampirik veri sunmaktadır. İkinci olarak, ekonomi politik kuram ve propaganda modeli çerçevesinde elde edilen bulgular, medya sahipliğinin içerik üzerindeki etkilerini KKTC bağlamında ortaya koyarak uluslararası medya çalışmaları literatürüne yeni bir örnek kazandırmaktadır. Üçüncü olarak ise, barış gazeteciliğinin potansiyeline dikkat çekerek, medya politikaları alanında uygulanabilir öneriler geliştirmektedir. Öneriler arasında, medya sahipliğinde şeffaflığın artırılması, reklam gelirlerinin tekelleşmeyi önleyecek biçimde düzenlenmesi ve gazetecilik meslek ilkelerinin bağımsız denetim organlarınca güvence altına

alınması yer almaktadır (McChesney, 2015, s. 89; UNESCO, 2022). Bu önerilerin uygulanması, KKTC basınında hem içerik çeşitliliğini hem de basın özgürlüğünü güçlendirmeye katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Alver, F. (2011). Basında siyasal liderlerin ve köşe yazarlarının sosyal haklara ilişkin iletilerinin analizi. *Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu*, 289. Petrol-İş Yayınları.
- Altınar, A. (1996). *Kıbrıs'ta basın tarihi*. Kıbrıs Türk Kültür Yayınları.
- Altıntaş, E. (2011). *Kıbrıs Türk basın tarihi*. Derin Yayınları.
- Bennett, T. (2009). *Culture and the media*. Routledge.
- Bilge, A. S. (2008). *Le conflit de Chypre et les Chypriotes Turcs*. Ajans Türk.
- Chomsky, N., & Herman, E. S. (2012). *Rızanın imalatı: Kitle medyasının ekonomi politiği* (Çev. Ş. Alpagut). BGST Yayınları.
- Coşkun, Y. (2015). *Osmanlı basını ve siyasal düzen*. Bilge Yayınları.
- Croteau, D., & Hoynes, W. (2014). *Media/society: Industries, images, and audiences* (5. bs.). SAGE Publications.
- Curran, J. (2002). *Media and power*. Routledge.
- Çelik, M. (2015). *Osmanlı Devleti'nde basın denetimi*. Yöntem Yayınları.
- Demiryürek, M. (2000). Kıbrıs'ta Osmanlı ve basın politikaları. *Yakın Dönem Türk Araştırmaları*, 4(1), 45–55.
- Gadimov, S. (2015). Medya özgürlüğü: Hukuki ve siyasi boyut. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (40), 215–230.
- Galtung, J. (1998). High road, low road: Charting the course for peace journalism. *Track Two*, 7(4), 2–5.
- Garnham, N. (1990). *Capitalism and communication: Global culture and the economics of information*. Sage Publications.
- Gazioğlu, A. (1990). *Kıbrıs'tan Anadolu'ya Türk göçü (1878–1938)*. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- Giritli, A. (2011). *Basın tarihi ve sansür*. Alfa Yayınları.
- Güney, A. (2006). Europeanization of foreign policy and candidate countries: A comparative study of Turkey and Central and Eastern European countries. *Political Science Quarterly*, 121(1), 87–110.
- Hançer, S. (2006). *Kıbrıs Türk basınında ekonomi politik yaklaşım ve medya sahipliği*. Kıbrıs Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Hanitzsch, T., Van Dalen, A., & Steindl, N. (2019). Caught in the nexus: A comparative and longitudinal analysis of public trust in the press. *The International Journal of Press/Politics*, 24(1), 3–23. <https://doi.org/10.1177/1940161218811981>

- Høyer, S., & Pöttker, H. (2005). *Diffusion of the news paradigm 1850–2000*. Göteborg University Press.
- Kıbrıs Gazeteciler Birliği. (2012). *Kıbrıs basın tarihi raporu*. Lefkoşa.
- Kıbrıs Türk Gazeteciler Birliği. (2012). *Kıbrıs basın tarihi raporu*. Lefkoşa.
- Kıbrıs Türk Gazeteciler Birliği. (2012). *Kıbrıs'ta Türk basınının tarihsel gelişimi*. KTGB Yayınları.
- Kıbrıs Türk Gazeteciliği Derneği. (2003). *Kıbrıs'ta Türk basınının tarihsel gelişimi*. Lefkoşa.
- Kızılyürek, N. (1993). *Cyprus: The search for a solution*. Galeri Kültür.
- Kızılyürek, N. (2002). *Milliyetçilik kısılcığında Kıbrıs*. İletişim Yayınları.
- Laughey, D. (2010). *Key themes in media theory*. McGraw-Hill Education.
- Lynch, J. (2014). *A global standard for reporting conflict*. Routledge.
- McChesney, R. W. (2015). *Rich media, poor democracy: Communication politics in dubious times* (New Press ed.). The New Press.
- Mosco, V. (2009). *The political economy of communication* (2. bs.). SAGE Publications.
- Murdock, G., & Golding, P. (2005). Culture, communications and political economy. In J. Curran & M. Gurevitch (Eds.), *Mass media and society* (ss. 60–83). Hodder Arnold.
- Özertem, H. S. (2020). Doğu Akdeniz'de enerji, güvenlik ve diplomasi. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 17(66), 35–52.
- Schiller, H. I. (1991). *Culture, Inc.: The corporate takeover of public expression*. Oxford University Press.
- Shinar, D. (2007). Epilogue: Peace journalism – The state of the art. *Conflict & Communication Online*, 6(1), 1–9.
- Smythe, D. W. (1977). Communications: Blindspot of Western Marxism. *Canadian Journal of Political and Social Theory*, 1(3), 1–27.
- Sonyel, S. R. (1995). *Kıbrıs sorunu ve Türk-İngiliz ilişkileri (1918–1925)*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Stergiou, A. (2020). *Geopolitics of the Eastern Mediterranean: Historical and strategic perspectives*. Hellenic Foundation for European and Foreign Policy.
- Stergiou, A. (2020). The Cyprus issue and its historical background. In J. Varnava (Ed.), *Cyprus and the politics of memory: History, community and conflict* (ss. 149–165). Routledge.
- Şimşek, Y. (2012). *Kıbrıs siyasi tarihi*. İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- UNESCO. (2022). *World trends in freedom of expression and media development: Global report 2021/2022*. UNESCO Publishing.
- Ünlü, C. (1982). *Kıbrıs'ta basın olayı (1878–1981)*. Tan Yayınları.
- Ünlü, C. (1982). *Osmanlı döneminde Kıbrıs basını*. Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları.
- Yalçın, T. (2003). *Osmanlı dünyasında gazetecilik*. Uludağ Yayınları.

Yaylagül, L. (2019). *Medya ve toplum: Kuramlar, yaklaşımlar*. Dipnot Yayınları.

Yaylagül, L. (2019). Eleştirel ekonomi politik perspektiften devlet ve medya ilişkisi. *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 134–152.

Hititçe Çivi Yazılı Metinler Işığında Tanrı Akni

God Akni in The Light of Hittite Cuneiform Texts

Gözde Demirci Karaoğlu¹

Araştırma Makalesi Research Article

Geliş tarihi/Received:
21.03.2025

Son revizyon teslimi/Last revision
received:
07.08.2025

Kabul tarihi/Accepted:
07.09.2025

Yayın tarihi/Published:
29.11.2025

Atıf/Citation:

Demirci Karaoğlu, G. (2025). Hititçe Çivi Yazılı
Metinler Işığında Tanrı Akni. *TAM Akademi
Dergisi*, 4(2), 184–192.
<https://doi.org/10.58239/tamde.2025.02.005.x>

DOI:

10.58239/tamde.2025.02.005.x

ÖZ

Bu çalışma, Hitit çivi yazılı kehanet ve ritüel metinlerinde adı geçen Tanrı Akni'nin temsil biçimlerini ve dini bağlam içindeki işlevini incelemeyi amaçlamaktadır. Hititler'in çok tanrılı inanç sisteminde nadiren anılan bu tanrının, mevcut yazılı belgelerde çoğunlukla ölüm, yıkım ve felaket gibi olumsuz kavramlarla ilişkilendirildiği görülmektedir. Akni, bazı metinlerde doğrudan "yeme, tüketme, yok etme" fiilleriyle anılarak, toplumun uğradığı kriz anlarında bir tehdit unsuru olarak betimlenmektedir. Bununla birlikte, bazı ritüel metinlerde onun adına sunular yapıldığı, kendisine hitap edildiği ve bu şekilde felaketlerin önlenmeye çalışıldığı da görülmektedir. Bu durum, Akni'nin yalnızca bir yıkım sembolü değil, aynı zamanda ritüel aracılığıyla etkisi denetim altına alınmaya çalışılan bir tanrısal figür olduğunu göstermektedir.

Araştırmada yöntem olarak, Hititçe orijinal metinlerin transliterasyonları yerine, güvenilir filolojik yorumlara ve ikincil kaynaklardaki çevirilere dayanan betimsel analiz yaklaşımı benimsenmiştir. Çalışma, yalnızca kehanet ve ritüel metinleriyle sınırlı tutulmuştur. Literatürde Akni'nin Mezopotamya'daki yeraltı tanrısı Nergal ya da Hint-Aryan geleneğindeki ateş tanrısı Agni ile ilişkisi sıklıkla tartışılmış olsa da çalışmanın amacı doğrultusunda Akni'nin Hitit inancı içindeki bağlamsal ve işlevsel temsiline odaklanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Akni, Hititçe, Kehanet, Ritüel, Tanrı

¹ Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Öğrencisi,
demirci.gozdee@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-8537-2692

ABSTRACT

This study aims to examine the forms of representation and the function within the religious context of the god Akni, who is mentioned in Hittite cuneiform oracle and ritual texts. In the polytheistic belief system of the Hittites, this god, who is rarely mentioned, appears to be mostly associated with negative concepts such as death, destruction, and disaster in the existing written documents. Akni is referred to in some texts directly with the verbs "to eat, to consume, to destroy," and is depicted as a threat during times of crisis faced by society. However, it is also seen in some ritual texts that offerings were made to him, he was addressed directly, and in this way, attempts were made to prevent disasters. This situation shows that Akni was not only a symbol of destruction but also a divine figure whose influence was attempted to be brought under control through ritual.

As a method, a descriptive analysis approach based on reliable philological interpretations and translations in secondary sources was adopted instead of the transliterations of the original Hittite texts. The study is limited solely to oracle and ritual texts. Although in the literature Akni's relationship with the Mesopotamian underworld god Nergal or the fire god Agni in the Indo-Aryan tradition is frequently discussed, in line with the aim of the study, focus has been placed on Akni's contextual and functional representation within Hittite belief.

Keywords: Akni, God, Hittite, Omen, Ritual

Extended Abstract

The study examines the rarely mentioned Hittite deity Akni, whose name appears in ritual and omen texts, shedding light on the religious life of the Hittite Empire. Akni is typically depicted as a deity associated with negative connotations, often linked to death, and in one particular ritual text, as a terrifying and disaster-bringing god.

The primary aim of this research is to provide a detailed analysis of how Akni is portrayed in Hittite cuneiform texts, differentiating this study from previous works that generally approach the subject through comparative analysis with Mesopotamian and Indic traditions. This study seeks to contribute to the literature by focusing on Akni's representation specifically within Hittite texts, an area that has not been thoroughly explored. The research question driving this study is: "How is the deity Akni depicted in Hittite religious texts, and what role does this portrayal play in understanding Hittite religious life?"

The methodology of the study involves a detailed textual analysis of relevant Hittite ritual and omen texts, including key sources such as KUB 8.28 and KBo 11.14. These texts were examined to identify specific references to Akni and to analyze the context in which this deity appears. The analysis also involves comparing the identified portrayals of Akni within Hittite texts with existing scholarly interpretations and mythological parallels from other ancient cultures, particularly focusing on connections to the Mesopotamian underworld god Nergal, the disease god Ira, and the Aryan fire god Agni.

The findings indicate that Akni is most commonly associated with death, disaster, and destruction. For instance, in omen texts related to earthquakes and defective births, Akni is depicted as a god with the power to destroy the country and bring about mass deaths. Phrases such as "Akni

will consume” emphasize the deity's devouring and annihilating nature. Despite these fearsome attributes, Akni still maintained a respected place within the Hittite pantheon and was a deity to whom offerings were made.

In conclusion, this study focuses on primary Hittite sources and avoids the predominance of comparative analysis, aiming to fill a gap in the existing literature and offering new insights into the depiction and religious significance of Akni in Hittite culture.

Giriş

Tanrı Akni üzerine yapılmış bilimsel çalışmaların söz konusu tanrının kökeni yani bu tanrının Hitit ülkesine nereden ve nasıl geldiği konusu üzerine yoğunlaştığı gözlemlenmektedir. Akni için sözlüklerde, “*bir tanrı ya da demon*” (Ünal, 2016, s. 52; Ünal, 2007, s. 12.), “*korkulan tanrı ya da demon*” (Johannes&Kammenhuber, 1975, s. 53.) gibi tanımlamalar yapıldığı görülmektedir.

Hronzy, KUB 8.28 numaralı kehanet metninde Tanrı Akni’ye yer verildiğini tespit ederek bu tanrının Mezopotamya paralellerinden ötürü, yeraltı tanrısı Nergal ya da salgın hastalık tanrısı Ira ile ilişkili olduğunu düşünmektedir. Hronzy, aynı zamanda tanrı Akni’nin, Aryan ateş tanrısı Agni ile isim benzerliğine sahip olmasının da çarpıcı olduğunu ifade etmektedir. (Hronzy, 1921, s. 36.) Hronzy ile benzer bir düşünceye sahip olan Riemschneider, çalışmasında Akni adının geçtiği Hititçe metinleri Akadca paralelleriyle karşılaştırmıştır. Sonuç olarak, Nergal ile Akni’yi eşitlemenin yanlış olmayacağını ifade edip Hronzy’den farklı olarak Akni’nin Hint ateş tanrısı Agni’yle ilişkisinin olası olmadığını belirtmiştir. (Riemschneider, 1970, s. 48.) Laroche, ritüellerde karşımıza çıkan Akni’nin Aryanlar ve Hurriler arasındaki ilişki açısından çok önemli olduğunu ifade etmektedir. (Laroche, 1946, s. 119.) M. Mayrhofer ve H. Otten tarafından yapılan çalışmada, Hitit tanrısı Akni ile Hint ateş tanrısı Agni arasında bir ilişki olup olmadığı araştırılmakta ve Akni’nin Hint-Aryanların dilinden ve dininden türetilmiş olduğu sonucuna varılmaktadır. (Otten&Mayrhofer, 1965, s. 545 vdd.) Núñez de çalışmasında iki tanrı arasındaki benzerliklere odaklanmıştır. (Álvarez&Núñez, 2016, s. 1 vdd.) Oettinger, Akni kelimesini semantik açıdan inceledikten sonra bu ismin Hint-Avrupa kökenli olmadığını, Hint ateş tanrısı Agni’nin bir yansıması olan Akni’nin Mitanniler aracılığıyla Anadolu’ya getirilmiş olduğunu savunmaktadır. Aynı çalışmada, Akni’nin Babil tanrısı Nergal ile benzer özellikler taşıdığı da vurgulanmıştır. (Oettinger, 2016, s. 228 vdd.) Petrosyan, Akni ile ilgili yapmış olduğu yakın dönem çalışmasında, Tanrı Akni’nin Hint-Aryan kökenine değinmektedir. (Petrosyan, 2018, s. 177 vdd.) Köken konusunda Petrosyan ile benzer fikre sahip olan Kitazumi, Akni’nin Hint-Aryan kökenli bir tanrı olabileceğini ifade etmektedir. (Kitazumi, 2020, s. 90 vdd.)

Bu çalışmanın temel amacı, Tanrı Akni’nin Hitit çivi yazılı metinlerde ne şekilde tasvir edildiğini, hangi kavramsal bağlamlarla anıldığını ve bu temsillerin Hitit dini düşüncesine dair ne gibi ipuçları sunduğunu ortaya koymaktır. Bu doğrultuda, çalışma Akni’nin işlevsel bir tanrı olarak nasıl algılandığını metin üzerinden anlamlandırmaya çalışmaktadır.

Çalışmamız, yöntemsel olarak, metinlerin orijinal transliterasyonlarına değil, güvenilir filolojik analizlere dayanan ikincil kaynaklardaki çevirilere dayanılmıştır. Bu tercih, çalışmanın filolojik uzmanlık iddiasından çok, dinsel ve kavramsal düzenin anlamlandırılmasına odaklanan bir yaklaşım sergilediğini göstermektedir.

Hititçe Yazılı Kaynaklarda Akni

Tanrı Akni hakkında yapılan çalışmaları barındıran literatüre bakıldığında, söz konusu tanrının adının kehanet ve ritüel metinlerinde geçtiği görülmektedir. KUB 30.45+51 numaralı envanter metninde (Otten&Mayrhofer, 1965, s. 549. ; Laroche, 1946, s. 119. ; Nunez, 2016, s.3.) tanrının adına (Gessel, 1998, s. 8.) şu şekilde rastlanmaktadır:

Öy. I

10' "Tanrı Akni'nin dua tableti"

Bir kişinin sıkıntılarının giderilmesi amacıyla düzenlenen ve Güneş Tanrısı'na sunulan KBo 11.14¹ numaralı Hantitaşu² ritüeli metninde de tanrı Akni (Gessel, 1998, s. 8.) karşımıza çıkmaktadır. Bu metinde, ritüel sahibinin sıkıntılarından kurtulması hedeflenmiştir:

Öy. II

20 Küçük (tahıl) tanesinin öğütme taşından kaçtığı gibi,

21 ritüel sahibi de (Ateş tanrısı) Agni'nin ağzından kaçsın! (Ünal, 1996, s. 29.)

Hitit tanrıları arasında Akni isminde bir ateş tanrısı bulunmamasına rağmen tanrının bu ritüel metninde ateşle ilişkilendirilmesi metni dikkat çekici kılmaktadır.³ Metnin devamında "Bir arka tekerleğin ön tekerleği yakalayamaması gibi, felaket günü de kurban sunan kişiyi bulmasını!" (Ünal, 1996, s. 29.) ifadesi yer almaktadır. Bunun yanı sıra ritüelin bir kişinin zorlu geçen yıllarına karşı yapıldığı hesaba katıldığında, Akni'nin salgın veya yeraltı tanrısı niteliklerine sahip olduğu sonucu çıkarılabilmektedir.⁴ Yine bu metinde, Akni için yeme-yutma vasfına sahip korkutucu bir tanrı tasviri çizilmektedir. (Otten&Mayrhofer, 1967, s. 547. ; Dardano, 2016, s. 107.)

KBo 13.146⁵ numaralı başka bir ritüel metninde de Akni ismi (Gessel, 1998, s. 8.) şu şekilde geçmektedir:

Ay.III

5' o yesin [

6' ama bunu [

7' şimdi tanrı Akni [

¹ CTH 395; Ritüel özeti için bkz.: *Hethitologie Portal Mainz* : https://www.hethport.uni-wuerzburg.de/txhet_besrit/intro.php?xst=CTH%20395.1&prgr=&lg=DE&ed=A.%20Chrzanowska Erişim Tarihi: 21.11.2024 ;Transliterasyon için bkz.: Ahmet Ünal, *The Hittite Ritual of Hantitaşu from the City of Hurma Against Troublesome Years*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1996, s. 20.

² Bu kişinin Hurma kentinden olduğu bilinmektedir. Hurma kentinin ise Hitit ülkesinin güneydoğusunda yer aldığı genel kabul gören bir bilgidir. Bkz.: T. Yiğit, "Hurrilere İlişkin Hititçe Çivi Yazılı Belgelerdeki İlk Kayıtlar", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 24, S. 38, 2005, s. 62. dpn. 28.

³ Hititçe metinlerde ^DPahhur olarak adlandırılan bir Ateş tanrısının varlığına rastlanmıştır. Laroche, 1946, s. 76. ; Ş. Bozgun, "Hititlerde Ateş Kültü ve Tanrı ^DPahhur", *Colloquium Anatolicum*, S.20, 2021, s. 66. ; Tanrı Akni'nin Hint ateş tanrısı Agni ile olan benzerliklerini araştıran bir çalışma için bkz.: Álvarez-Núñez, 2016, s. 1. vdd.

⁴ Oettinger, 2016, s. 230.; Tanrı Akni'nin Babil'in yeraltı tanrısı Nergal ile olan benzerliği hakkında yapılmış detaylı bir çalışma için bkz.: Riemschneider, 1970, s. 42. vdd.

⁵ CTH 412; Transliterasyon için bkz.: Otten&Mayrhofer, 1965, s. 548. ; G. Torri&F. Barsacchi, *Hethitische Texte in Transkription KBo 13 (DBH 51)*, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, 2018, s. 168; Çeviri için bkz.: Otten&Mayrhofer, 1965, s. 548.

8' *bunu karışım* [

9' *bilme[sin]* [

Yukardaki metnin kırık olması, üzerinde yorum yapılmasını güçleştirmektedir. Ancak Akni'nin başrolde olduğu anlaşılan bu metinden bir çağırma ritüeli metni⁶ olduğu ve tanrının da muhtemelen kurban edilen şeyi yemesiyle bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır. (Otten&Mayrhofer, 1956, s. 548.)

Ritüel içerikli KBo 13.147⁷ numaralı metinde de tanrı Akni'ye (Gessel, 1998, s. 8.) yer verilmiştir:

Sağ Sütun

8' *Ardından, tanrının* []

9' *aşağı iner,* []

10' *yedek figür...* []

11' *Tanrı Akni için* []

12' *Agni, efendim* [

13' *[p]iškattalla-* [

Çağırma ritüel metni olduğu düşünülen bu metinde tanrıya “*efendim*” diye hitap edilmiş olması, tanrının cinsiyetinin erkek olduğu sonucuna götürmektedir. (Otten&Mayrhofer, 1967, s.548.)

Riemschneider tarafından depremle ilişkilendirilen ve söz konusu tanrının adının geçtiği KUB 8.28⁸ numaralı kehanet metninde tanrıdan (Gessel, 1998, s. 8.) şu şekilde söz edilmektedir:

Öy.

14' *Eğer dokuzuncu ayda bir deprem olu[rsa];*

15' *savaşa girmeyen(?) ülke,*

16' *ve Akni onu yiyecek.*

Ay.

6' *Eğer onuncu ayda* [

7' *Akni [yiyecek].*

Bu metinde yer alan ifadelerde Akni'nin, ülkeyi yok edebilecek ve toplu ölümlere sebep olacak kudrette bir tanrı olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. (Hronzý, 1921, s. 36. ; Riemschneider, 1970, s. 48.) Metinde yer verilen ve “*yemek, yiyip bitirmek, sömürmek (evleri yıkmak)*” anlamlarına gelen *karap-*

⁶ Hitit büyü ritüelleri üzerine yapılmış detaylı bir çalışma için bkz.: Sevgül Çilingir Cesur, “Hitit Büyü Ritüelleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Tarih Okulu Dergisi*, S. 32, Aralık 2017, 777-813.

⁷ CTH 437; Ritüel özeti için bkz.: *Hethitologie Portal Mainz*, https://www.hethport.uni-wuerzburg.de/txhet_besrit/intro.php?xst=CTH%20437&prgr=&lg=DE&ed=S.%20Melzer Erişim Tarihi: 21.11.2024; Transliterasyon için bkz.: Otten&Mayrhofer, 1965, s. 548.; Torri&Barsacchi, 2018, s. 169.; Dardano, 2016, s. 106. ; Çeviri için bkz.: Otten&Mayrhofer, 1965, s. 548.; Dardano, 2016, s. 106.

⁸ CTH 535; Transliterasyon ve çeviri için bkz.: K. K. Riemschneider, *Die Akkadischen und Hethitischen Omentexte aus Boğazköy (DBH 12)*, Verlag der TU Dresden, Dresden, 2004, s. 94. vdd. ; Riemschneider, 1970, s. 44 vdd. ; Hronzý, 1921, s. 34 vd.

sözcüğü Akni ile ilişkilendirilmiştir. Daha önce ele alınan ve tanrı Akni'nin adının geçtiği KBo 11.14 numaralı metinle paralel şekilde tanrının yeme-yutma vasfının vurgulanması, bu özelliğin tanrı Akni'ye atfedilmesi tezini güçlendirmektedir.

Tanrının adına rastladığımız, kusurlu doğumlarla ilgili kehanetler içeren KUB 8.42⁹ numaralı metinde Akni (Gessel, 1998, s. 8.) şu şekilde geçmektedir:

Kol. II²

3' Bir kadın do[ğum yaparsa ve

4' iki kafası [

5' onun ayağı ama onu[

6'[

7' mevcut değilse; Ak[ni yiyecek².]

Bu metinden anlaşıldığına göre, Akni ölümle ilişkilendirilmiş ve kusurlu bir doğumun arkasından gelmesi beklenen felaket olarak kabul edilmiştir. Bu metinde de "Akni yiyecek" ifadesi ile söz konusu tanrının yok edici özelliği yeniden karşımıza çıkmaktadır.

Savaşla ilgili olduğu bilinen KBo 3.46+//KBo 3.52¹⁰ numaralı aşağıdaki metinlerde şöyle denmektedir:

Öy.II

"Ve onu] Akni sıkıştırdı [(?)]. Ve [... -]ruwaš, Hurrili birliklerin kralı öldü."

Metinde Akni'nin ceza veren tanrı rolünün öne çıktığı ve Hurrili kralın ölümünden sorumlu olduğu ima edilmektedir. Bu durum, Tanrı Akni'nin yok edici özelliğini bir kez daha vurgulamaktadır.

Sonuç

Hitit çivi yazılı kehanet ve ritüel metinleri incelendiğinde, Tanrı Akni'nin sınırlı sayıda metinde yer almasına rağmen son derece güçlü ve anlam yüklü bir biçimde temsil edildiği görülmektedir. Akni, bu metinlerde sıklıkla ölüm, yıkım, felaket ve toplu kıyım gibi olağanüstü durumlarla ilişkilendirilmiş, korkutucu ve yok edici özellikleriyle dikkat çekmiştir. Depremler, kusurlu doğumlar, savaş ve salgın hastalıklar gibi tehdit durumlarında Akni'nin adı geçmekte; "yeme", "yok etme" gibi fiillerle tanımlanarak doğrudan felaketin tanrısal yüzü olarak resmedilmektedir.

Tanrı Akni'nin bu temsilleri, Hitit toplumunun kriz algılarını nasıl tanrısalılaştırdığını ve felaket olgusunu dini düzene nasıl entegre ettiğini anlamak açısından önemlidir. Akni, yalnızca bir mitolojik figür değil; korku, tehdit ve tedirginliğin yönlendirildiği, ritüel aracılığıyla denetlenmeye çalışılan bir tanrısal kudrettir. Bu durum, Hitit dini anlayışının sadece ibadet ve minnettarlığa değil, aynı zamanda korku ve yatıştırma stratejilerine dayalı çok katmanlı bir ilişki biçimi içerdiğini göstermektedir. Ritüel pratiklerde Akni'ye yapılan sunular ve hitaplar, toplumun onu yalnızca yok eden değil, aynı zamanda etkisi törensel yollarla sınırlandırılabilen bir varlık olarak kavradığını ortaya koymaktadır.

⁹ CTH 540; Transliterasyon ve çeviri için bkz.: Riemschneider, 1970, s. 42.

¹⁰ CTH 13; Transliterasyon ve çeviri için bkz.: Kitazumi, 2020, s.93.

Tanrı Akni'ye ilişkin mevcut literatür, çoğunlukla onun kökenine dair etimolojik ve karşılaştırmalı mitolojik açıklamalara dayanmaktadır. Hronzý (1921) ve Riemschneider (1970), Akni'yi Mezopotamya yeraltı tanrısı Nergal ile ilişkilendirmiş; Otten ve Mayrhofer (1965), Agni adlı Aryan ateş tanrısı ile benzerlikler kurarak bu tanrının Hint-Aryan kökenli olabileceğini öne sürmüştür. Petrosyan (2018) ve Kitazumi (2020) gibi araştırmacılar da benzer yönde yorumlarda bulunmuştur. Ancak bu çalışmaların çoğu, Akni'nin Hitit metinlerindeki bağlamsal ve işlevsel temsil biçimlerine ikincil düzeyde yaklaşmıştır.

Bu çalışma ise Akni'nin Hititçe metinlerdeki doğrudan temsiline odaklanarak, tanrının yalnızca dış kaynaklardan aktarılmış bir unsur değil, Hitit toplumunun dini-kültürel zemininde şekillenmiş bir figür olduğunu ortaya koymuştur. Akni'nin ritüel ve kehanet metinlerinde üstlendiği rol, onun yalnızca bir felaket sembolü değil, aynı zamanda toplumun dini düzenini tehdit eden unsurlara karşı geliştirdiği bir tür tanrısal savunma mekanizması olduğunu göstermektedir. Bu yaklaşım, Akni'yi Nergal ya da Agni gibi figürlerle yalnızca isimsel düzeyde değil, işlevsel ve temsili düzeyde karşılaştırmayı da mümkün kılmakta; ancak onu bu tanrılarla özdeşleştirmek yerine, Hitit inancı içindeki yerel anlamı üzerinden değerlendirmektedir.

Sonuçta Tanrı Akni hem korkulan hem de saygı duyulan bir tanrı olarak, Hitit panteonunda istisnai ama işlevsel bir yer işgal etmektedir. Onun temsiline yatan felaket ve yıkım imgeleri, Hitit dini düşüncesinin yalnızca “koruyucu tanrılar”a değil, aynı zamanda “kontrol altına alınması gereken ilahi güçler”e dayalı yönünü de gözler önüne sermektedir. Bu yönleriyle çalışma, giriş bölümünde belirtilen hedef doğrultusunda Tanrı Akni'nin Hitit dini metinlerindeki temsili özgün ve içerik temelli bir yaklaşımla ortaya koymuş, literatürde eksik kalan bağlamsal çözümlemelere katkı sunmuştur.

Kaynakça

- Álvarez, J. & Núñez, P. (2016). The terrible mouth of Agni: A comparison between a ritual formula in Hittite and Vedic. İçinde W. Meid (Ed.), *Studia Linguistica in Honorem Johannis Tischler Septuagenarii Dedicata* (ss. 1–5). Anatolica et Indogermanica.
- Bozgun, Ş. (2021). Hititlerde ateş kültü ve Tanrı dPahhur. *Colloquium Anatolicum*, 20, 51–81.
- Cesur, S. Ç. (2017). Hitit büyü ritüelleri üzerine bir değerlendirme. *Tarih Okulu Dergisi*, 32, 777–813.
- Dardano, P. (2013). Lingua omerica e fraseologia anatolica: Vecchie questioni e nuove prospettive. İçinde *Le lingue del Mediterraneo antico* (ss. 124–150). Carocci Editore.
- Dardano, P. (2016). Heth. *pe/iškattalla*- “geber” oder “lieferer”? İçinde S. Erkut & Ö. S. Gavaz (Ed.), *Ahmet Ünal Armağanı* (ss. 105–122). Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Dardano, P. (2017). Homeric and Hittite phraseology compared: Introducing the soliloquy in the Homeric and Near Eastern epic. İçinde F. Logozzo vd. (Ed.), *Ancient Greek Linguistics* (ss. 791–809). Berlin–Boston.
- Gessel, B. H. L. van. (1998). *Onomasticon of the Hittite Pantheon* (Cilt 1–2, HdO I/33). Leiden–New York–Köln.
- Hoffner, H. A. (1967). *An English–Hittite Glossary*. Revue Hittite et Asianique, Paris.
- Hronzý, F. (1921). Un dieu hittite Ak/g niš. *Revue d’Assyriologie et d’Archéologie Orientale*, 18(1), 34–36.
- Johannes, F. & Kammenhuber, A. (1975). *Hethitisches Wörterbuch*. Carl Winter Universitätsverlag.
- Kitazumi, T. (2020). Drei indo-arische Personennamen und der Gott Akni in CTH 13. İçinde M. Fritz vd. (Ed.), *Festschrift für Michael Meier-Brügger zum 70. Geburtstag* (ss. 90–98). Beech Stave Press.
- Kloekhorst, A. (2008). *Etymological Dictionary of the Hittite Inherited Lexicon*. BRILL.
- Laroche, E. (1946). Recherches sur les noms des dieux hittites. *Revue Hittite et Asianique*, 46.
- Oettinger, N. (2016). Altindisch Agni-, “Feuergott” und hethitisch dAgni/dAkni-. İçinde A. M. Byred vd. (Ed.), *Studies in Honor of Jared S. Klein on the Occasion of His Seventieth Birthday* (ss. 228–235). Beech Stave Press.
- Otten, H. & Mayrhofer, M. (1965). Der Gott Akni in den hethitischen Texten und seine indoarische Herkunft. *Orientalistische Literaturzeitung*, 60(11–12), 545–552.
- Petrosyan, A. (2018). Aryan traces in the onomastics of Hayaša. *Iran & the Caucasus*, 22(2), 177–180. BRILL.
- Riemschneider, K. K. (1970). *Babylonische Geburtsomina in hethitischer Übersetzung* (StBoT 9). Otto Harrassowitz.
- Riemschneider, K. K. (2004). *Die Akkadischen und Hethitischen Omentexte aus Boğazköy* (DBH 12). Verlag der TU Dresden.
- Tischler, J. (2001). *Hethitisches Handwörterbuch*. Wolfgang Meid (Ed.). Innsbruck.
- Torri, G. & Barsacchi, F. (2018). *Hethitische Texte in Transkription KBo 13* (DBH 51). Harrassowitz Verlag.

- Ünal, A. (1996). *The Hittite Ritual of Ḫantitaššu from the City of Ḫurma Against Troublesome Years*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ünal, A. (2007). *Hititçe Çok Dilli El Sözlüğü* (Cilt I: A–M). Verlag Dr. Kovač.
- Ünal, A. (2016). *Hititçe–Türkçe Büyük Sözlük*. Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Yiğit, T. (2005). Hurrilere ilişkin Hititçe çivi yazılı belgelerdeki ilk kayıtlar. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 24(38), 55–69.

Klasik Türk Edebiyatı Roman Kapaklarında Başlık ile Görsel İmge Arasındaki İlişki (Gösterge Çözümlemesi)

The Relationship Between Title and Visual Image in Novel Covers of Classical Turkish Literature (Semiotic Analysis)

Nezihe Kara ¹

Araştırma Makalesi
Research Article

Geliş tarihi/Received:
12.03.2025

Son revizyon teslimi/Last revision received:
21.09.2025

Kabul tarihi/Accepted:
14.08.2025

Yayın tarihi/Published:
29.11.2025

Atıf/Citation:

Kara, N. (2025). Klasik Türk edebiyatı roman kapaklarında başlık ile görsel imge arasındaki ilişki (gösterge çözümlemesi). *TAM Akademi Dergisi*, 4(2), 193-210.
<https://doi.org/10.58239/tamde.2025.02.006.x>

DOI:

10.58239/tamde.2025.02.006.x

Öz

Diğer sosyal bilim alanlarında olduğu gibi edebiyatta da imgenin belirgin ve belirleyici bir işlevi vardır. İşlevsel bir gösterge olan görsel imge roman kapaklarında görülebilen ilk dikkat çekici işarettir. Yazınsal tür olarak romanın kapağını oluşturan dilsel ve görsel imgeleri doğru okumak gerekir. Bu çalışmada Türk edebiyatına ait klasik roman kapaklarında başlık ile görsel imge arasındaki ilişki dilbilim ve göstergebilim bağlamında incelenecektir. Bir imge çözümlemesi olarak çalışmanın temel amacı, öncelikle çalışmanın birinci aşamasında klasik Türk romanları itina ile seçilecek ve örnek teşkil eden bu emsal roman kapakları değer ve işlevleri bakımından farklı sınıflara ayrılacaktır. Daha sonra, ikinci aşamada klasik Türk romanları arasında belirginlik ve çeşitlilik ilkeleri gözetilerek başlık ve resimler, gösterge ve imge açısından anlamları çözümlenerek analitik olarak yorumlanmaya çalışılacaktır. Çalışmanın bir diğer amacı da roman kapaklarındaki başlık ile resimler arasındaki ilişkinin tutarlı ya da uyumlu olup olmadığına bakmaktır. Böylece edebî imgenin tam olarak ne ifade ettiğini sorgulayarak - iletişim bağlamında- hem romanın içeriği açısından hem de okurların nazarındaki etkisi ve gücü ortaya konulacaktır. Sonuç olarak, "tamlayan-tamlanan" ilişkisi bağlamında başlık ile görsel imgenin roman ile bütünleşik olarak (en az romanın içeriği kadar) önemli göstergesel ve göndergesel değer ve işleve sahip olduğu somut roman kapağı örnekleri üzerinden gözlemlenmiştir. Araştırmanın kuramsal ve yöntemsel çerçevesine gelince, daha ziyade Barthes (1979), Eco (1988) ile Joly (2011) ve Wirth (2013) gibi Fransız Dilbilim - Göstergebilim ilişkili kuram ve yöntemlerinden yararlanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Başlık, Görsel İmge, Göstergebilim, Klasik Roman Kapakları, Türk Edebiyatı

¹ Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Öğr. Gör. Dr., karanezihe@yahoo.fr, ORCID ID: 0000-0003-0003-6487

ABSTRACT

As in other social science fields, the image has an evident and decisive function in literature. As a functional indicator, the visual image is the first striking sign that can be seen on novel covers. As a literary genre, it is necessary to read the linguistic and visual images that make up the covers of novels correctly. In this article, the relationship between title and visual image on the covers of classical novels of Turkish Literature will be analysed in the context of linguistics and semiotics. As an image analysis, the main purpose of the study is to carefully select classical Turkish novels in the first stage of the study, and these exemplary precedent novel covers will be divided into different classes in terms of their value and functions. Then, in the second stage, by observing the principles of clarity and diversity among the classical Turkish novels, titles and pictures will be analytically interpreted by analysing their meanings in terms of sign and image. Another aim of the study is to analyse whether the relationship between titles and pictures on novel covers is consistent or coherent. Thus, by questioning what exactly the literary image expresses in the context of communication, both in terms of the content of the novel and its effect and power in the eyes of the readers will be revealed. As a result, in the context of “complement-completed” relationship, it has been observed through concrete novel cover examples that the title and visual image have important semiotic and referential values and functions integrated with the novel (at least as much as the content). As for the theoretical and methodological framework of the research, the theories and methods of French Linguistics and Semiotics such as Barthes (1979), Eco (1988) and Joly (2011) and Wirth (2013) will be utilised.

Keywords: Classical Novel Covers, Semiotics, Title, Turkish Literature, Visual Image

Extended Abstract

In this article, the relationship between title and picture, i.e. ‘visual image’ on the covers of classical novels of Turkish Literature will be analyzed semiotically. Title and picture are the most important indicators that make up the covers of novels; we should consider these two indicators as ‘images. As an image analysis, another aim of this study is to analyze whether the relationship between the title and the picture on the novel covers is consistent or harmonious. On the other hand, the reasons for the consistency or inconsistency relationship will be investigated with an interdisciplinary pragmatic approach (linguistics/ semiotics/literature) and explanations will be made accordingly. In this framework, why the author or editor makes such a choice will also be questioned. According to what criteria do we choose a novel we want to read? Do we first look at the title or the cover image? At the end of the study, we aim to clarify these questions as much as possible. For this purpose, in the first stage of the study, classical Turkish novels will be carefully selected, and these exemplary novel covers will be divided into different classes. Then, in the second stage, by observing the principles of clarity and diversity among these selected novels, the titles and pictures will be interpreted in terms of sign and image. In doing so, the elements that make up the cover design will be taken into consideration: title, color, line, shape, etc. On the other hand, as stated in the introduction, the relationship between the title and the picture will also be considered and evaluated. As for the theoretical and methodological framework of the research, the theories and methods of contemporary French Linguistics and Semiotics will be utilized. These are mainly Joly's (2011) and Worth's (2013) visual image theory and the analytical analysis of images and signs. The two main indicators that make up novel covers, the title and the visual, are important elements that help the novel and especially its cover to remain in the memory even if the story of the novel is not remembered in detail years later.

For this reason, authors and editors generally prefer to choose a visual image that is consistent and compatible with the content of the novel along with the title. Both the title and the visual image may contain explicit, concrete or implicit meaning, which is called ‘manifest meaning’, as well as hidden meaning. These are also categories that correspond to the concepts of ‘deep image’ on the one hand and ‘surface/subtle image’ on the other. In the field of semiotics, the image, which seems to be static at first glance, but actually has a very dynamic/evolving structure, is considered as a means of communication: In this respect, this phenomenon is described as the ‘silent word’. As French semioticians (such as Joly and Wirth) say, in this respect, it is possible to say that the image is ultimately a ‘silent language’. A cover image may not be truly effective if it is only colorful and depicts various visual figures. In other words, the visual effectiveness of a novel cover (in the eyes of the reader) cannot be explained only by its colors, lines and the drawing it consists of. There are also many other parameters. In addition to the graphic, decorative and choreographic structure, which are known to be important, other influential factors are that the image should provoke the reader to think, be in-depth and comprehensive, appeal to the social memory by bearing socio-cultural traces and be cognitively permanent (depicting the image). Only in this case, we can talk about a rich, effective and even focalizing image. When we talk about literature and subjectivity, it is not correct to characterize an image as positive or negative. The novel is a matter of personal choice and pleasure. At the end of the novel, each reader will definitely make his/her own self-evaluation in terms of criticism and commentary on the novel as well as the image. In short, like the choice of novel, the qualitative evaluation of the image is also a subjective phenomenon. In conclusion, we would like to conclude our study with 2 key words that we find important in the novel with its title, image and story: ‘to affect and to be affected’. Here, the “actant” is the image (to affect), and the “acted” is, as always, the reader (to be affected), in his/her eyes and memory, through the filter of thought and reflection. Finally, we hope that this research will not only make a modest contribution to the field of ‘sign analysis’ in Linguistics and ‘image analysis’ in Semiotics, but also serve as a small source of inspiration for those who wish to study novel covers in world literature.

Giriş

Diğer sosyal bilim alanlarında olduğu gibi edebiyatta da imgenin belirgin ve belirleyici bir işlevi vardır. İşlevsel bir gösterge olarak görsel imge roman kapaklarında görülebilen ilk dikkat çekici işarettir. Hatta sadece sosyal bilimlerde değil, hayatımızın her alanında farklı biçimlerde görebildiğimiz imgelerin önem ve değeri yadsınamaz. İmgeler sessiz ama anlamlı işaretlerdir; dilsel işaretlerin aksine imgeler sessiz konuşan göstergelerdir. Bu nedenle, göstergebilimciler tarafından sessiz söz olarak değerlendirilirler. Hayatın her alanında, hayata anlam katan bir imge ile karşılaşmak mümkündür. Bilhassa edebiyat ve sanatta yoğun bir imge kullanımı söz konusudur. Bu makalede 19. Yüzyıl Türk edebiyatına mensup klasik romanlarda kapak imgesi “başlık – resim” ilişkisi bağlamında ele alınacaktır. Disiplinlerarası alan çalışması olarak “Dilbilim – Göstergebilim” çerçevesine giren bu çalışmamızı bir *yazınsal imge çözümlemesi* bağlamında değerlendirebiliriz. Başlık ve resim, roman kapaklarını oluşturan en önemli göstergelerdir; bu iki göstergelyi de “imge” olarak değerlendirmeliyiz.

Roman kapakları, okurların eserle ilk tanıştıkları yerdir; bu yönüyle de romanın birinci *göstergesi* ya da *imgesi* (fr. signe, marque, image, icône)¹ olarak bir çeşit künyesi, kimliği niteliğinde olduğu söylenebilir. Birçok okurun dış kapaktan ve içerdiği başlık ve/veya resimden olumlu ya da olumsuz etkilenerek okuyacağı romanı buna göre seçtiği bilinen bir gerçektir. İkinci gösterge/ime çoğunlukla romanın arka kapağında bulunan eserle ilgili kısa özetleyici bilgidir. Her kapağın, romanın içeriğini yansıtıp yansıtmadığı tartışılabilir, dolayısıyla da okunacak romanın seçimini sadece dış kapağa göre yapmak acele bir karar gibi görünse de bu bir gerçektir. Evvela şu hususu belirtmekte fayda var; bu çalışmada Türk roman kapaklarını seçerken toplumda herkes tarafından kabul görmüş gerek yazar gerekse eser bakımından döneminde tanınmış, meşhur olan ve prototip ya da emsal diye nitelendirilebilecek olanları seçmeye özen gösterdik. Kısacası, roman kapaklarından hareketle imgeyi okumaya, yani göstergebilimsel tabiriyle *imge okuması* yapılmaya çalışılacaktır (fr. lecture de l'image).

Görsel imge nedir, ne işe yarar? Edebî imgeyi nasıl okumalıyız? Okumak istediğimiz bir romanı neye, hangi ölçütlere göre seçeriz? Bu ölçütler nelerdir, nasıl belirlenir? Çalışmanın sonunda bu sorulara yanıt aranacaktır. Bu soruları aydınlatabilmek için dilbilim ile göstergebilim alanlarını ilişkilendirilecektir.

Çalışmanın Amacı

Çalışmanın başlıca amacı roman kapaklarındaki başlık ile resimler arasındaki ilişkinin tutarlı ya da uyumlu olup olmadığına bakmaktır. Diğer yandan, *tutarlılık* ya da *tutarsızlık* (fr. cohérence/incohérence) ilişkisinin sebepleri (dilbilimsel ve göstergebilimsel bir yaklaşımla) ayrıntılı bir şekilde araştırılacak ve buna yönelik açıklamalar yapılacaktır. Bu çerçevede, yazar veya editörün neden böyle bir seçim yaptığı da ayrıca sorgulanacaktır. Okumak istediğimiz bir romanı neye, hangi kriterlere göre seçeriz? Bu kriterler nelerdir? Bunlardan bir okur olarak gerçekten etkilenir miyiz? Çalışmanın sonunda bu soruları mümkün olduğunca aydınlatabilmeyi hedefliyoruz. Böylece « dilin gücü mü, yoksa imgenin hâkimiyeti mi? » sorusuna mümkün olduğunca ışık tutmaya çalışacağız. Diğer yandan, İmgebilim alanında yaptığımız literatür taramasında *Türk roman kapakları* üzerine -görebildiğimiz kadarıyla- bir imge çalışmasına rastlayamadık. Bu çalışma ile bahse konusu araştırma sahasına mümkün mertebe dikkat çekmeyi tasarlıyoruz.

Kuram ve Yöntem

Araştırmanın kuramsal ve yöntemsel çerçevesine gelince, daha ziyade Fransız Dilbilimi ve Göstergebilimi/İmgebilimi kuram ve yöntemlerinden yararlanmayı düşünüyoruz. Bu nedenle, alanla ilgili bazı özel terimlerin Fransızca ve/veya İngilizce karşılığı parantez içinde verilecektir. Dilbilim alanı için: « dilsel gösterge ve ileti » analizi çerçevesinde F. Saussure'un (1985) *gösterge dizgesi* (fr. système de signe) ile R. Jakobson'un (1963) *iletişim modeli* (fr. modèle de communication) kuramları başlıca kaynaklarımız olacaktır; özellikle bu iletişim modelindeki *dilin işlevlerinin* «imgeni işlevlerine» uygun ve uyarlanabilir olup olmadığına bakılacaktır. Göstergebilim alanı için: M. Joly (2011, 2015) ve J. Wirth'un (2013) "Görsel imge nedir?" kuramı ve "İmge ve işaretlerin analizi" yöntemine başvurulacaktır. Ayrıca, klasik göstergebilimciler de dikkate alınacaktır: J.A. Greimas'ın (1976) « Gösterge modeli », Ch.S. Peirce'in (1978) « Uygulamalı göstergebilim » ve R. Barthes'in (1979) « İmge ve gösterge » üzerine yapmış oldukları değerlendirmelerden de faydalanılacaktır.

¹ Çalışmada Fransız dilbilimi ve göstergebilimi kuram ve yöntemi kullanıldığından, alanla ilgili kullanılan özel terim ve kavramların Fransızca karşılıkları parantez içinde verilecektir.

Bağlam ve Sözceleme Durumu

Öncelikle şunu ifade edelim: Bu araştırmada *Türk edebiyatı romanlarıyla* (klasik eserler ve başyapıtlar) sınırlı kalınacağı için belirli bir *bütünce derlemesi* (fr/ing. corpus) üzerinde durulacaktır, dolayısıyla bu araştırmanın bütünce temelli bir durum çalışması olduğunu söyleyebiliriz. Klasik roman derken eserin yayın tarihinden ziyade toplumda kabul görmüş herkes tarafından tanınan bilinen başyapıtları kastediyoruz. Emsal olarak seçilen romanlar daha ziyade başyapıt olarak değerlendirilen, “Yaşar Kemal, Orhan Kemal, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Reşat Nuri Güntekin... gibi felsefeci diye tabir edilen topluma yön veren büyük düşünürler mensup olduğu büyük edebî akımlara öncülük etmiş yazarlar tarafından kaleme alınan eserlerdir. Ki bu eserler dünya edebiyatında halen geçerliliğini koruyan ve okunmakta olan, birçok dile çevirisi yapılmış “ölümsüz” diye nitelendirilen, bu yönüyle toplumda iz bırakmış eserlerdir. Bu açıdan bakıldığında, bu eserlere “klasik başyapıt” denmesinin en temel nedeni de budur. Diğer yandan, imge çalışmaları bağlamsal olmalıdır, yani *sözceleme durumu* (fr. situation d’énonciation) bellidir; önceden seçilen somut bütünce (roman kapağı), bir roman ve hikâyesinden hareketle başlık ve imge ilişkisi ile ilgilidir.

Söz ve söylemde olduğu gibi imgelerde de *sözceleme* (fr. énonciation)² vardır çünkü dilsel yapılar gibi imgeler aracılığıyla da iletişim kurulabilir. Burada, imge ve başlık başta olmak üzere romanın diğer tüm öğelerini kullanmak suretiyle, yazarın okurlarına hitap etme, omlarla bir paylaşma niyeti ve duygusu söz konusudur. Dolayısıyla yazar hem *dilsel* (fr. linguistique, langagier) hem de *dilsel olmayan* (fr. non-linguistique) yani *dildışı unsurları* (fr. extralinguistique) birlikte ve ilişkilendirerek kullanır.

Başlık ve Kapak Resmi

Başlık ve resim, roman kapaklarını oluşturan en önemli göstergelerdir; bu iki farklı nitelikteki göstergeyi *imge* (fr. image) olarak da değerlendirebiliriz. Bu iki temel göstergenin biri *dilsel gösterge* (fr. signe linguistique), diğeri ise *dildışı* (fr. extralinguistique) yani görsel göstergedir. Bu çalışmada, klasikleşmiş Türk Roman kapaklarında yer alan başlık ile *görsel imgenin* (fr. image visuelle) yani resmedilen göstergenin ilişkisi dilbilim ve göstergebilim bağlamında incelenecektir. Daha açık bir ifadeyle, klasik romanlar içinde belirginlik ve çeşitlilik ilkeleri gözetilerek başlık ve resimler yorumlanmaya çalışılacaktır. Bu amaçla seçilen örnek roman kapakları farklı sınıflara ayrılacaktır. Burada roman kapaklarıyla ilgili sayısal verilere yer verilmeyecek, aksine istatistiksel yaklaşım yerine niteliksel, analitik ve yoruma dayalı bir araştırma yapılacaktır.

1. İmge Nedir? İmgenin Gücü ve Etkisi

Öncelikle, etimolojik açıdan (kökenbilim) kelime kökenine bakıldığında, İngilizce ve Fransızcada kullanılan «image» terimi (tr. imge) Latince resim anlamına gelen «imago» kelimesinden türetilmiştir (Joly, 2011). TDK Sözlüğüne (www.sozluk.gov.tr) baktığımızda «imge» kavramının şu şekilde tanımlandığını görmekteyiz:

1. Zihinde tasarlanan ve gerçekleşmesi özlenen şey; hayal.
2. Genel görünüş; imaj.
3. *Ruhbilimi*. Duyu organlarının dıştan algıladığı bir nesnenin bilince yansıyan benzeri; hayal, imaj.

² Berke Vardar'ın (2002) *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*nde bu terim “sözceleme” olarak geçse de günümüz dilbiliminde sıklıkla “sözcelem” terimi olarak da kullanılmaktadır.

4. *Ruhbilimi*. Duyularla algılanan, bir uyaran söz konusu olmaksızın bilinçte beliren nesneler ve olaylar; düş, hayal, imaj.

Bu tanımlarda, imgenin « zihin, hayal » kavramlarının yanı sıra «Ruhbilimi» ile ilişkilendirilmesi dikkat çekicidir. Aslında bu kavramlar imgenin en temel özelliklerini yansıtmaktadır. Joly (2011) ve Wirth (2013) gibi günümüz göstergebilimciler imgenin gücünün önemine odaklanmak suretiyle vurgu yaparlar. *İmgenin gücü* (fr. force/pouvoir de l'image) tanımından ve ileride anlatacağımız farklı niteliklerinden anlaşılacaktır. En önemli gücü, tasvir özelliği ile birlikte öznellik değeri (analitik eleştiri ve yoruma açık olması) gibi etkili işlevlerinden kaynaklanmaktadır. Bunun yanı sıra, *iletişimin düzlemi* ne olursa olsun, sesli, yazılı yahut da sessiz iletişimde bazen bir kelimenin yapamadığını tek başına bir tek "imge" yapabilir; buna göstergebilimde "imgenin gücü" dolayısıyla "imgenin etkisi" (fr. effet de l'image) diyoruz.

Bizim ileride ele alıp inceleyeceğimiz "etkili imge" (fr. image effective) kavramı tam da bu bakış açısı ve yaklaşımdan ileri gelmektedir. Bu bakış açısından hareketle, Jakobson'un (1963) iletişim kuramında bahsettiği *dilin işlevlerinden* (fr. fonctions du langage) esinlenerek, imgenin gücü ve etkisini gösteren bir takım *iletişimsel işlevleri* de mevcuttur. Bunlar imgenin bazı değerlerinin işleve dönüşmesinden ibaret olup, imge ulamlarını oluştururken bize ışık tutacaktır:

1. *İletisel işlev* (fonction de message),
2. *Etkisel işlev* (fonction effective),
3. *Betimleyici işlev* (fonction descriptive),
4. *Anlatım işlevi* (fonction expressive),
5. *Göndergesel işlev* (fonction référentielle),
6. *Odaklama işlevi* (fonction focalisante).

1.1. İmge – Hayal İlişkisi : İmgebilim/Göstergebilim

Başka bir deyişle, imge insanın zihninde oluşan, hayal dünyası ile ilişkili bir ruhbilim ve göstergebilim olgusudur. *İmge – hayal* (fr. imagination) ilişkisi göz ardı edilmemesi gereken çok önemli bir dikotomidir (ikili ilişki kavramı)³ : Fransızca ve İngilizcede "image – imagination" dikotomisinin kullanılması hem etimolojik olarak hem de bilimsel olarak teyit edilmiştir. Türkçede ise "imge" kavramından hareketle etimolojik olarak işaret bilimi anlamına gelen *imgebilim* yani göstergebilim (fr. sémiotique, ing. semiotics) kavramı türetilmiştir. Duygu, düşünce ve zihinle⁴ yakından ilişkili olduğundan dolayı imge çalışmaları doğal olarak insanı doğrudan ilgilendiren *İnsan ve Sosyal Bilimler* (fr. sciences humaines et sociales) ve *Bilişselbilim* ya da kısacası *Bilişbilim* (fr. science cognitive) alanı ve araştırma sahasına dâhildir. Bihassa "hayal" olgusu ile ilişkilendirilmesi ve bahse konu *çok yönlü ve çok boyutlu*, insanı etkileyen, farklı diyalara alıp götüren etkili niteliklerinden dolayı çeşitli imgelerin *derin yapılarını* "edebiyat" başta olmak üzere *görsel, edebî ve sanatsal estetiğin* her manada bulunduğu "sanat, şiir ve müzik" alanlarında ziyadesiyle görmek mümkündür.

³ En önemli "dikotomi dizgesi" yapısal dilbilimin kurucusu Ferdinand de Saussure tarafından 1916 yılında "Cours de linguistique générale" (Genel dilbilim dersleri) başlıklı eserinde ortaya konulmuştur. Dilbilimin temelini oluşturan ve alana yön verdiğinden halen kullanılmakta olan başlıca dikotomileri şunlardır : "dil – dil yetisi" (langue – langage), "dil – söz", (langue – parole), "signifiant – signifié" (gösteren – gösterilen), "diachronie – synchronie" (artzaman – eşzaman), vs.

⁴ Zihin/duygu/düşünce deyince, N. Chomsky'nin (1968) "Dil ve Zihin" (fr. langage et pensée) başlıklı eseri akıllara gelmektedir ki bu başyapıt Dilbilim alanında *dil ile düşünceyi* ilişkilendiren temel başvuru kaynaklarındandır.

1.2. İmgenin dilbilimsel tanımı

Öncelikle “imge” kavramını anlayabilmek için daha geniş kapsamlı bir kavram olduğu bilinen gösterge (fr. signe) kavramına bakmakta yarar vardır. Bu dilbilimsel anlayış çerçevesinde Berke Vardar’ın (2002) Dilbilim Terimleri Sözlüğüne bakıldığında, «imge» kavramı yerine «im» kavramını görmekteyiz. Bu kavram da gösterge kavramına gönderilmiştir. Gösterge ise şu şekilde tanımlanmıştır:

Gösterge/işaret: (alm. zeichen, fr. signe, ing. sign). Genel olarak bir başka şeyin yerini alabilecek nitelikte olduğundan kendi dışında bir şey gösteren her türlü nesne, varlık ya da olgu; özel olarak, dilsel bir gösterenle bir gösterilenin birleşmesinden doğan birim, (*İm* de denir). Dil bir göstergeler dizgesidir. İmer, Kocaman ve Özsoy’un (2013) Dilbilim Sözlüğünde «im» ya da «imge» kavramlarına yer verilmediği gibi, gösterge tanımında da gönderme yapılmamıştır.

1.3. İmge Nasıl Bir Göstergedir?

Her imge bir gösterge olabilir, ancak her gösterge bir imge olmayabilir. Bunun sebebi nedir? Bu durum gösterge ile imgenin bir kısım özelliklerinin farklılığından kaynaklanmaktadır. Bunları açıkladığımızda ortaya çıkacaktır. Gösterge ve imge gönderen/gösteren ise gönderdiği şey (anlam) gönderilen/gösterilendir. Değeri, işlevi ve etkisine istinaden, gösterge ve imge 3 farklı görünüme/görünüşe (fr. aspect) bürünebilir:

1. ikon (icône) : gösterilenle benzerlik ilişkisi,
2. işaret (indice) : gösterilenle dolaysız ilişki,
3. sembol (symbole) : gösterilenle uzlaşımsal ilişki.

2. İmge ve Öznellik Olgusu

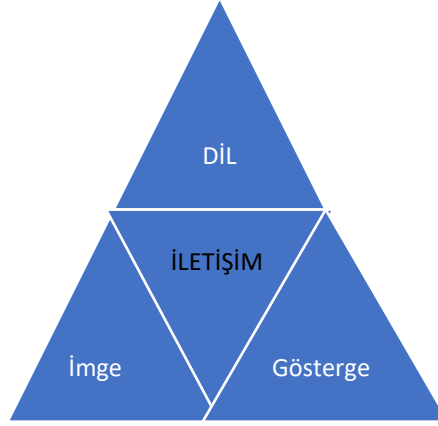
TDK’nun Türkçe Sözlüğüne tanımlarına bakıldığında, imgenin öznel bir niteliği olduğunu söyleyebiliriz. Başka bir deyişle, imgede “öznellik” olgusunu şu şekilde değerlendirebiliriz:

- İmgenin içeriği ve değeri ona bakan, onu gören bireyin kişisel bakış açısına göre yapacağı değerlendirme ve yoruma bağlıdır.
- Bireyin kullanımına ve değerlendirmesine bağlı olduğuna göre, nasıl ki dilde öznellikten bahsediyorsak, aynı şekilde imgede de öznellikten bahsedebiliriz.
- Zira «dil» farklı göstergelerin yanı, çeşitli imgelerden de oluşmaktadır. Buradan hareketle, farklı imge ulamlarından söz etmek gerekir.

2.1. Dil - İmge - Gösterge Piramidi

İmgenin öznelliğini açıklayabilmek için öncelikle dilin öznelliğinden bahsetmekte yarar var. Bu açıdan bakıldığında, dilde öznellikte varsa, imgede de öznellik vardır; zira “dil ve imge” insana özgü yani insan kaynaklı olduğundan, birbirine bağlı iki ana olgudur ve birbirinden bağımsız düşünülemez. Dilin bileşenleri (fr. composants linguistiques) açısından bakacak olursak; imge ve gösterge, Dili oluşturan, hatta onu tamamlayan en temel unsurlardır. Dolayısıyla bu unsurları Dilin bileşenleri olarak değerlendirmek gerekir. İmge ile gösterge birbiriyle ilişkili olsa da farklı unsurlardır. Dilin bu iki bileşeni arasındaki temel fark şudur: Genel olarak « gösterge » başlıca iki parametreye ayrılır: dilsel göstergeler (söz, sözcük, sözce...) ve dildışı göstergeler (ses, prozodi, telaffuz ve konuşma...) olmak üzere ikiye ayrılır. Oysa « imge » bireyin gördüğü bir göstergeden hareketle kafasında bilişsel olarak

oluşan/oluşturulan algıdır. Yani gördüğü bir gösterge, bir işaretten yola çıkarak bireyin kafasında bir resim oluşur; kafada, hafızada kendiliğinden doğal olarak *bilişsel süreçte* (fr. processus cognitif) oluşan bu resmin adı imgedir. Batı dilbilim ve göstergebilimde kavramsal karşılığı ve ödünç kelime olarak Türkçede de « imaj » (ing/fr. image) kavramı kullanılmaktadır. Bilişsel resim/imge bakımından bakıldığında ise: İmaj olarak bilinen imgenin başlıca özelliği bilişsel yapısıdır (fr. structure cognitive). İletişimin en önemli üç devingen parametresini bir piramit şeklinde tasvir edebiliriz:

Şekil 1: İletişimin “Dil-İmge-Gösterge” Piramidi

2.2. İmge – Zihin ilişkisi

İmge–zihin (fr.image-esprit/raison) ilişkisi açısından bakıldığında, öncelikle imgenin *görsel(lik)* ve *özel(lik)* (fr. visualité/subjectivité) niteliklerinin daha çok öne çıktığını görüyoruz. Bundan dolayı *görsel imge* (fr. image visuelle) kavramı ortaya çıkmıştır. Buradan hareketle imgenin diğer niteliklerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- Zihinsel temsil (fr. représentation mentale)
- Bilişsel algı (fr. perception cognitive)
- Yorumlayıcı/yorum yönü (fr. interprétatif)
- Eleştirel/eleştiri yönü (fr. critique)
- Analitik (fr. analytique)

Bu özellikler imgenin « Öznellik » (fr. subjectivité) tarafını tüm yönleriyle açıklayan, destekleyen ve betimleyen temel olgulardır. Başka bir ifadeyle, imgenin neden öznel olduğunu anlamak ve anlatmak için yukarıda ifade edilen temel özelliklerini öne sürmek yeterli olacaktır. Zira imgenin temelini bu *yapıcı/yapısal özellikleri* (fr. traits/aspects constructifs) oluşturmaktadır.

3. İmgeleri Sınıflandırma: İmge Uamları

Jakobson’un (1963) iletişim modeli/kuramı açısından bakıldığında, dil ve imge iletişimde birbirini tamamlayan olgulardır; kaldı ki, imge de tıpkı dil, söz ve söylem gibi bir çeşit iletişim aracıdır, dolayısıyla gönderici ve alıcısının olduğu bir etkileşim içinde belirli bir zaman/mekân içinde yer alan iletişimsel bir araçtır. Sadece edebiyatta değil, genel tabirle hayatın her alanında mevcut olan imgeyi yanlış anlamak ve yorumlamak iletişimi olumsuz yönde etkileyebilir, hatta iletişimsizliğe yol açabilir. Dil ve söylemde var olan farklı kategorileri imgede görmek ve bu kavrama uyarlamak mümkündür. Birkaç örnek vermek gerekirse şu belirgin *dil ve söylemi* sıralayabiliriz:

- İletişim dili/söylemi → iletişim imgesi
- Edebî dil/söylem → edebî imge
- Siyasî dil/söylem → siyasî imge
- Akademik dil/söylem → akademik imge
- Reklam dili/söylemi → reklam imgesi
- İktisat dili/söylemi → iktisat imgesi

Elbette dil, söylem ve imge ulamları bunlarla sınırlı değildir; bu kategorileri çoğaltmak pek tabii ki mümkündür.

3.1. Edebiyatta İmge Olgusu: “Yazınsal İmge”

Edebî ya da yazınsal imge (fr. image littéraire), edebiyatta kullanılan ve genellikle romanın içeriğiyle ilgili olması beklenen edebî değeri ve işlevi olan bir imge türüdür. Edebî imge genellikle roman kapaklarında yer alır. Roman kapaklarındaki edebî imgeleri değerlendirirken, resim ya da fotoğrafın roman kapağı formatında aşağı yukarı bir kare veya dörtgen şeklindeki çerçeve içinde bulunan tüm özellikleri dikkate alınmalıdır. İmgeyi imge yapan niteliksel bileşenler «çerçeve, renk, çizgi, şekil, dekor... » gibi resmi görsel olarak ortaya koyan, gerek göstergesel gerekse de imgesel özellikleri olan çeşitli unsurlardır.

Diğer yandan, yazınsal imgeler bize edebiyat akımları hakkında da bilgi verir. Kesin olmamakla birlikte, yazınsal bir imgenin tasarımına bağlı olarak “Klasikçilik, Romantizm, Varoluşçuluk, Doğalcılık, Gerçekçilik, Gerçeküstücülük, İzlenimcilik” arasında hangi edebî akıma yakın yahut da meyilli olabileceği konusunda bir ipucu verebilir. Örnek vermek gerekirse, Yaşar Kemal’in “İnce Memed” imgesi (şekil.3) gerçek olaylardan yola çıkılması itibarıyla daha çok Gerçekçilik akımına, oysa Orhan Kemal’in “Hanımın Çiftliği” (şekil 3) ile Mehmet Rauf’un “Eylül” imgeleri (şekil 4) aksine Romantizm akımına meylettğini söyleyebiliriz.

4. Roman Başlığı: “Başlık” Nedir?

“Başlık” bir eserin içeriğini yansıtan ya da içerikle ilgili bilgi, fikir, ipucu veren ve onun bir nevi kimliğini oluşturan önemli bir unsurdur. Roman kapaklarındaki başlıkları incelediğimizde, farklı dilsel yapılarla karşılaşırız. Bazı başlıklar tek kelimeden oluşurken, bazıları birden fazla kelimeden oluşabiliyor. Romanın başlığı genellikle hikâyenin içeriğini yansıtmaktadır: Buna dilbilimde sözceleme durumu denir. Sözceleme durumu kabaca romanın genel bağlamını teşkil eder. Bazen romanın kahramanı, bazen de zaman ya da uzamla ilgili bilgi verebilir ki buna dilbilimde sözceleme yeri ve zamanı diyoruz. Başlıklar kısaca şu bilgilerden birini ya da nadir de olsa birden fazlasını verebilmektedir. Bunlara « somut/açık başlık » ya da dolaysız başlık anlamına gelen “belirtik başlık” (fr. titre explicite) diyebiliriz.

4.1. Edebiyatta Başlık Olgusu: “Yazınsal Başlık”

Bir edebî tür olarak romanda başlık kavramına edebî ya da yazınsal başlık kavramını kullanabiliriz. Yazarın tercihi ve kaleme aldığı esere binaen, yazınsal bir başlıkta şu unsurlar ile ilgili ek ve tamamlayıcı bilgiler yer alabilir. Bu ek bilgilendirici unsurlara “imgesel bileşenler” (fr. composants imagées) adını verebiliriz :

1. Romanda geçen hikâye, olayla ilgili bilgi → sözceleme durumu.
2. Romanın kahramanı ve/veya diğer kişilerle ilgili bilgi → sözcelemede söz-eylem sahibi konuşan ve eyleyen özne(ler).
3. Zaman ve/veya uzamla ilgili bilgi → sözceleme yeri ve zamanı.

Bazı yazarlar roman ile doğrudan ilgili bilgi vermektense, romanı okuduktan sonra sadece fikir vermek değil, okuru düşünmeye sevk edecek türden başlık seçerler: Buna da « örtük/gizli başlık » veya « dolaylı başlık » (fr. titre implicite) diyebiliriz. Başlığın en önemli özelliklerinden birisi, belki de en önemlisi okurun hafızasında yıllarca kalıcı olabilmesidir. Klasik romanlarda başlıklar daha ziyade akıllarda yıllar boyunca kalıcı olabilmektedir. Bu romanların toplumda iz bırakmasında, elbette öncelikle hikâyenin yanı sıra kapaklarında yer alan başlık ve görsel imgenin de belirgin bir rolü bulunmaktadır.

4.2. İlişkisel Dizge : Başlık – İmge İlişkisi

Başlık ile imge, özellikle edebî bir roman kapağı için adeta etle tırnak gibidir. Birbirinden bağımsız değil aksine tamamlayıcı unsur olarak birlikte değerlendirilmelidirler. Biri olmadan diğeri olmaz. Ancak bununla birlikte, nadir de başlıksız ve/veya görsel imgesiz romanla karşılaşmaktayız. En az bir göstergenin olması beklenir. İkisinin de olmadığı bir roman var mıdır? Doğrusu, çok zor gibi görünse de araştırmak lazım. Peki, başlıksız romanın anlamı ne olabilir? Yazar burada herhangi bir başlık dayatmaya karşı olabilir ve okurları düşünmeye sevk etmek amacıyla «herkes kendi başlığını koyabilir» iletisini verebilir. Ki burada da gizli ya da tabiri caizse kapalı bir iletişimden söz etmek mümkündür..

Şekil 2: Yazar – Başlık – İmge Üçgeni

4.3. Görsel İmgesiz Roman : Ø imge

Görsel imgesiz roman kapağı ne anlama gelir? Öncelikle şunu belirtmeliyiz ki, imgenin olmaması da kendi başına bir imgedir çünkü iletişimsel bir sebebi vardır. Başlığın olmaması gibi imgeyi sınırlamamak, düşünceye açık bırakmak niyetiyle yazar burada değerlendirmeyi okurların tercihinin bırakmış olabilir yahut da kapaktaki beyaz boşluk imgesinin de yoruma açık olmasını isteyebilir: Birine beyaz sayfa verip doldurmasını beklemek gibi... Benzetme yoluyla, imgeyi bir söz, bir tümce gibi düşünecek olursak, tümcenin sonuna nokta yerine üç nokta koymakla kıyaslayabiliriz...

4.4. Roman Kapağın Oluşumu: 3 Bileşenli Yapı

Bir roman kapağının oluşumunu yukarıdan aşağı doğru şu 3 katmanlı dinamik yapı gerçekleştirir: 1. Yazarın adı/soyadı, 2. Romanın başlığı, 3. Görsel imge (resim). Okur gözünü yukarıdan aşağı doğru yönlendirir ve sonunda görsel imgeye yani resmedilen imgeye odaklanır.

YAZARIN ADI/SOYADI
BAŞLIK
GÖRSEL İMGE

Şekil 3: Roman Kapağının Bölümleri

5. Roman Kapaklarında İmge Uamları

Roman kapaklarında *başlık-resim ilişkisi* bağlamında baktığımızda, 5 farklı imge ulamından bahsedebiliriz. Bunlar sırasıyla şunlardır: 1. Odaklayıcı kapak imgesi, 2. Etkili kapak imgesi, 3. Az etkili kapak imgesi, 4. Yazar resimli kapak imgesi (öz-imge), 5. Resimsiz beyaz imge (Ø imge). Kategorilere göre seçilen roman kapaklarında *başlık - imge uyumu* hem *görsel* hem de *anlamsal açıdan* bu sınıflandırma altında incelenecektir.

1. Odaklayıcı kapak imgesi
2. Etkili kapak imgesi (etki-imge)
3. Az etkili kapak imgesi
4. Yazar resimli kapak imgesi (öz-imge)
5. Resimsiz beyaz imge (Ø imge)

Şekil 4: Roman Kapağında İmge Uamları

5.1. Odaklayıcı Kapak İmgesi

Odaklayıcı kapak imgesi, resimdeki renk ve çizgilerin (çizim) kullanımı açısından okurun gözünde çapıcı olabilecek, doğrudan romanın hikâyesine odaklama yapan imge sınıfıdır. Örnek olarak, 19. Yüzyıl klasik yazarlarımızdan Yaşar Kemal'in meşhur "İnce Memed" (1955-1987)⁵ ile Orhan Kemal'in romanı "Hanımın Çiftliği" (2009-2011) romanının kapak imgelerini verelim.⁶

⁵ Parantez içinde zikredilen tarihler roman kapağının değil, ilgili romanın ait olduğu dönemi tam yansıtmak amacıyla ilk yayınlanma tarihleridir

Görsel 1: Yaşar Kemal ile Orhan Kemal'in Roman Kapağı İmgeleri

Bu odaklayıcı imgede başlık ile görsel imge uyumu (fr. cohérence) göze çarpmaktadır. Klasik roman kapakları arasında emsal olarak seçilen bu görsel imge örneklerini farklı yazar ve roman bakımından çoğaltmak elbette mümkündür. Biz burada önemli bulduğumuz en dikkat çekici olanları seçtik.

5.2. Etkili Kapak İmgesi

Etkili kapak imgeleri okurun gözünde ve hafızasında bir etki yaratabilecek, yıllar sonra hatırlanabilecek nitelikte olanları kapsar. Aşağıdaki Mehmet Rauf'un "Eylül" romanı imgelerini inceleyecek olursak; bu etkili imgelerde başlık ile görsel imge uyumsuzluğu dikkat çekmektedir. Diğer bir deyişle, bu roman imgesi açısından bir olumsuzluk teşkil etmez lakin okuyucu romanı okumadan evvel kafasında başlık ile resmedilen görsel imge arasında öncül bir bağ kurmakta zorluk çekebilir.

Görsel 2: Mehmet Rauf Kapak İmgeleri

5.3. Az Etkili Kapak İmgesi

Az etkili kapak imgelerinde resmedilen görsel renk ve çizim açısından okurun gözünde iz bırakmayabilir. Bu anlamda, imgenin niteliği öznel olmakla birlikte, görselin etki faktörünün (odaklayıcı ve etkili imgelere nazaran) nispeten düşük olduğunu söyleyebiliriz. Bu tip roman kapaklarında resmedilen görsel imge, ilk bakışta okurun gözündeki “etkileycilik” olgusu bağlamında genellikle renksiz ve biraz sönüktür.

A.H. Tanpınar, S. Ali ve R.M. Ekrem imgeleri: Klasik yazarlarımızdan’ın Ahmet Hamdi Tanpınar “Saatleri ayarlama enstitüsü”, (1954-1961) Sabahattin Ali’nin “Kuyucaklı Yusuf” (1937) ve Recaizade Mahmut Ekrem’in “Araba sevdası” (1897-1898) başlıklı romanlarını “az etkili imge” kapağına örnek olarak verebiliriz. Başlık – imge uyumu açısından bakıldığında, örneklerimizde olduğu gibi bu az etkili imgelerde başlık ile görsel imge uyumu somut değil, daha ziyade soyut olduğu söylenebilir. Başka bir deyişle, bu uyum öznel niteliktedir yani bu tamamen okurun bakışına bağlıdır. Bu romanın kapak imgelerinin *az etkili* olmasında kapaklarda bulunan resmin biraz renksiz oluşunun da etkisi olduğunu söyleyebiliriz.

Görsel 3: A.H. Tanpınar, S. Ali ve R.M. Ekrem imgeleri

5.4. Yazar İmgeli Roman Kapağı: “Öz-İmge”

Romanı kaleme alan yazarın resminin oluşu kapak imgeleridir. *Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Halide Edip Adivar kapak imgeleri:* Aşağıdaki görsellerde olduğu gibi, bazı klasik romanlarda yazarın bizzat kendi resminin olduğu kapaklarla karşılaşırız. Bu tarz yazar imgeli kapaklarda başlık ile imge arasında “yazar–eser ilişkisi” açısından bağlantı olsa da herhangi bir uyum gözetilmez. Örneklerimiz yine önemli klasik yazarlarımızdan Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun toplumda iz bırakan “Kıralık Konak” (1862) ve “Yaban” (1932) ile Halide Edip Adivar’ın “Sinekli Bakkal” (1935-1936) isimli ölümsüz eserleridir.

Görsel 4: Y. K. Karaosmanoğlu ve H. E. Adivar İmgeleri

5.5. Resimsiz Kapak İmgesi: Ø İmge

Resimsiz kapak imgesinde herhangi bir şekil, çizgi ya da resim yoktur. Bu tip roman kapakları genellikle beyaz renklidir ama farklı renkli düz resimsiz kapaklarla da karşılaşabiliyoruz. Bu kategoride, roman yazarlarımızdan Halid Ziya Uşaklıgil'in "Mai ve Siyah" (1897) ile Reşat Nuri Güntekin'in "Çalıkuşu" (1967) roman kapak imgelerini ele alalım. Uşaklıgil ve Güntekin imgelerini inceleyecek olursak, aşağıdaki resimsiz roman kapak örneklerinde, başlık – imge uyumu yok ya da belirsizdir. Başka bir ifadeyle, bu tür roman kapaklarında başlık ile görsel imge ya da resim “yazar-eser” ilişkisi bakımından bir anlam⁷ teşkil etse de “başlık-imge” bağlamındaki ilişki uyumsuzdur (fr. non-cohérent, incohérence).

Görsel 5: Uşaklıgil ve Güntekin roman kapağı imgeleri

⁷ Kısaca “anlam” (fr. sens) derken aslında burada göstergebilimsel çerçevede imgesel olarak “anlamsal gönderge” kavramını kastedilmektedir (fr. référence sémantique, signification référentielle).

Tablo 1: Türkçe– Fransızca Dilbilim/Gösterbilim Terimcesi

FRANSIZCA TERİM	TÜRKÇE TERİM
Algı	Perception
Algı/temsil oluşumu	Représentation
Anlatım işlevi	Fonction expressive
Belirteç	Marque
Belirtici	Marqueur
Belirtik anlam	Explicite
Belirtik başlık	Titre explicite
Belirtik imge	Image explicite
Betimleyici işlev	Fonction descriptive
Bilişbilim	Science cognitive
Bilişsel süreç	Processus cognitif
Bütünce/derlem	Corpus
Derin imge	Image profonde
Devingenlik	Dynamisme
Dildışı yapı	Extralinguistique
Dilsel bileşenler	Composants linguistiques
Dilsel gösterge	Signe linguistique
Dilin işlevleri	Fonctions du langage
Dilsel olmayan	Non-linguistique
Edebî imge	Image littéraire
Etkili imge	Image effective
Etkisel işlev	Fonction effective
Gizli anlam	Sous-entendu
Gizli imge	Image sous-entendue
Görsel imge	Image visuelle
Görsel unsur	Visuel(le)
Görme eylemi	Visualisation
Görsellik	Visualité
Gösterge	Signe
Gösterge dizgesi	Système de signe
Göstergebilimsel okuma	Lecture sémiotique
Hayal/Düş	Imagination
İkili/ilişkili terim	Dichotomie
İkon/İkonik	İcône/İcônique
İletisel işlev	Fonction de message
İmge/İmgesel	Image/Imagée
İmge çözümlemesi	Analyse d'image
İmge okuması	Lecture d'image
İmgenin değeri	Valeur de l'image
İmgenin dili	Langage de l'image
İmgenin etkisi	Effet de l'image
İmgenin gücü	Force/pouvoir de l'image
İmgenin işlevi	Fonction de l'image
İmgesel bileşenler	Composants images
İmge çözümlemesi	Analyse de l'image
İmge okuması	Lecture de l'image
İmgesel sözceleme	Énonciation imagée
İşaret	Indice
Odaklama işlevi	Fonction focalisante
Odaklayıcı imge	Image focalisante
Örtük anlam	Implicite
Örtük başlık	Titre implicite

Örtük imge	Image implicite
Öznellik	Subjectivité
Pragmatik okuma	Lecture pragmatique
Roman başlığı	Titre de roman
Roman kapağı	Couverture de roman
Sembol	Symbole
Sessiz söz/söylem	Parole muette
Sözceleme imgesi	Image énonciative
Tutarlılık/uyum	Cohérence
Tutarsızlık	Non-cohérence/incoherence
Yazınsal imge	Image littéraire
Yüzeysel imge	Image de surface

Sonuç

Edebiyatta roman kapaklarını süsleyen imgeler *estetik bir görsel* sunarak okura belirli bir enerji ve sinerji verir. Bu nitelikli yönleriyle bu özel sanatsal göstergeler, okuru derin düşünmeye iterek romanın içeriği hususunda ilgi uyandırır ve okumasını sağlar. Okur bu sayede imge ile başlamak üzere romanın *derin yapısına* doğru keyifli bir edebî yolculuğa yelken açar... Bazen bir kelimenin veremediği etkiyi *görsel bir imge* fazlasıyla verebilir; bu durum görsel imgenin ne kadar *etkili ve güçlü* olabileceğini gösterir. Bu araştırmada görsel imgenin etkisi ve gücünü somut örneklerle göstermeye çalıştık. Bunun yanı sıra, romanlarda başlığı (resimle bağ kuran) hem dilsel hem de dildışı yani *görsel bir imge* olarak değerlendirdik, zira başlıkları da görerek okuruz. Roman kapaklarını oluşturan iki temel gösterge olan “başlık ve görsel” (fr. *visualité, visuel*) yıllar sonra romanın hikâyesi ayrıntılı olarak hatırlanmasa da romanın ve özellikle kapağının hafızalarda kalmasına vesile olan önemli unsurlardır. Bu sebeple genelde yazarlar ve editörler başlık ile romanın içeriğine tutarlı ve uyumlu olabilecek bir görsel imge seçmeyi tercih ederler. Sadece başlığın etkili olması yeterli olmayabilir, bunun yanı sıra görsel imgenin de okurun gözünde önemli bir işlevi olduğunu yadsıyamayız. Göstergebilim ve dilbilim penceresinden bakıldığında, başlık ile imge uyumu ya da uyumsuzluğu roman kapaklarının önemli bir diğer sorunsalıdır. Bazen bir sözcüğün yapamadığını görsel bir imge fazlasıyla yapabilir. Roman kapaklarında bulunan resim bir görsel imge olarak buna en güzel göstergedir.

Gerek başlık gerekse de görsel imge, açık, somut anlamına gelen “belirtik anlam” (fr. *explicite*) veya “örtük anlam” nitelikli (fr. *implicite*) olabildiği gibi “gizli anlam” (fr. *sous-entendu*) da ihtiva edebilir. İstatistik açıdan gösterge olarak başlık ve görsel imge niteliğinin kullanım sıklığı ile ilgili elimizde sayısal veriler yok ancak kabaca klasik eserlere nazaran çağdaş romanlarda başlık ve/veya kapak imgesinde gizli anlamı olan örtük imgeye daha çok rastlamaktayız. Fakat bu durum klasik romanlarda örtük imgenin az yahut nadir olduğu anlamına gelmez. Bu konuyla ilgili ayrı bir çalışmaya ihtiyaç vardır. Göstergebilim alanında, ilk bakışta statik/durağan gibi görünse de aslında oldukça dinamik/devingen bir yapısı olan imge bir iletişim aracı olarak değerlendirilir: Bu yönüyle bu olguya «sessiz söz» (fr. *parole muette*) yakıştırmaları yapılır. Analitik yoruma, eleştiriye ve öznelliğe açık olması da bu niteliğinden kaynaklanmaktadır.

İmgeleri Okumak (Resim Okuması)

Söylem çözümlemesinden hareketle “imge çözümlemesi” olgusunun varlığını düşündüğümüzde “imgeler” de *dil ve söylem* gibi olmasa da farklı bir teknikte göstergebilimsel bir yaklaşımla okunması gerektiği sonucuna vardık. Bilişsel süreçte gelişen bu göstergebilimsel olguyu bakış ve gözleme dayalı “göstergebilimsel okuma” (fr. *lecture sémiotique*) anlamına gelen “pragmatik

okuma” (fr. lecture pragmatique) olarak değerlendirebiliriz. Buradan imgenin de kendine has özgün bir dili olduğu sonucuna varıyoruz: “imgenin dili” (fr. langage de l’image). Daha ziyade *görsel imgelerin değeri ve işlevinin* (fr. valeur et fonction de l’image) değerlendirmesi niteliğinde olan bu okuma süreci neticesinde roman kapak imgesinin örneğin romanın içeriği, dönemi, hikayesi, kahramanı, zaman ve uzam gibi edebî hususların yanı sıra, yazarın hangi edebî akıma mensup olduğu hakkında okura bir ön bilgi olarak fikir verir. Bu bakış açısı çerçevesinde, günümüz Fransız göstergebilimcilerin dedikleri gibi (Barthes, Eco, Joly ve Wirth gibi), bu yönüyle imgenin de neticede “sessiz bir dil” olduğunu söylemek mümkündür. Makalemizin başında verdiğimiz Çinli filozof, eğitimci ve yazar Confucius’un (M.Ö. 551 – M.Ö. 479) sözüne dönecek olursak, “bir imge bin kelimeye bedeldir” söylemi bu anlamda daha iyi anlaşılacaktır. Sadece rengârenk olması ve resmedilen çeşitli görsel figürlerle bir kapak imgesi gerçek manada etkili olmayabilir. Bunun yanı sıra, bir imge (sosyolojik, kültürel, felsefî ve bilişsel açıdan) farklı nitelikleri bir arada barındırması gerekir. Başka bir deyişle, bir roman kapağının (okurun gözünde) görsel açıdan etkili olabilmesi sadece renkleri, çizgileri ve oluşan çizimiyle açıklanamaz. Bunun yanında birçok parametre vardır:

Önemli olduğu bilinen grafik ve dekoratif yapı ile imgenin okuru düşünmeye sevk etmesi, derinlikli ve kapsamlı olması, sosyo-kültürel izler taşımasıyla toplumsal hafızaya hitap etmesi ve bilişsel açıdan kalıcı olması da (imgeyi tasvir eden) diğer etkili faktörlerdir. Ancak bu durumda, zengin, *etkili* ve hatta *odaklayıcı imgeden* bahsedebiliriz.

Roman ve İmgenin Öznelliği ve Özgünlüğü

Edebiyattan ve öznellikten söz edilince, haliyle bir imgeyi olumlu/olumsuz şeklinde nitelendirmek doğru değildir. Roman kişisel bir seçim ve haz meselesidir; herkes kendi edebî tadına, zevkine uygun romanı ve imgeyi eşzamanlı olarak seçecektir. Dolayısıyla, her okur romanın sonunda, romanın yanı sıra imge ile ilgili eleştirel ve yorumsal bakımından kendi öz değerlendirmesini mutlaka yapacaktır. Bu değerlendirme okurlara bırakılmalıdır. Kısacası, roman seçimi gibi imgenin nitel değerlendirilmesi de öznel bir olgudur.

Sonuç olarak, başlık ile görsel imgenin roman ile bütünleşik olarak (en az romanın içeriği kadar) önemli göstergesel ve göndergesel değer ve işleve sahip olduğu somut roman kapağı örnekleri üzerinden gözlemlenmiştir. Tamlayan öğeler olan kapak göstergeleri (başlık ve görsel imge) ile birlikte tamlanan romanın önemli bulduğumuz şu 2 anahtar kelime ile bu çalışmamızı tamamlamak isteriz: «etkilemek ve etkilenmek». Burada eyleyen imge (etkilemek), eyllenen ise her zaman olduğu gibi okurdur (etkilenmek), onu gözünden ve hafızasında, düşünce ve düşünme süzgecinden geçer. Zira bir romanı okuyan, anlamlandıran, değerlendiren ve yeri geldiğinde onu eleştiren okuyucu kitlesidir. Neticede, bu araştırmanın Dilbilimde “gösterge incelemesi” ve bilhassa Göstergebilimde “imge çözümlemesi” (fr. analyse de l’image) alanına bir mütevazı bir katkı sunması bir yana, dünya edebiyatında roman kapakları üzerine çalışmak isteyenlere az da olsa bir ilham kaynağı olmasını dileriz.

Kaynakça

- Bally, Ch. (1972). *Cours de linguistique générale*. Paris: Éditions Payot.
- Barthes, R. (1979). *Göstergebilim ilkeleri* (Çev. B. Vardar). Multilingual.
- Benveniste, E. (1967). *Problèmes de linguistique générale*. Paris: Éditions Gallimard.
- Benveniste, E. (1995). *Genel dilbilim sorunları* (Çev. E. Öztokat). Yapı Kredi Yayınları.
- Chomsky, N. (2011). *Dil ve zihin* (Çev. A. Kocaman) (3. bs.). Bilgesu Yayınları.
- Chomsky, N. (2011). *Le langage et la pensée* (Çev. L.-J. Calvet). Coll. Petite Bibliothèque Payot. Payot.
- Culioli, A. (1990). *Pour une linguistique de l'énonciation* (Tome 1). Ophrys.
- Dupriez, B. (2003). *Gradus: Les procédés littéraires*. Coll. Poche. Hachette.
- Eco, U. (1988). *Le signe, histoire et analyse d'un concept*. Éditions Labor.
- Greimas, A. J. (1976). *Maupassant – La sémiotique du texte: Exercices et pratiques*. Seuil.
- İmer, K., Kocaman, A. & Sumru, Ö. (2013). *Dilbilim sözlüğü*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Jakobson, R. (1963). *Essais de linguistique générale* (Çev. N. Ruwet). Éditions de Minuit.
- Joly, M. (2011). *L'image et les signes*. Armand Colin.
- Joly, M. (2015). *Introduction à l'analyse de l'image*. Armand Colin.
- Maingueneau, D. (1994). *L'énonciation en linguistique française*. Hachette.
- Peirce, Ch. S. (1978). *Écrits sur le signe*. Les Éditions du Seuil.
- Saussure, F. (1985). *Genel dilbilim dersleri* (Çev. B. Vardar). Birey–Toplum Yayınları.
- Saussure, F. (1991). *Cours de linguistique générale* (Coll. Grande Bibliothèque Payot; 1. bs. 1915). Éditions Payot.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü*. Multilingual.
- Wirth, J. (2013). *Qu'est-ce qu'une image?* Éditions Librairie Droz S.A.

TAM | A K A D E M İ D E R G İ S İ

J O U R N A L O F T A M A C A D E M Y

www.tamde.org
www.tamuskon.org
www.toplumsalarastirmalarmerkezi.org

TAM | TOPLUMSAL
ARAŞTIRMALAR
MERKEZİ